

ARISTO-
TELIS

RHETORICO-
RVM AD THEODE-
CTEN LIBRI
TRES.

*

*Georgio Trapezuntio
interprete.*

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

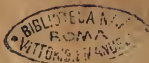

LUGDVNI APVD SEB.
GRYPHIVM,
1541.

GEORGII TRA-
PEZVNTII IN TRES RHE-
TORICORVM ARISTOTELIS
libros ad Theodecten, à se
tratos,
PROLOGVS.

LIBROS Rhetoricorum Aristotelis quos è Græca lingua in Latinam nuper traduxi, tuo potissimū nomini dedicauī. Est enim liber cæteris frè Aristotelis libris omnibus longe utilior, ijs præsertim qui multorum magnorumq; negociorum onera subeunt: adeo ut facile animum inducere lector possit, aut multa se de rebus humanis hinc didicisse: aut quæ prius experiendo didicerat, cuncta hinc recognouisse. Mirum enim est sic ipsum omnia de moribus hominum per diuersas ætates atq; fortunas prudēter inuenisse, distincte explicasse, ornate cōscripsisse, ut nihil ab eo prætermissum esse uideatur: nec secreta naturæ solum, ut summus omnium philosophus, sed abditas quoq; hominū mentes, motusq; reconditos non iniuria percepisse uidetur. quod ita esse tu ipse legendo iudicabis. nam ad alias laudes uirtutis humanitatisq; tuæ hæc etiam accedit, quòd inter tot occupationes, laboresq; tuos, legendi quoq; ratio tibi habeatur. Vnde fit, ut qui docti sunt, aut esse uidentur: eos omnes completaris ac foueas. Sed de laudibus tuis dabitur tēpus aliàs. Hunc uero librum nomini tuo traduxi. quoniam quum tuorum in me beneficiorum magnitudinem considero: plus me tibi debere inuenio, quàm possim aut facultate aut

ingenio aut dicendi copia debitam gratiam referre: quippe qui & magna mihi contulisti, & nulla re alia quam insita tibi humanitate commotus contulisti. Quare non esse à me alienum putavi si uolo is esse quem tu me esse uoluisti; & si referre nullo pacto possim, aliquid tamen efficere quo gratū animum meum ostenderem. Suscipias ergo Reuerende mi pater traductionis meæ munusculam, & tibi recipienti pulcherrimum, & mihi offerenti ornatissimum.

R H E T O R I C O
R V M A R I S T O T E
L I S A D T H E O D E
C T E N L I B E R
P R I M V S.

*

R H E T O R I C A dialecticæ æquipo-
llet. nam de ijs utraq; est, quæ om-
nium quodammodo cõmunia, &
nullius determinatæ scientiæ esse
cognoscuntur. Quapropter omnes
etiam utriusq; aliquo modo parti-
cipes sunt. Quippe omnes aliquo-
usq; tum quærere ac reddere rationem, tum defendere &
accusare conātur. Verum multi hæc temere, nonnulli ex-
ercitatione ac habitu fictitant. Quæ quoniam utroq; fieri
modo possunt, patet quòd possunt, & in certam rationem
ac uiam redigi, cum eius causam inspicere possimus, quo
tam

tam qui exercitatione, tam qui casu dicunt, quod uolunt adipiscuntur. id uero artis esse officium omnes recte concedent. Quicunq; igitur eloquētiæ artes ad præsens usq; composuerunt: paruam ipsius particulam adinuenerunt. Nam cum fidem facere, artificiosum tantummodo sit, cætera uero accedant: ij de enthymematibus quæ persuasio- nis sunt nerui, nihil dicunt: de ijs autem quæ præter rem sunt, plurima pertractant. Indignatio enim, misericordia, ira, cæteri q; animi affectus, non de ipsa re sunt, sed cōmo- uendi iudicis causa. Quare si quemadmodum in nonnullis ciuitatibus fieri solet, maximeq; in ijs quæ bonis legibus gubernātur, sic in omnibus quoq; iudicijs esset: nihil pro- fecto haberent quod dicerent. Nam omnes oportere legi- bus esse ita constitutū arbitrantur, partim etiam utuntur, ac prohibent præter rem quicquam dicere, ut Ariopagi- tæ, recte id ita putantes. Non enim oportet in iram aut inuidiam aut misericordiam impellendo, à recto iudicem flectere: ne similes ei simus, qui eam qua usurus sit regu- lam prius inflectit. Ad hæc quoq; perspicuum est, nihil ad litigantem pertinere, nisi ut ostendat, res sit, nec ne, & factum ne sit, an non. Si uero magnum aut paruū, iustum aut iniustum, quæ legislator non determinauit, ea non à litigantibus accipere, sed per seipsum iudicē scire oportet. Maxime igitur conuenit ut quæ recte positæ sunt le- ges, cuncta ipsæ explicēt, quæ explicari queant, & quàm minima iudicibus relinquunt. Primum, quia unum aut paucos prudentes qui leges ferre aut iudicare possint, fa- cilius est inuenire quàm multos. Deinde quoniam longi temporis consideratione leges feruntur, iudicia breuissi- me conficiuntur, difficile est ut bene à iudicibus iustum & conducibile distribuatur. Illud autem omnium maxi-

mum est, quòd legislatoris iudicium, non de singulis, nec de presentibus, sed de uniuersalibus & de futuris est: Senator uero & Iudex de presentibus iam determinatisq; iudicant. Vnde fit ut cum & ament, & oderint, sua quoque utilitas connexa sit, non satis queant ueritatem perspicere: sed propria uel uoluptas, uel dolor, iudicia sua obumbret. Quare minimam cæterarum rerum potestatem iudici tribuendam dicimus: factum uero esse, aut non factum, & fore aut non fore, esse quoq; , uel non esse: hæc omnia, cum non possit lator legis prouidere, iudicibus relinquenda necessario sunt. Quæ quoniam sic se habent: patet cum de exordio, narratione, cæterisq; particulis quid habere debeant præcipiunt, aliena remotaq; ipsos præcipere. Nihil enim aliud ij agunt, nisi ut iudicem quomodocunq; afficiant: de artificiosa autem persuasione nihil afferunt: quod est ut ostendant unde quispiam enthymematicus fieri possit. Idcirco etiam cum eadem sit uia & ratio deliberationis et iudicij: cumq; melior, ac ciuitatibus utilior deliberatiua præceptio sit, quàm iudicialis: de illa nihil, de hac plurima tradere conantur. Minus enim in deliberationibus conducit præter rem dicere, minusq; malitiæ deliberatio habet, quàm iurisdictio: cum sit communis. hic enim de singulis quæ uidit iudicaturus est. Itaque nihil aliud demonstrare oportet, nisi quòd sic se habeat, ut is qui consulit affirmat. In iudicialibus autem id non satisfacit. Nam cum de alienis rebus iudicium sit, utilis est auditorum præparatio: qui rem suam considerantes, ac ad gratiam audientes, largiuntur litigantibus operam, non iudicant. Quapropter multis quoq; in locis (ut iam diximus) ne præter rem quicquam dicatur, cautum est legibus, ibiq; id ipsi iudices exacte obseruant.

Verum

Verum quoniam perspicuum est artificiosam uiam & rationem in persuadendo consistere, persuasionemq; quandam esse demonstrationem (tunc enim uehementer credimus, cum demonstratum esse putauerimus) enthymema quoq; rhetoricam esse demonstrationem: quod (ut simpliciter dicam) præcipuum est in persuasionem: idq; esse syllogismum quendam: & de quolibet syllogismo dialecticam uel uniuersam uel partem eius quandam considerare: patet eum qui ex quibus & quomodo syllogismus fiat, optime possit perspicere, maxime enthymematicum esse: insuper qui hoc etiam teneat, quibus de rebus enthymemata sint, quidq; à logico syllogismo differant. Eiusdem enim uirtutis est & ueri, & uerisimilis cōsideratio. Atq; etiam homines satis ad ueritatē nati sunt, & ut plurimum ueritatem consequuntur. Quamobrem qui probabilia facile coniectura consequitur: is & ad ueritatem similiter se habet. Perspicuum igitur est quæ præter rem sunt artes, ab alijs quoque traditas esse, quamq; ob rem ad iudiciales magis præceptiones declinarunt. Vtilis autem rhetorica est, tum quoniam uera & iusta meliora secundum naturam sunt, quàm contraria, ita ut nisi decenter iudicia fiant, necesse sit in eis uinci, quod uituperatione dignum est: tum quia ne si certissimam quidem habeamus scientiam, facile est nonnullis per eam persuadere. impossibile nanque id est. cum enim disciplinæ ratio ad scientiam sit ita necessaria (ut etiam in Topicis dicebamus cum de colloquutione cum multis diceremus) fides & oratio ex communibus facienda est. Præterea oportet, ut, sicut & in syllogismis, persuadere cōtraria possimus, non ut utraq; faciamus (nam mala faciunda non sunt) sed ne nos lateant quomodo se habeant, & ut cum alijs non iuste

utantur oratione, solvere possumus. Aliarum igitur artium nulla de contrarijs ratiocinatur, sed dialectica & rhetorica id solæ faciunt. Nam utraq; similiter de cōtrarijs est, quamuis non similiter subiectæ res se habent, sed semper uera præstantioraq; secundū naturam, melius syllogismo colliguntur, aut (ut simpliciter dicam) credibilia sunt. Ad hæc absurdum est, si non posse corpore sibi præsidio esse, turpe sit, oratione uero non sit, quod hominibus magis est proprium, quàm usus corporis. Sed quòd magna inferat incommoda qui ui hac orationis iniuste utitur, id certe omnium bonorū, præterquam uirtutis, & maxime præstantissimorum, ut uirium, sanitatis, diuitiarum, imperij commune est. Nam his omnibus maxime quispiam proderit, cum iuste utatur: & lædet, cum iniuste. Quòd igitur non sit unius cuiusdā ac determinati generis rhetorica, sed sicut dialectica, & quòd utilis, expositum est, quodq; opus eius non est persuadere, sed posse quæ in singulis credibilia sunt perspicere, ueluti etiam in cæteris artibus uniuersis. Nec enim medicinæ est sanitatem inducere, sed quoadusq; possibile sit, ad hoc usq; perducere: cum possibile sit etiam eos qui nullo possunt pacto sanari, bene tamē curare. Præterea quòd eiusdem sit tam quòd credibile est, quàm quòd credibile uidetur, perspicere: ut dialecticæ tam syllogismum, quàm apparentem syllogismum. Cauillator enim non uiribus, sed electione: hic uero tam scientia quàm electione orator erit. ibi electione quidem cauillator, dialecticus autem non electione, sed uiribus. Sed iam de ratione ipsa dicendi conabimur exponere: quo pacto, & ex quibus propositum assequi poterimus. Rursus igitur ceu ab initio desinientes ipsam quid sit, reliqua dicamus.

Quid

Quid sit Rhetorica, quod eius subiectum, quomodo se ad Dialecticam habeat, & ex quibus rebus principalibus oratio conficiatur.

SIT ergo rhetorica, uis qua quod in unaquaq; re probabile est, perspicitur. Nullius enim alterius artis id officium est. Nam singulae artes circa id quod eis subiectum est, doctrinales persuadentesq; sunt: ueluti medicina circa id quod sanari egrotareque possit. Geometrica circa passiones quae magnitudinibus accidunt. Arithmetica circa numerum: & similiter reliquae artes & scientiae. Rhetorica uero, quae de re data (ut ita dicam) credibilia sunt, perspicere posse uidetur. Quocirca etiam dicimus non in genere quodam determinato hanc artem uersari. Persuasionum uero aliae sine arte, aliae artificiosae. Sine arte illas appello quae non à nobis excogitantur: sed cum extra sint, assumuntur, ut testes, cruciatus, scripta. Artificiosas uero, quae ratione ac uia à nobis excogitari possunt. itaq; ipsarum alijs uti oportet, alias inuenire. Harum igitur quae ratione parantur persuasionum genera sunt tria. Nam alia sunt in moribus eius qui dicit, alia in auditore modo quodam afficiendo: alia in ratione ipsa, cum demonstramus, aut demonstrare uideamur. Propter mores igitur credunt, cum sic dicitur oratio, ut fide dignus qui dicit uideatur. Nam probis & magis & facilius de omnibus simpliciter credimus. In quibus uero certitudo non est: in ijs, quoniam diuersis agimur opinionibus: etiam omnino. uerum id etiam non quoniam praepinatus quis fuerit talem quendam eum esse qui dicit, sed ut orationis oportet euenire. Nam probitas dicentis, non (ut quidam eorum reliquerunt qui artes scripserunt) nihil affert ad probandum sed fere (ut breui absoluam) praecipuam mores faciunt fi-

dem. Propter seipsos autem auditores credunt, cum oratione in affectum impelluntur. Non enim similiter iudicium reddimus cum dolemus, te cum letamur, & cum diligimus, & cum odimus. Qua de re sola qui nunc artes scribunt, præcipere conantur. de quibus singulis explanabimus cum de affectibus dicemus. Rationibus autem in fidem auditores inducimus, cum uerum aut uerisimile ex probabilibus quæ in unoquoque sunt, esse demonstramus. Verum quoniam fides his fit, patet hæc tria esse capiunda: ut scilicet facultatem ratiocinandi habeamus, ut mores ac uirtutes consideremus, & tertium, ut de affectibus quid unusquisque sit, & quale quid, & ex quibus nascitur, & quo pacto. Itaque efficitur, rhetoricam quasi propaginem esse dialecticæ, & eius negotij quod circa mores est: quod cum de affectibus sit, æquum est ut ciuile appelletur. Quapropter & rethorica ipsa, & qui eam adepti sunt: uel ignorantia, uel arrogantia, uel alijs causis quibus homines perturbantur, ipsius quoque ciuilibus potestatem consecutos se arbitrantur. Particula enim dialecticæ quædam est ac simulacrum, ut principio diximus. Neutra enim earum de re determinata quomodo se habeat scientia est: sed facultates quædam sunt inueniendarum rationum. De ipsarum igitur uis, et quo pacto altera se ad alteram habeat, satis serè dictum est. Eorum autem quibus probamus (ut & in dialecticis) aliud inductio est, aliud syllogismus. Nam enthymema quidem syllogismum rhetoricum, exemplum uero rhetoricam inductionem appello. Omnes autem fidem faciunt demonstrando, uel exempla dicendo, uel enthymemata, & præter hæc penè nihil. Quare si omnino necesse est syllogismo uel inductione quodcunque ostendere, ut à nobis in Resolutiuis expositum est, necessario alterum

alterum ipsorum alteri idem erit. Quid autem inter enthymema & exemplum intersit, ex Topicis patet. Nam ibidem de syllogismo & inductione dictum est prius: quia si in multis ac similibus sic se habere ostendas, ibi quidem inductio, hic autem exemplum est. Sin uero cum quaedam sint, aliud quid horum causa eueniat propter hæc, quoniam hæc sunt aut ut uniuersaliter, aut ut plurimum. ibi quidem syllogismus, hic autem enthymema uocatur. Nec latet quod utrunq; rhetoricæ genus laudatur. Nam ut & in methodicis dictum est, ita & in his se habet. Ut enim orationum quaedam sunt exemplares, quaedam enthymematicæ: sic oratorum quoque alij exemplares, alij enthymematici. Neque minus credibilis oratio est quæ per exempla est: turbatur autem magis enthymematica: cuius rei causam, et quo pacto utendum utraq; sit, postea dicemus. Nunc uero de his ipsis explanatius determinabimus. Nam cum credibile, cuidam credibile sit, & aliud quidem per se ipsum illico sit credibile atq; probabile, aliud quoniam probari per talia uideatur: cumq; ars nulla consideret singularia, ut medicina quid Socrati aut Calliæ salubre sit, sed quid tali, uel talibus: id enim artificiosum est: singularia autem infinita sunt, & scientia nequeunt contineri: nec rhetorica utiq; quod cuiq; credibile est considerabit, utputa quid Socrati aut Hippiciæ, sed quid talibus, ueluti & dialectica. Utitur enim & ipsa syllogismo, non ex quibuscunq; cū deliris quoq; nonnulla uideantur: sed dialectica ex ijs quæ illis uidentur quibus cum fit disputatio: rhetorica ex ijs quæ illis uidentur qui hæc in cōsilio querere consueuerūt. Huius enim officium de ijs est de quibus consultamus, & artē non habemus: & apud huiusmodi auditores qui nequeant per plura intelligere, nec ex remotis ratioci

ratiocinari. Consultamus autem de ijs quæ uidentur utroque posse pacto fieri. Nam de ijs quæ aliter fieri aut fore aut se habere non possunt, nemo uelit sic existimare, cum non aliter quàm sic consultari possit. Est autem possibile ratiocinari atq; colligere alia quidẽ ex ijs quæ prius syllogismo collecta sunt, alia uero ex ijs quæ syllogismo quidem collecta non sunt, syllogismo autem indigēt, eò quòd non sint probabilia: quorum necessario quædam huiusmodi sunt, ut ea iudex propter prolixitatem (simplex enim esse supponitur) non bene consequatur. Quædam non credibilia, quoniam nec sunt ex cõcessis, nec ex probabilibus. Quare necesse est tam enthymema quàm exemplum de ijs esse, quæ ut plurimum aliter quoq; possunt se habere: exẽplum quidem, inductionem, enthymema uero, syllogismũ, & ex paucis, ac sæpe paucioribus quàm ea sunt ex quibus constat primus syllogismus. Nam siquid eorum perspicuum est, id dicendum nõ est. Ipse nanq; auditor id ex seipso affert: ut Lacedæmonius eo certamine uicit, quo coronam meruit. sufficit dicere Olympia. Quòd autem qui Olympia uincit, coronetur, non est opus apponere: cum qui id ignoret, sit nemo. Verum quoniam pauca eorum ex quibus rhetorici constant syllogismi, necessaria sunt, cum plurima de quibus iudicia & deliberationes sunt, aliter quoq; possint se habere: quæ nanq; agunt, de ijs consulūt atq; deliberant, quorum nihil (ut uno uerbo dicam) necessarium est: ea uero quæ ut plurimum accidunt, quæq; probabilia sunt, necesse est ut ex alijs huiusmodi per syllogismum comprobentur, necessaria quoque ex necessarijs, quod in Resolutiuis aperte à nobis explanatum est: patet ea ex quibus ea enthymemata fluūt, quædam fore necessaria, plurima uero huiusmodi, ut serè semper soleant fieri.

Fluunt

Fluunt autem enthymemata ex probabilibus & signis: quare horum alterum alteri idem esse necesse est. Probabile nanq; est quod ferè semper solet fieri: uerum nõ simpliciter (ut quidam definiunt) sed quod, cum de ijs sit quæ aliter se possunt habere, sic se habet ad illud ad quod est probabile, sicut uniuersale ad particulare. Signorum autem aliud ita se habet ut singulare quiddam ad uniuersale: aliud ut uniuersale quiddam ad particulare. Horum quoddam necessarium est argumentum: quod autem non necessarium, id secundum hanc differetiam innominatum est. Necessaria uero appello, ex quibus syllogismus constituitur: quo circa & argumentum dicitur. Nam cum non possint soluere quod dictum est, tunc putant argumentum esse allatum quasi demonstratum sit atq; conclusum. Signum enim & conclusio idem est secundum ueterem linguam. Signum igitur quod est tanquam singulare ad uniuersale, huiuscemodi est, ut si quis signum diceret esse omnes sapientes iustos esse, quoniam Socrates cum esset sapiens, iustus erat. Id igitur signum est, quod soluitur etiam si uerum sit. Non enim potest syllogismo colligi. Si autem dixeris quempiam ægrotare, quoniam febricitet: aut peperisse, quoniam lac habeat: id iam necessarium, & solum ex signis argumentum est, cum solum (si uerum est) insolubile sit. Quod uero quasi uniuersale se habet ad particulare, huiusmodi est ut si quis febricitare hominem dicat, & eius signum esse, quòd crebro respiret. Solubile autem & hoc est, etiam si uerum sit. Possibile nanque est etiam si febre non agitetur, crebro tamen anhelare. Quid igitur probabile, quid signum, quid argumentum sit, quidq; inter se differant, & nunc dictum est: & in resolutiuis de ijs, & quemadmodum alia eorum syllogismo colligan

colligantur, alia non, explanatius demonstratum est. Exemplum autem quid sit, & quid inductio sit, & in quibus uersetur inductio, dictum est. Est enim neque ut pars ad totum, neque ut totum ad partem, neque ut totum ad totum: sed ut pars ad partem, simile ad simile, quando utraque sub eodem genere sunt, sed alterum altero magis perspicuum, hoc pacto: Per insidias Dionysius ad tyrannidem praesidium petit. Nam & Pisistratus ad tyrannidem per insidias petijt praesidium: quod cum impetrasset, tyrannide ciuitatem oppressit. Et Theagenes in Megaris. Alij etiam quos id fecisse sciunt, omnes exemplum Dionysij fiunt, quem nondum sciunt idcirco petere. Quae omnia sub eodem sunt uniuersali. Qui praesidium petit, insidiosae tyrannidem affectat. Ex quibus ergo sint quae demonstratiuam fidem facere uideantur, dictum est. Inter enthymemata uero non mediocris illa est differentia, maximeque omnibus penè ignota, quae est etiam in dialectica syllogismorum uia & ratione. Nam quaedam eorum secundum rhetoricam sunt, ut et syllogismorum secundum dialecticam uiam ac rationem, quaedam secundum alias artes atque facultates, quarum aliae sunt, aliae nondum comprehensae sunt: quapropter auditores quoque latent, magisque possunt aliquo modo tangentes commodius elabi. Verum quod dicimus, apertius erit si pluribus explanabitur. Voco igitur dialecticos & rhetoricos syllogismos, eos quorum locos dicimus. Hi autem sunt qui communiter de iustis, physicis, ciuilibus, & de multis specie differentibus sunt, ueluti maioris & minoris locus. Non enim ex hoc magis ratiocinari uel enthymema inferre poterimus de iustis aut physicis, quam de quocunque alio, quamuis haec specie differant. Propria uero, quaecunque ex ijs sunt quae circa

unamquanq; speciem ac genus propositionum sunt. Sunt enim propositiones de physicis, ex quibus nec enthymema nec syllogismus de moralibus est: Et de his alia, ex quibus non erit syllogismus de physicis: eodemq; modo de cæteris. Et illa quidem nullo in genere facient prudentem, cum non sint circa subiectum ullum. Ex ijs uero si diligentius quisquam propositiones deligat, faciet ignorans aliam quam dialecticam ac rhetoricam scientiam. Nam si principia forte habebit, non amplius rhetorica uel dialectica, sed illa erit cuius principia possidebit. Enthymematũ autem plura ex his generibus emanant, quæ particularium sunt atque priorum, ex communibus uero pauciora. Quemadmodum ergo in Topicis, sic etiam hic enthymematũ species ac loci ex quibus sumendum est, distribuendi sunt. Voco autem species, proprias uniuscuiusq; generis propositiones: locos uero, qui similiter omnium ex æquo communes sunt. Primum igitur de speciebus dicemus, si prius genera rhetoricæ cognouerimus: ut cum distribuuerimus quot sint, eorum elementa propositionesq; seorsum inuestigemus.

De Tribus generibus causarum, & finibus ipsorum.

Quoniam igitur tria sunt auditorum genera: tria quoq; numero Rhetoricæ genera sunt. Nam cum ex tribus oratio constituatur, ex eo qui dicit, de quo dicit, & ad quem, id est auditorem, penes quem etiam finis est: quem necesse est aut spectatorem esse, aut iudicem: & iudicem aut præteritorum aut futurorum: qui de futuris iudicat, senator, qui de præteritis, iudex: qui uero de facultate, spectator est. Quare necessario tria sunt dicendi genera: deliberatiuum, iudiciale, demonstratiuum. Est autem de-

libera

liberatiuæ orationis, aliud suasio, aliud dissuasio. Nam
 semper & qui priuatim consulunt, & qui publice con-
 cionantur, horum alterum aggrediuntur. Iudicialis, aliud
 accusatio, aliud defensio: horum enim alterutrum occu-
 pant litigantes. Demonstratiuæ, aliud laus, aliud uitupe-
 ratio. Horum autem unicuiq; tempus accommodatur. Con-
 sultenti, futurum. De futuris enim consulit, aut suadens, aut
 dissuadens. Litiganti, præteritum. Nam de præteritis sem-
 per alius accusat, alius defendit. Demonstranti autē præ-
 cipue tempus præsens. Nam omnes secundum ea quæ præ-
 sentia sunt, laudant, aut uituperant: sed utuntur etiam ad
 hæc plerunq; præteritis, in memoriam illa reducentes, fu-
 tura quoq; de eis conijciantes. Vnicuiq; etiam horum fi-
 nis aliud est. Cumq; tres sint, fines etiam tres sunt. Consu-
 lenti utile, aut cōtra. Nam qui suadet, quasi ad melius hor-
 tatur. Qui autem dissuadet, quasi à peiore dehortatur. Cæ-
 tera uero aut iustum, aut iniustum, aut honestum uel tur-
 pe, ad hæc assumunt. Litiganti iustum & iniustum. Cæte-
 ra uero etiam hi ad hæc assumunt. Laudanti & uituperā-
 ti, honestum & turpe. Sed hi quoq; ad hæc cætera referūt.
 Quod uero dictus unicuiq; finis est, signo illud est, quod
 de cæteris interdum quidam non ambigunt: ut puta qui
 causam dicit, quod factum non sit, aut quod non obfuerit,
 quandoq; nullam facit quæstionem. Quod uero iniuriatus
 fuerit, nunquam cōfitebitur. Non enim esset opus lite. Si-
 militer etiam qui consulunt, cætera sæpe concedunt: quod
 uero ad inutilia hortentur, aut ab utilibus dehortentur,
 uunquam concedent. Sed utrum non iniustum sit, finiti-
 mos, ac eos qui non iniurientur, seruitute premere, sæpe
 non curant. Eodem modo et qui laudant, aut uituperant,
 non animaduertunt utrū utilia gessit, an cōtra: sed sæpius
 etiam

etiam laudi dant, quoniam ut præclare gereret, parui propriam duxit utilitatē. Laudāt enim Achillem quòd Patrocli sodalis ultionem suscepit: cum sciret parum se hac de causa uicturum: cui mors huiuscemodi pulchrior, uita uero utilis fuit. Ex dictis ergo patet necessarium esse de ijs prius propositiones habere. Argumenta nanque & probabilia, & similiter signa, rhetoricæ propositiones sunt. Nam syllogismus uniuersaliter ex propositionibus est: enthymema uero syllogismus ex dictis constans propositionibus. Verum quoniã impossibile est ut quæ impossibilia factu sunt, ac item quæ non fuerunt, aut futura non sunt, ea uel facta iam, uel faciunda sint, necesse est tam consulenti quàm litiganti & demonstranti habere propositiones de possibili & impossibili, & utrum factum sit an non, & si erit uel non. Præterea cum omnes siue laudent aut uituperent, siue suadeant aut dissuadeant, siue accusent aut defendant, non solum quæ diximus, uerum etiam quod conferens aut nocens sit; quod honestum uel turpe, quod iustum uel iniustum, Et hæc omnia magna uel parua sint, aut per seipsa, aut adinuicem comparata, ostendere conentur: perspicuum est quod opus sit de magnitudine quoque ac paruitate, & de maiore & minore, tam de uniuersali quàm de unoquoque propositiones habere: ut puta quid maius aut minus bonum, & quæ maior aut minor iniuria, & iure factum: eodemque modo de cæteris. De quibus igitur propositiones accipiendæ sunt diximus. Nunc uero scorsum de unoquoque istorum distribuendum est. Et primum de quibus deliberatio est, deinde de quibus demonstrationes, tertio de quibus iudicia.

De quibus deliberatio esse soleat.

b

Primum

Primum igitur tenendum est, non de omnibus bonis aut malis consiliarium consulere, sed de iis quæ possunt fieri, & non fieri. de iis autem quæ necessario sunt, aut erunt, aut quæ impossibile est esse uel fieri, nulla deliberatio est. Sed neque de cunctis contingentibus. Sunt enim quædam à natura, quædam à fortuna bona: quæ quamuis contingentia sint, possintq; fieri & non fieri, nihil tamen ad ea confert deliberatio. Hinc patet de iis esse consultationem, quæcunq; referri ad nos nata sunt, quorumq; origo & causa in nobis est. Nam ad hoc usque deliberamus, quousque, possimus ne an non possimus agere, inuenerimus. Verum certius singula enumerare, ac in species ea omnia redigere, secundumq; ueritatem in quantum possibile est determinare, de quibus consilia fieri consueuerunt, non est præsentis temporis, non est enim artis rhetoricæ, sed altioris ac uerioris. Sed tamen multo plura nunc ipsi propria theoremata cõcedantur. Nam quod iam diximus, uerum est, rhetoricam scilicet ex resolutiua scientia, & ea ciuili quæ de moribus est, cõpositam esse, simulq; esse partim dialecticam, partim orationis sophisticæ. Si quis autem aut hanc, aut dialecticam non ut facultates, sed ut sciëntias instruere ac docere conatur, is naturam earum hoc transitu interimere uidetur, cum non solum in orationis, sed in quarundam subiectarum rerum scientias redigat. At tamen quæcunque distribuere operæpretium est, & ciuili scientiæ considerationẽ relinquunt, etiam nunc dicamus. Nam maxima de quibus omnes consultant, & quæ deliberantes aggrediuntur, quinque frè numero sunt: de opibus, de bello, ac pace, de regionis locorum custodia, de iis quæ inferuntur uel efferuntur, de legum latione. Qui ergo de opibus consulere constituit, cum oportet ciuitatis reditus

tus qui sint & quot sint, percepisse, ut si quis neglectus sit, restituatur: Et si quis tenuior sit, amplificetur. Præterea expensas ciuitatis omnes: ut quæ inutilis sit, dematur: & quæ profusior, cogatur ad modicum. Non enim solum rerum accessiones, uerumetiam expensarum attenuationes reddunt ditiores. Quæ non usu solum, quem de nostris habemus rebus, conspicerre possumus, sed necessarium est ad dicendum de ijs sententiam, eorum etiam quæ alij adinuerunt, historiam retinere. De bello autem & pace qui dicit, his ciuitatis copias non ignorabit, quantæ in præsentia sunt, & quàm magnæ fore possunt, et ad hæc quales quædam sunt quas modo habemus, & quales quas habituri sumus. Præterea quomodo, & quæ bella ciuitas gessit. Hæc igitur scire oportet, nec solum suæ ciuitatis, sed finitimum etiam, ac eorum maxime aduersus quos bellum suscipiendum opinaris: ut pax cum melioribus habeatur, & in ipsis sit cum minoribus belligerare. Copias etiam, similes, ne, an dissimiles sint. Nam hæc quoq; parte meliores quidam aut imbecilliores esse possunt. Sed maxime ad hæc pertinet bellorum euentus, non modo ciuitatis suæ, uerumetiam aliarum, quomodo exierint perspexisse. Similia enim à similibus fieri consueuerunt. Præterea non oportet ignorare quo pacto regio custodiatur, sed tam multitudinis custodum, quàm qualitatis non esse nescium, locorum quoq; ubi sint præsidia collocanda: quod impossibile est, nisi regionem optime noueris: ut si minora sint præsidia, augeantur: sin uero superuacua, omnino tollantur, & loca opportuna magis custodiantur. Ad hæc quàm magna impensa ciuitati ad uictum sufficiat, & quæ à proprijs agris colligatur, & quæ afferatur aliunde. Itē quas res efferre, quas inferre opus sit, ut ad huiusmodi homines fœdera sint atq;

conuētus. Ad duo enim genera hominū sine crimine cōseruanda ciuitas est: ad meliores, & ad eos qui ad prædicta conducunt. Sed cum horum omnium cognitio multum ad ciuitatem tutandam pertineat, tum uero non minimum est legumlationis esse sagacem. Nam salus ciuitatis in legibus sita est. Quare necessarium est scire quot rerum publicarum genera sunt, quæq; unicuiq; conferunt, & quibus extingui solent tam contrarijs, quàm secundis. Dico autem secundis extingui, quoniam præter optimam rempublicam ceteræ omnes & intentione et remissione corrumpuntur: ut popularis status non modo cum remittitur, imbecillior ita redditur, ut tandem ad potentiam paucorum deueniat: sed etiam cum uehementer intenditur, ueluti aquilinū uel simum non solum ad mediocritatem perueniunt cum remittuntur, sed ualde huiusmodi facta sima aut aquilina sic nasum afficiunt, ut ne nasus quidem esse uideatur. Verum ad legumlationem utile maxime est, tum ex præteritis, qui Reip. status conducat perspicere, tum aliorum quoque scire conditionem, & quæ quibus conueniant, non ignorare. Ita patet, ad ferendas quidem leges, peregrinationes, quibus multarū gentium leges cognoscere poteris esse perutiles: ad publica uero consilia, diligenter perscriptam rerum gestarum historiam. Quæ omnia ciuili scientiæ, non rhetoricæ officia sunt. De ijs igitur quæ oporteat eum habere qui de rebus maximis dicturus sententiam est, tot dicta sunt. Verum ex quibus tam de ijs quàm de alijs suadere aut dissuadere conueniat, rursum dicamus.

De felicitate ac fine deliberantium.

FERè autem & unicuiq; priuatim, & publice omnibus finis quidam est, quem cōiicientes, alia persequuntur, alia

alia fugiunt. Is uero est (ut uno uerbo dicam) felicitas, aut eius pars aliqua. quare exempli gratia exponamus quid sit (ut simpliciter dicam) felicitas, & quæ sint eius particulae. De hac enim, & de ijs quæ ad hanc conferunt, de eius quoque contrarijs suasiones dissuasionesq; ab omnibus suscipiuntur. Nam quæ aut ipsam, aut particularum eius quampiam efficiunt, aut maiorem reddunt, faciunda: quæ uero interimunt uel impediunt, uel contraria faciunt, ea minime faciunda sunt. Sit ergo felicitas, fortuna secunda cum uirtute, uel per se sufficiëntia uitæ, uel uita tuta & iucundissima, uel possessionum facultas, & corporis uires, cum factiua, conseruatiua, amplificatiuaq; horum uirtute. Omnes enim ferè unum quiddam istorum, aut plura, felicitatem esse fatentur. Quod si huiusmodi quid felicitas sit, necesse est partes ipsius esse nobilitatem, multorum atque bonorum gratiam, diuitias, bonorum liberorum & multorū procreationem, cōmodam senectutem, præterea corporis commoda, ueluti sanitatem, formam, uires, proceritatem, robur ad certandum, gloriam, honorem, prosperitatem, uirtutem, ac partes eius, prudentiam, fortitudinem, iustitiã, temperantiam. Sic enim sufficiëntissimus quispiam erit, si sibi absint quæ que in ipso, & quæ extra sunt bona, cum præter hæc alia nō sint. Sunt autem in ipso, quæ in anima, & quæ in corpore sunt. Extra uero nobilitas, amici, pecunia, honores. Ad hæc oportere arbitramur potentiam & fortunam non deesse. Hoc nanque pacto uita erit tutissima. Sed dicamus similiter quid sit, horum unumquodque. Nobilitas igitur gentis ac ciuitatis est, indigenas aut uetustissimos esse, & primos duces illustres, multos quoque ea ex gente in rebus quæ expetuntur, præclaros extitisse. Priuata uero nobilitas, aut à uiris, aut à mulieribus

est, legitimaq; ab eis procreatio. Et ut in ciuitate, sic in priuata quoque nobilitate, aut uirtute, aut diuitijs, aut alia re laudata primos claros fuisse. multos quoque famosos. ex ea gente uiros & mulieres iuniores ac seniores fuisse. Probitas uero liberorum ac multitudo quæ sit, perspicuum est. Publice id ita accipitur, si multa sit iuuentus, ac bona. Et bona tum commodis corporis, ut proceritate, forma, uiribus, certandi robore: tum animi uirtutibus, ut temperantia, & fortitudine. Hæ nanq; iuuenum uirtutes sunt. Priuatim uero, si proprij liberi tan mares quàm fœminæ, & multi & probi sunt. Est autem fœminarum uirtus corporis quidem forma, & proceritas: animi uero, pudicitia, & operandi studium absque illiberalitate. Oportet igitur & priuatim & publice tam uiris quàm fœminis singula horû adesse. Nam quibuscunque haud bonæ sunt mulieres (sicuti Lacedæmonijs) ij media penè felicitatis parte priuantur. Diuitiarum uero partes sunt nummi, a gri, prædia, suppellex, animalia bruta, mancipia multitudine magnitudine pulchritudineq; excellentia. Quæ omnia firma, amœna, utilia esse nimirum debent. Sunt igitur utilia, quæ magis frugifera: sunt amœna, quibus frui queas. Et frugifera sunt ex quibus redditus capimus. Quibus uero fruimur, ex his nihil magni præter usum consequimur. Firmorû autem ita definitio, ut hic & sic possideas, ut & usus eius, & retinendæ alienandæque proprietatis potestas in te ipso sit. Alienationem porrò dico, cum donare atque uendere possis. In summa, diuitem esse, in utendo magis quàm in possidendo consistit. Utentis enim operatio est, possessio uero ipsæ diuitiæ sunt. Gloria uero est cum uirtuosus à cunctis existimatur, aut id habere putatur, quod omnes, uel plures, uel probi uel prudentes expetunt. Honor au-

tem est existimationis benefactiue iudicium. Honorantur ergo maxime, atque merito, qui beneficia contulerunt: deinde qui conferre queant. Beneficentia uero illa primas partes habet, que salutis est causa, & ut simus: secundas uero, que diuitiarum, uel alterius boni quod uel omnino uel hic uel aliquando non facile acquiritur. Nam multi honorem assequuti sunt, quamuis parua præbuerint: sed modus profuit, atque occasio. Honoris uero partes sunt, sacra, memorations, decantationes carminum, aut solutæ orationis ad laudem recitatio, luci, uel primi confessus, sepulchra, imagines, publici uictus. Ad hæc etiam barbara, ut inclinari, loco cedere: munera quoque, sed alia apud alios honoratiora. Est autem munus rei alicuius donatio, ac honoris signum. Quapropter tam æris auidi quam ambitiosi donari cupiunt, cum id donatio habeat quod utrique appetunt. Nam & res est quam auari desiderant, & honorem affert, quem ambitiosi expetunt. Corporis uero uirtus est sanitas, ut scilicet corpore penè inegrotabili ad labores utaris. Nam qui sic sani sunt ut Herodicus fertur: eos nemo sanitatis gratia felices putabit. Nam ille ut sanus esset, quibus homines utuntur, his omnibus aut plurimis abstinebat. Pulchritudo autem alia in alia etate est. Nam iuuenis pulcher est, cui commodum ad subcundos & cursus, & uolentia labores, corpus est, aspectuq; insuper iucundum. Quocirca pentathli firmosissimi sunt: cum & ad uim, & ad uelocitatem simul præstatissimi sunt. Vir uero pulcher est, qui et labores bellicos sustinere queat: et ita iucundus aspectu est, ut simul quoq; diuideatur, terreat. Senex autem, cuius ad necessarios labores corpus satisfacit: cumq; nihil eorum habeat que senectus infert incommoda, facile sine dolore conseruatur. Vires

autem sunt, quibus possis quod mouere cupias, ita mouere ut uelis. Mouemus autē trahentes, aut pellentes, aut eleuantes, aut deijcientes, aut comprimentes. Quare robustus, uel cunctis uel quibusdam horū robustus est. magnitudinis uerò ea uirtus est, qua in longum, uel in profundum, uel in latum plurimis ita præstas, ut propter magnitudinē motiones corporis non retardentur. Corporis autem certatiua uirtus, ex magnitudine, robore, uelocitateq; constat. Velox nanq; robustus est. Qui enim potest pedes quodam proijcere modo, citoq; ac longe mouere, cursor est. Qui premere ac retinere, luctator. Qui pulsando pel- lere, is percussor. Qui utrisq;, is pancratiasta. Qui omnibus, is pentathlus. Senectus uerò bona est, quæ cum tarde inuadit, etiam dolores non infert. Nam tam qui cito consenuit, quàm qui tarde, sed non absq; dolore, incommoda uititur senectute. Verum id & corporis est, & fortunæ. Nam & qui ualetudinarius est & non robustus, cum facile patiatur ac doleat, uitæq; breuioris sit, non est felix. Est autē etiam sine robore ac sanitate uis quædã alia uitæ longioris. Multi enim absque uirtutibus corporis diu uiuunt. Sed impræsentiarū exacta horum inquisitio inutilis est. Quid autem multorū ac proborum amicitia sit, amici definitione ostendetur. Est igitur amicus, qui quæ amico bona fore putat, ea propter ipsum agit amicum. Cui ergo multi huiusmodi, is multorū: cui etiam uiri probi, is proborū amicus est. Secunda uero fortuna est, cum omnia uel plurima uel maxima bona eorum quorum ipsa fortuna causa est, forte eueniant, atq; permaneant. Est autem fortuna, causa quorundam artificialium, & multorū inartificialium: quæ quanquã à natura sint, possunt etiam præter naturam esse, ut sanitatis ars est causa, pulchritudinis, ac pro

ac proceritatis natura. Et omnino ea bona sunt à fortuna, in quibus inuidia est. Verum eorum quoq; bonorum quæ præter rationem accidunt, fortuna causa est, ut si cū cæteri fratres deformes sint, solus formosus sit. Vel si cum cæteri thesaurum non uiderint, solus aspexerit. Vel si cum proximus sagitta interierit, is ne tactus quidē sit. Vel si solus nō uenerit, cū semper solitus: & qui non solebant, semel tunc uenerint, et occisi sint. Nam hæc omnia fortunatorum esse uidentur. De uirtute uerò animi, quoniam ad laudes is locus maximè accommodatur, cum de demonstratiuo dicemus, tunc determinabimus.

De Utili ac Bono.

DE quibus igitur nobis uel ut futuris uel præsentibus conijciendum est, siue suadentibus, siue dissuadentibus, iam aperuimus. Contraria enim suadentibus, dissuadentes habent. Verum quoniam dicenti sententiam, finis utilitatis propositus est, nec de fine, sed de ijs quæ ad finem sunt, consulit, quæ sunt quæ in rebus gerendis conducunt, quoniamq; utile bonum est: quasi elementa quædam de bono ac utili simpliciter sumēda sunt. Sit ergo bonum, quod sui ipsius gratia est expetendū, et id cuius gratia aliud quiddam appetimus, & quod omnia appetunt, uel quæ sensum habent omnia, uel quæ intellectum habent, aut si haberent. Et quicquid intellectus unicuiq; tribuerit, & quicquid qui de singulis est intellectus tribuit, id unicuique bonum est: & id quod cum adsit, bene afficitur cui adest, satisq; habet, & sufficiens per seipsum. Præterea quod hæc efficit aut conseruat, & id quo hæc consequuntur, & quo horum arcentur contraria, & quæ corrumpunt. Consequuntur autem dupliciter: aut simul, aut postea, ut ad discēdum scire, sed postea. sanitatē uerò, uita

simul. Efficiētia uerò tripliciter: ut sanitatis quædam, ut sanum esse: quædã ut cibus, quædam ut exercitatio. Nanq; plerunq; sanitatem efficit. His ita determinatis, acquisitiones bonorũ, & malorum abiectiões necessãrio bonæ sunt. has enim, ne malum habeas, simul consequitur. Illas uerò, ut bonũ adipiscaris postea. Maioris quoq; boni pro minore, & minoris mali pro maiore acceptio. Nam quo minus exceditur à maiore, id illius acquisitio, huius abiectio est. Virtutes etiã necesse est bonũ esse, cũ bene ijs afficiantur qui habent: & effectiue atq; actiue bonorũ sunt. Verũ de singulis, & quæ, & quales, separatim tractandũ. Voluptatẽ quoq; esse bonum constat, cum animalia ipsam secundum naturã appetant. Quare iucunda ac speciosa, bona esse necessãriũ est. Nam & illa uoluptatis efficiētia sunt, et ex speciosis quædã delectant, quædam expetibilia per seipsa sunt. Ut uerò sigillatim dicamus, hæc bona esse necesse est: felicitatẽ quidem, cum per se ipsam expetibilis sit, atq; sufficiens: multaq; gratia huius appetimus: iustitiã, fortitudinẽ, modestiam, magnanimitatẽ, magnificentiam, cæterosq; huiuscemodi habitus, qui animi uirtutes sunt. Prætera sanitatem, formam, & huiusmodi. Corporis nanq; uirtutes hæc sunt, et effectiua multorum: ueluti sanitas, & uiuendi, & uoluptatis. Idcirco multis quoque optimum esse uidetur, cum horum duorum, quæ præcipua sunt, causa sit, uiuendi scilicet, ac uoluptatis. Ad hæc diuitias. Possidendi enim hæc uirtus est, & multorum effectiua. Amicum quoq; ac amicitiam. Nam amicus expetibile per se, ac multorum effectiuum est. Item honorem ac gloriam. iucunda enim sunt, & effectiua multorum, ac ut plurimũ ea uere inesse ostendunt, propter quæ fiunt. Dicẽdi etiam atque agendi uirtutem. Nam omnia hæc bonorum effectiua

Et iua sunt. Simuliter ingenium, memoriam, discendi facilitatem, mentis præstantiam, & quæ huiusmodi sunt. Bonorum enim effectiue omnes hæc uirtutes sunt. Eodemq; modo scientias omnes, ac artes, et uiuere ipsum. Nam etiam si nihil aliud bonum inde sequeretur, per se ipsum tamen expetendum est. Ad hæc iustum ipsum, quoniam publicè con-
 ducit. Hæc fermè sunt quæ apud omnes bona esse constat. Ea uerò de quibus dubitatur: ex ijs bonum esse ratiocinabimur: Cuius contrarium malum est, & cuius contrarium inimicis cõducit: id bonum est. Verbi gratia, Si timidos nos esse, hostibus maximè conducit, fortitudo nobis utilissima est. Et omnino quod inimici optant, aut quo gaudent, huius contrarium nobis utile est. Vnde illud excogitatum Homero est: Profecto Priamus letabitur. Sunt autè non semper hæc, sed plerunq; bona: cum nihil obstet interdum unum ac idem aduersarijs & nobis cõferre. Vnde & cum eadem res utrisq; incommoda sit, dici solet, mala cunctis simuliter hominibus obesse. Item quod modicum est: id bonum. Nam quod maius est quàm oporteat: id malum est. Et cuius gratia multos pertulerunt labores, aut multa consumpserunt. Iam enim bonum id apparet, ac ut finis, & quidem multorum existimatur. finis uerò bonus est. Hinc illud Homero dictum est, Ast Priano gloriam, & illud, Turpeq; diu trahere moram. Prouerbiũ quoq; hinc, In ianua urceum. Ad hæc, quod multi expetunt, cuiusq; causa bella suscipi uidentur. Nam quod omnes expetunt, id bonum. Multi uerò quasi omnes apparèt. Item laudabile. Nemo enim laudat quod bonum non est. Et quod inimici ac prauis laudant. Quasi enim omnes iam laudant, cum uel illi de quibus male meritis est, laudant. Quoniam enim perspicuè bonum est, idcirco plures laudare uidentur:

ueluti

ueluti etiã ij prauī, quos amici uituperant: & ij boni, quos inimici laudibus ornant. Quapropter conuitiatũ Simonidem Corinthij sibi putarunt, quòd cecinerit non conqueri de Corinthijs Ilium. Item quòd prudentium ac bonorum uirorum quispiam uel fœminarũ prætulit, ut Vlyxem Minerua, Helenã Theseus, Alexandrum Deæ, Achillem Homerus. Ac uniuersaliter quæcunq; eligibilia sunt. eligunt enim ac agunt quæ dicta sunt. Et quæ inimicis obsunt, ac amicis profunt. Item possibilia, quæ duplicia sunt, quæ uix fierent, & quæ facile. Facilia uerò sunt, quæ uel sine dolore, uel tempore breui fiunt. Difficile enim aut dolore, aut magnitudine tēporis definitur. Item si ut optāt fit. Optant autē ut nihil mali, aut bono minus. Quod erit, si aut celare possunt, ne puniantur, aut pœna parua sit. Itē quæ sua, & quæ nemo, & quæ ultra necessarium usum sunt. Sic nanq; honorē magis cōsequuntur. Item quæ sibi coaptantur, cuiusmodi sunt, quæ sibi ex genere pertinere, aut uiribus suis conuenire, at quamuis parua sint, tamen sibi deesse arbitrantur. Nec enim minus hæc agere optant. Item quæ ad exitũ facile perducere putant. possibilia enim hæc sicuti facilia. Ad exitum autem commodè perducuntur, quæ omnes aut plures, aut pares, aut minores gesserunt. Item quæ amicis grata, & inimicis molesta. Item quæcunq; ij eligunt, quos singulares ducunt. Item ea quorum usum habent, & ad quæ apti natura sunt. Hæc enim facilius se gesturos omnes arbitrantur. Item quæ nemo improbus. hæc enim laudantur magis. Item quæ cupiunt. Nam hæc & iucunda & meliora uidentur. Item ea unusquisq; quibus maximè afficitur, ut bellicosus uictoria, ambitiosus honore, auarus pecunia: eodemq; modo cæteri. De bono igitur ac utili ex ijs faciunda fides est.

De Maiore ac Minore.

Verum quoniam sæpenumero quid utile sit concedentes, quid magis conferat quærunt: de maiore nunc bono ac magis utili dicendum uidetur. Sit igitur excedens quidem, quod tantum, & amplius. Excessum uerò, quod inest. Et maius quidem, & plus semper ad minus. Magnum uerò, ac paruum, & multum ac paucum, ad multorum magnitudinem. Magnum igitur excedens est. Cui autem deficit, id paruum. Multum quoq; ac paucum, eodem modo. Quoniam ergo bonum dicimus, quod non alterius, sed sui ipsius gratia est expetibile, & quod appetunt omnes, & quod quæcunq; mentē aut prudentiam habent, expeterent, & efficiens, ac conseruans, uel id ad quod hæc consequuntur: id uerò cuius gratia, finis est: is nanq; est, gratia cuius cætera: quoniam etiã id ipsi bonũ, quòd sic ad ipsum dispositum est: necesse est plura uno ac paucioribus cõnumeratis, maius esse bonum, excedit enim, quod uerò inest, exceditur. Itẽ si maximũ à maximo exceditur, ipsa quoq; ab ipsis. q; si ipsa ab ipsis, maximũ quoque à maximo: ut si uir maximus maior est quàm fœmina maxima, omnino quoq; uiri fœminis maiores: & si omnino maiores sunt fœminis uiri, uir quoq; maximus maxima fœmina maior. Excessus enim generum, & eorũ quæ in generibus maxima sunt, proportionabiliter se habent. Item cum quippiam ex aliquo sequitur, & hoc ex illo nõ sequitur: sequitur autem aut simul, aut postea, aut potestate. Nam usus eius quod sequitur, in altero est. Sequitur autem simul quòd si sanus est, uiuat: ex hoc uerò illud non sequitur. Scire uerò ex discere postea sequitur. Sed potestate ad sacrilegium furtum sequitur. Nam qui rem sacram abstulit, priuatam quoque abstulisset. Præterea illa

maiora

maiora sunt, quæ eandem rem maiore excedunt, cum necesse sit ipsum quoque maius excedi. Ad hæc quæ maioris boni efficientia sunt, ipsa quoque maiora sunt. Id enim erat effectiuum esse maioris. Illud quoque cuius efficiens maius, eodem modo. Nam si salubre iucundo eligibilius maiusq; bonum, sanitas uoluptate quoq; maior. Item quod per se expetibile est, eo eligibilius est quod non per se: ut uires salubribus rebus, cum hæ non sui gratia, illæ sui gratia, quæ boni ratio erat, expetantur. Item si alterū finis sit, alterum nō. hoc enim alterius gratia est, illud sui: ut exerceri ad sanitatē se habet. Item quod minus alio aut alijs indiget. est enim sufficientius. Indiget autem minus, quod paucioribus aut facilioribus indiget. & cum hoc absque illo aut non sit, aut fieri non possit: illud uerò absque hoc fieri possit. Nam cum sufficientius sit quod non indiget: maius bonum uidetur. Item si unum principium est, alterum non est. Et si causa unum, alterum non, propter eandem causam. Nam sine principio aut causa impossibile est esse aut fieri. Cumq; duo principia diuersorum sint: quod à maiore principio est, maius est, & quod à maiore causa similiter: & è conuerso, duorum principiorum aut causarum, quod maioris principium, aut causa: maius est. Ex dictis itaq; patet utrunq; maius esse. Quòd si alterum principium est, alterum nō: illud maius uidebitur. & hoc etiam quod principium non est. Nam finis maius est, & tamen principium non est: ut accusando Leodamas ad Callistratum dixit: eum qui consuluit, magis peccasse quam qui fecerit: quoniam non esset factum, nisi consultū fuisset. Chabrias uerò, eum qui gessit, peccasse magis quam qui consuluit. Non enim factum esse, nisi fuisset qui faceret. Huius enim gratia consulunt, ut agant scilicet. Præterea quod

rarius

rarius est, eo magis quod abundantius, ut aurum ferro. Inutilius enim ferrum. Auri nanque maior possessio, quoniam difficilius inuenitur. Alia uerò consideratione, quod abundat magis, id maius est: quoniam eo in pluribus utimur. Rarum namq; à frequenti exceditur: unde dicitur aquã esse optimã. Et summatim, difficiliora facilioribus, quoniam rariora sunt. Et faciliora difficilioribus, consideratione alia, quoniam habeantur cum uolumus. Præterea cuius contrarium maius. Item cuius priuatio maior. Item uirtus non uirtute, & uitium non uitio maius: cum illa fines sint, hæc nõ sint. Item quorum opera pulchriora uel deformiora, ipsa quoque maiora. Item quorum uirtutes & uirtutes maiores sunt, eorum quoque opera maiora sunt. Siquidem sicut causæ principiaq; se habent, sic & effectus: & sicut effectus, sic & causæ & principia. Præterea quorũ excessus eligibilior aut pulchrior, ueluti bona oculorum acie uti, eligibilius, quàm olfactu bono. Nam & uisus olfactu eligibilior. Et similiter amicorum esse studiosum, pulchrius, quàm pecuniarum. Quare studia quoque in amicos, pecuniarum studio: & contra rerum meliorum excessus meliores sunt, & pulchriorum pulchriores. Præterea quorum cupiditas melior, aut laudabilior. Maiorum nanque rerum maior appetitio est: & propter id ipsum meliorum laudabiliorum que cupiditates laudabiliores meliores que sunt. Præterea quorum scientiæ pulchriores sunt, magisq; expetuntur: ipsæ quoque res pulchriores sunt, & magis expetuntur. Nam sicut scientia, sic & ipsa ueritas. Vnaquæque autem quod suum est præcipit. Eadem etiam de causa rerum que magis expetuntur, ac pulchriorum scientiæ, proportionatim se habent. Præterea quod censerent, aut quod iam decreue

decreuerunt prudentes uel omnes, uel multi, uel plures, uel præstantes maius esse bonum: id necessarium est aut simpliciter ita se habere, aut in quantum secundum prudentiam iudicarunt. Id autem etiam cum alijs commune est. Nam & quid, & quantum, & quale sic se habet, ut scientia prudentia que iudicaret. Verum id ad bona retulimus: quoniam bonum id definitum est, quod unaquæque res expeteret si haberet prudentiam. Quare patet id esse maius, quod ita prudentia iudicat. Item quod melioribus aut simpliciter inest, aut quatenus meliores: ut fortitudo uiribus corporis. Præterea quod melior aut simpliciter eligeret, aut qua melior, ut iniuriam potius pati, quam inferre. Nam illud iustior profecto eligeret. Præterea iucundius, quam minus iucundum. Voluptatem enim omnia insequuntur, & ipsius iucundi gratia appetunt. His enim bonum ac finis definitur. Iucundius autem, quod à dolore magis abest, & quod longiori tempore iucundum est, & quod melius est minus bono. Bonum enim ipsum uel iucundum est, uel quod per se expetibile est. Præterea quorum aut sibi amicis causa esse mallent, ea maiora bona. Quæcunq; uerò minime, ea maiora sunt mala. Præterea diuturniora ijs quæ minus diuturna sunt, & stabiliora instabilioribus. Nam usus illorum quidem tempore, horum uerò uoluntate superat. Nam rei stabilis usus præsto magis est cum uolueris. Præterea quæcunq; à similibus casibus atq; coniugatis consequuntur: ueluti si quod fortiter fit, pulchrius ac deligibilius fit, quam quod modeste: fortitudo quoque pulchrior quam modestia. fortem enim esse, melius quam modestum. Item quod omnes expetunt, eo quod non omnes: & quod plures, eo quod pauciores. Bonum enim id erat quod omnes appetunt. Quare

maius

maius etiam, quod magis appetunt: & quod inimici litigio expetunt, aut qui iudicant, aut qui iudicum sententiam subeunt. Nam illud ita est, ut omnes dicerent: hoc, ut qui potiuntur, & qui sciunt. Et interdum etiam quo participant omnes, id maius. uituperabile nanq; est si non participes. Interdum uero quo aut nemo, aut pauci. Idem enim rarius. Præterea quæ laudabilia sunt. pulchriora enim. Et quorum maiora sunt pretia: ipsa quoq; similiter. Nam pretium ueluti dignitas quædam est. Et quorum iactura maior. Præterea quæ ijs maiora sunt, quæ aut certe maiora sunt, aut uidentur. Hæc cum in partes diuiduntur: multo maiora uidentur. Plurium enim apparet excessus. Quare poëta quoq; persuasisse Melcagro ait uxore ut in prælium exiret, enumerantẽ quot accidant urbe capta hominibus mala, sternuntur populi, ignis concremat urbẽ hostilis, trahuntur ab hostibus liberi, & arctius succinctæ mulieres. Præterea superpositio & exaggeratio, ut apud Epicharmum partim eadem de causa qua diuisio. magnum enim ostendit excessum exaggeratio. partim quoniam principium atq; causa rerum magnarũ uidetur. Verum quoniam id maius est, quod rarius est atq; difficilius: occasiones quoq; , ac ætates, loca, tempora, uires, maiores res reddunt. Nam si ultra uires, si præter ætatẽ, si præter cæteros, si sic, uel hic, uel tunc: pulchritudinis, aut bonitatis, aut iustitiæ, uel oppositorũ magnitudinem habebit. Vnde elogium quoq; in eum qui Olympia uicit. Habens prius in humeris asperã asyllam, ex Argis pisces adferebam. Hinc Iphicrates quoq; seipsum laudabat dicens, ex quibus ea fuerunt. Præterea quod ex seipso est, ut Epictetus ait. difficilius enim. Quare poëta quoq; dicit per seipsum didicisse. Præterea rei magnæ pars maxima,

ueluti Pericles in funebri ait oratione, Ita ciuitatē iuuentute ablata deformem, ut annus, si uer ab eo remoueretur. Præterea quæ in maiore inopia necessitateq; requiruntur, ueluti quæ in senectute, ac morbo. Præterea de duobus quod fini propius est. Præterea quod ipsum, & simpliciter. Præterea possibile melius quàm impossibile, cum illud in ipso sit, hoc non sit. Præterea quæ in fine uitæ. finis nanq; magis sunt ea quæ prope finem. Præterea quæ ad ueritatē pertinent, magis quàm quæ ad opinionē. Definitur autē id quod ad opinionē sit, hoc pacto. Quod ab eo non eligeretur qui id occultū fore putaret, Vnde accipere quàm facere beneficiū, eligibilius esse uidetur. Illud enim, uel si nemo sciat te accepisse, profecto eliges: hoc, si occultum futurū est te cōtulisse, non uideris electurus. Præterea ea quæ magis esse quàm uideri uolunt. ad ueritatem enim magis, quapropter iustitiā quoq; aiunt parū quid esse, quoniam eligibilius uideri, quàm esse: at sanū esse, non ita. Insuper quod ad plura utile, ueluti ad uiuendū, & ad bene uiuēdum, & ad agendū honesta, & ad uoluptatem. Quapropter diuitiæ ac bona ualetudo maxima esse uidentur: cum omnia hæc possideant. Ad hæc quod cum sit absq; dolore, uoluptatē etiam affert. Vno enim plura meliora. Quare cum & uoluptas & indolentia bona sint, duo in unum composita totum maius efficiunt. Item quæ cum absint non latent, quàm quæ latent. Ad ueritatē enim illa tendunt. Ita maius est bonū, diuitem esse, quàm uideri. Præterea quod charum est, & alijs solum, alijs non solum. Quo circa non pari iactura lufci quis oculum eruct, & eius qui duos habet. charum enim & unicum luscus amisit. Ex quibus igitur tam suadendo quàm dissuadendo fidem facimus, ferè dictum est.

De numero ciuitatum in specie.

Cæterum ad persuadendum beneq; cōsulendum illud est omnium maximum atq; firmissimū, ut rerumpublicarum species omnes pernoscamus, & qui mores, quæ leges, quæ commoda unicuiq; sint, distinguamus. Cunctis enim utilitas persuadet. Vtile autem est, quod ciuitatem conseruat & tutatur. Ad hæc principantium sententiã rata est: principantes uero distinctione ciuitatum distribuntur. tot enim sunt principantes, quot ciuitates. Quare cum quatuor ciuitates sint, populi, paucorū, optimatum, unius; quod principatur ac iudicat, uel pars aliqua horum, uel uniuersum crit. Populus igitur est ciuitas in qua sorte magistratus declaratur. Paucorum uero potestas, in qua censu. Optimatū autem, in qua qui disciplina excellent, ij principantur. Appello autem disciplinam, quæ legibus posita est. Nam qui legibus semper obtemperarunt, ij optimi uidentur, ac in huiusmodi ciuitate gerendarum rerum principatu potiuntur: à quibus & nomen ciuitas sortita est. Monarchia uero est (ut uel nomē ipsum ostendit) in qua unus omnium dominus est. Hæc ordine quodam constituta, regnum: inordinata uero, tyrannis appellatur. Cum igitur ea eligantur quæ ad finem sunt: non oportet uniuscuiusq; finem ignorare. Popularis ergo status finis est libertas. Paucorum uero, diuitiæ. Optimatum autem, quæ ad disciplinam & ad leges pertinent. Tyrannidis uero, custodia. Quare patet ad hos fines uniuscuiusq; mores & commoda, & quæ legibus constituta sunt, esse diuidenda. Siquidem ad hos referentes eligunt. Verum quoniam non solum rationibus, sed etiam oratione affecta & morata fidem facimus, (credimus enim concilius, quo qualis quidam orator uidetur, id est si uir bo-

nus, si beneuolus, aut utrunq;) non oportebit ciuitatum nos ignorare mores. Probantur enim uniuscuiusq; mores, si ad ciuitatis mores accommodantur. ij autem reperiuntur ex iisdem. Ex uoluntate enim ac electione mores aperiuntur. Voluntas uero ac electio ad finem refertur. Quæcunq; igitur uel futura, uel præsentia suadentibus expectanda sunt, & ex quibus de utili fidem facimus, ad hæc de ciuitatū moribus ac institutis, itemq; quibus, & quo pacto inueniemus, quantum ad præsens opus est, dictum est. Diligentius uero de his in Politicis explanauimus.

De Honesto ac Laudabili: quæ ad Demonstratiuum genus pertinent.

NVnc autem de uirtute ac uitio, honesto ac turpi dicamus. laudantes enim ac uituperantes hæc intendunt. Continget etiam si de ijs dicemus, illa simul aperire, quibus quales quidem moribus putabimur: quod secundo loco fidem facere diximus. Ex eisdem enim & de nobis & de alijs uirtutis opinionem facere poterimus. Verum quoniã accidit ioco uel serio laudare sæpe nõ solum hominem aut deum, sed etiam inanimata, aliorumq; animalium quodlibet: de ijs quoq; propositiones eodem modo accipiendæ. Quare ueluti exempli gratia hæc etiam percurramus. Honestum igitur est, quod cum propter se eligibile sit, laudabile est: aut quod cum bonum sit, idcirco iucundum est, quoniam bonum. Quod si sic est: necesse est uirtutem honestum esse. Nam cum sit bonum, laudabilis quoq; est. Est autem uirtus, ut uideatur, uis quædam productiua aut conseruatiua rerum bonarum. Item uis benefaciendi multa ac magna, & omnia in omnibus. Huius partes iustitia, fortitudo, modestia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, mansuetudo, prudentia, sapientia. Necesse autem

autem est, si quidem uirtus, beneficiendi uis est, maximas eas esse uirtutes, quæ plurimum alijs conferunt. Quapropter iustos ac fortes maxime laudant: cum alij bello, alij etiam in pace utiles hominibus sint: deinde liberales. non enim cõtendunt de pecunijs: sed largiuntur eas, quas summo opere ceteri cupiunt. Iustitia igitur est uirtus qua singuli sua secundum leges possident. In iustitia est per quam aliena contra leges retinet. Fortitudo est per quam actiui bonarum rerum, ut leges iubent, in periculis sumus: estque legibus administratiua obtemperatiuaque. Huius contrarium timor est. Liberalitas est pecunijs benefactiua. Illi beralitas contrarium. Magnanimitas est magnorum beneficiorum effectiua uirtus. Magnificentia est uirtus magnitudinis sumptuum effectiua. Harum contraria modicitas, et pusillanimitas. Prudentia est metis uirtus, qua de malis ac bonis quæ ad felicitatem pertinent, bene possumus consulere. De uirtute igitur ac uitio uniuersaliter, et de partibus satis impræsentiarum dictum est: de ceteris autem non est difficile perspicere. Perspicuum enim est et uirtutis effectiua, quoniam ad uirtutem, et quæ à uirtute fiunt, laudabilia esse. Huiusmodi autem sunt indicia uirtutis et opera. Quoniam ergo indicia et similia quæcunq; sunt boni uiri opera uel passionem, laudabilia sunt, necesse est quæcunq; fortitudinis opera uel indicia sunt, aut fortiter gesta sunt, hæc omnia laudabilia esse. Iusta quoque similiter, et quæ iuste facta sunt, sed passionem nequaquam. Nam in hac una uirtute non semper quod iuste fit, honestum est. Cum enim damnantur, turpe magis est si iuste fit, quam si iniuste: eodemque modo in reliquis uirtutibus. Item ea quorum præmium honor est, omnia laudabilia sunt. Et ea magis quorum honor, quam ea quo-

rum pecunia. Item quæcunq; eligibilium non sui quispian gratia gerit. Et quæ simpliciter bona sunt, ut quæcunq; pro patria quispiam facit, sua contemnens. Et quæ natura bona sunt, & quæ bona, sed non sibi. Nam quæ sibi, sui gratia facit. Et quæcunq; mortuum magis consequuntur quàm uiuum. Nam quæ uiuos consequuntur, ea sui gratia facere magis uidentur. Item quæcunq; opera laudis fiunt gratia. Nam hæc minus sui gratia sunt. Item quæ non sibi sed alijs utilitati sunt, & benefactoribus magis. Iustum enim, & beneficia, quoniam in alios. Item his opposita, quibus aut dicentes aut facientes aut dicturi aut facturi erubescunt. Turpia enim uerecundantur & dicentes & facientes & facturi: quæadmodum Alceo dicenti, Vellem tibi aliquid dicere, sed pudor impedit: Sappho respondit, Si bona laudabiliaq; cuperes, nec lingua aliquid turpe dicere meditareris: nullus oculos pudor retineret. Item ea de quibus trepidant, etiã si non timeant. Sic enim his bonis maxime afficiuntur, quæ ad gloriam ducunt. Item uirtutes ac opera eorũ qui natura excellunt, laudabiliores: ueluti uiri magis quàm mulieris: & quibus alij magis fruuntur quàm ipsi. Quamobrem iustum & iustitia laudantur. Item inimicos ulcisci potius, quàm reconciliari. Nam malum pro malo reddere, iustum est. Et iustum omne laudabile. Et ad hæc fortis est inuictum esse. Quare uictoria & honor laudabilia sunt. Nam etiam si inutilia sint, eligibilia tamen sunt, & uirtutẽ eximiam ostendunt. Item memorationses, ac monumenta: & quæ magis, magis. Magis autem quæ ad defunctum consequuntur, & quibus honos maior connectitur. Item quæ superuacanea sunt, & soli insunt, laudabiliora. digniora enim memoratu. Itẽ non frugifera prædia. libcrius nauq;

id ma

id magis. Singulorum quoq; propria, laudabilia sunt: & quæcunq; indicia eorum sunt; quæ apud eos quibus cum uiuis, laudatur: ueluti apud Laconas comam nutrire, laudabile est. Nam quoniam non est facile seruire aliquod opus facere crinitum hominem: libertatis id apud eos indicium est. Item nulla uti arte fabrili. Liberum namq; non uiuere ad alium. Ea quoq; accipienda sunt, quæ honestis propinqua sunt, tanquam ad laudem uel uituperationem conferentia: ut si moderatum, ac mitioris animi, tumidum & insidiosum appelles: & insensatum, frugi: & mansuetum, eum qui dolorem animi non sentit. Et hoc modo à consequentibus ad optimum semper: ut puta iracundum ac furiosum, simplicem: & arrogantem, magnificum atq; honestum. Eos quoq; qui excedunt, quasi uirtuosi essent: ut ferocem fortem esse, prodigum liberalem. Nam & pluribus ita uidetur: & apparentem ex causa potest habere rationem. Nam si ubi necesse non est, pericula suscipit: multo magis uidebitur in re honesta ac laudabili. & si in quoslibet profusus, quanto magis in amicos? Virtutis enim eximia est cunctis benefacere. Oportet etiam apud quos laudamus considerare: sicut Socrates dicere solebat non esse difficile Athenienses apud Athenienses laudare. Et quod apud singulos honori est, id oportet affirmare: ut apud Scythas, apud Laconas, apud philosophos: ac uniuersaliter honorabile asserere oportet quod honestum sit. Propinqua enim esse uidentur. Item quæcunq; ut conueniens est, ueluti si maioribus digna, si inceptis. Ad honestatem namq; ac felicitatem pertinet honoris accessio. Aut etiam si præter id quod conueniens est, ad melius atque honestius: ut si quis utitur secunda fortuna, is moderatus sit: & qui aduersa, is magnanimus. Aut si cum ad maiora conscendit,

frugi tamen magis, ac faciliior sit: quale illud est Iphicratis: O quæ sunt ex quibus. & illius qui deuicit olympia: Qui prius durã ferebam in humeris. Et illud Simonidis, Cuius mulieris pater ac maritus tyrannorũ fratres fuerunt. Verũ quoniam laus ex operationibus est, uirtuosiq; proprium electione agere: ita dicẽdum, ut ostendatur electione ipsum gessisse quæ gesserit. Quam ad rem confert, ut sæpius fecisse demonstretur. Quare quæ casu aut fortuna facta sunt: consilio ac iudicio attribuenda. Nam si multa similiaq; connectuntur, uirtutis atq; iudicij uidebuntur esse indicium. Cum uero laus sit, magnitudinem uirtutis ostendens oratio: oportet operationes extollere. Laus igitur operum est. Ea uero quæ afferuntur extra, ut fidem faciant dicuntur, ut nobilitas, doctrina. Verisimile nanq; est bonum esse ex bonis, & sic educatum eiusmodi esse. Laudamus ergo eos qui fecerunt: quoniam facta, signa sunt habitus, nam etiam cum qui non fecit, laudaremus si talem esse crederemus. Beatio uero & felicitatio ipsis quidem eadem, his autem non eadem: sed ut felicitas uirtutẽ, sic continet hæc felicitatio. Habent autem communem speciem laudis cum deliberatione. Nam quæ in admonendo diceres, ea dictione orationis commutata laudem constituunt. Cum ergo habeas quæ agenda sint, & qualem quendam esse oporteat: hæc quasi admonendo dicta, uerbis commutanda transponendaq; sunt. ut in admonitione consilioq; sic: Non oportet secunda fortuna considerare nimium, sed ijs quæ à seipso sunt. In laude sic: Non secunda fortuna, sed seipso plurimũ cõfidebat. Quas ob res laudando quid admoneas, & cõsulendo quid laudes considera, & opposita necessario dictione utaris, cum tam prohibens quàm non prohibens commutaueris.

Vtaris

Vt aris autem & eorum quæ amplificat pluribus, ut si solus, si primus, aut cū paucis, aut quod maxime factum est. Laudabilia enim hæc omnia. Præterea quod ex tempore atque occasione est, quæ sunt præterquam conuenit. Ad hæc si sæpius eandem rem gessit, magnum nanque id, nec à fortuna, sed ab eo ipso profectum uidetur. Si quibus ad uirtutem inflamamur, & quibus honoramur: hæc ab eo inuenta constitutaq; sunt. Si primus omnium laudatus est, sicut Hippolocho & Harmodio, ac Aristogitoni in foro statuæ primum positæ. & in contrarijs similiter. Quod si ex eo ipso non facile adinuenire potes: alijs compara.

Quod Isocrates ex consuetudine declamandi faciebat. Sed oportet illustribus comparare. Amplificat enim id, maxime quæ laudabile est, cum uirtuosis melior ostendatur. Ceterum amplificatio merito in laudes incidit. excellentia enim est: et excellere, laudabile. Qua propter cum excessus ipse uirtutem ostendere uideatur: & si non illustribus, attamen alijs comparandum. E' generibus igitur omni orationi communibus amplificatio demonstrationi accommodatior. Nam cum res gestas quasi certas accipiant: reliquum est ut magnitudinem eis ac ornamentum afferant. Exempla uero deliberatiuis aptiora sunt. ex præteritis enim futura conijciantes iudicamus. Enthymemata autem iudicialibus magis conueniunt. Nam quod factum est: & causam quare factum est suscipit, & probationem patitur, quoniam incertum est. Ex quibus igitur laus ac uituperatio fermè omnis, & ad quænam respicientes laudare ac uituperare oporteat, & ex quibus commendationes & opprobria fluant: hæc sunt. Nam horum contraria non latent: Vituperatio autem ex contrarijs est.

De Accusatione & Defensione.

NVnc de accusatione ac defensione, ex quibus et quot
 ratiocinationes faciundæ sunt, dicendum uidetur.
 Tria igitur sumenda sunt. Primum, quot & quorum gra-
 tia iniuriam inferunt. Deinde quomodo affecti. Tertium,
 quales, & quomodo se habentes. Si ergo iniuriã primum
 definierimus, de reliquis deinceps explicabimus. Sit ergo
 iniuriari, sponte præter leges officere. Legum autem alia
 propria, alia communis. Propriam dicimus, qua ciues scri-
 pta utuntur: communem uero, qua nonnulla etiam si scri-
 pta non sunt, apud omnes tamen ualere uidentur. Sponte
 autem facimus, quæcunq; scientes & non coacti facimus.
 Quæ igitur sponte facimus, non omnia eligimus: quæ au-
 tem eligimus, omnia cognoscimus. Nemo enim ignorat
 quæ eligit. Ea uero quibus officere, ac praua præter leges
 committere statuunt: improbitas sunt & intemperãtia. Si
 enim uitium habeant unum, aut plura: in quo improbi
 sunt, in eo etiam iniusti: ueluti prodigus in pecunijs: intem-
 peratus in uoluptatibus corporis: mollis in desidia, timidus
 in periculis. Deserit enim periculorum socios propter ti-
 morem. Ambitiosus etiam propter honores iniustus est:
 iracundus propter iram: contentiosus cupiditate uicto-
 riæ: acerbus propter ultionem: stultus quoniam circa bo-
 num & iustũ decipitur: eodemq; modo ceteri unusquisq;
 in suo subiecto. Verum hæc partim ex ijs quæ de uirtuti-
 bus dicta sunt, perspicua sunt: partim ex ijs quæ de affecti-
 bus dicuntur, patebunt. Quare reliquum est, ut cuius gra-
 tia, quomodoq; se habentes, & quibus iniuriantur, tracte-
 mus. Primum ergo diuidentes dicimus quæ sunt quæ ap-
 petimus, & qualia sunt quæ ut fugiamus, iniuriam face-
 re conamur. Perspicuum enim est, considerandum esse ac-
 cusator

cusatori quot & quæ reo insunt ex ijs quæ omnes appetunt, qui iniuria cæteros afficiunt. Defensori autem, quæ & quot eorum non insunt. Quæ igitur agunt, alia omnes propter seipsos agunt, alia non propter seipsos: & istorum alia casu, alia necessitate. Horum etiam quædam ui, quædam natura. Quare quæcunque non propter seipsos faciunt: aut casu, aut natura, aut ui faciunt. Quæcunque autem propter seipsos, quorum scilicet ipsi causa sunt: alia propter consuetudinem agunt, alia propter appetitum. Et horum quædam appetitu rationali, quædam irrationali. Nam uoluntas appetitus est boni cum ratione. Nullus enim aliquid uult, nisi cum bonum esse putauerit. Appetitiones uero irrationabiles ira & cupiditas. Quare quæcunque homines agunt, septem eos de causis agere oportet: fortuna, ui, natura, consuetudine, ratione, ira, cupiditate. Neque oportet secundum ætates aut habitus, aut talia quædam ea quæ aguntur distinguere. Nam si accidit ut iracundi aut cupidi iuuenes sint, non tamen propter ætatem agunt quæ agunt: sed propter cupiditatem, ac iram. Neque diuites ac pauperes propter diuitias & paupertatem: sed accidit ut pauperes propter egestatem pecunias cupiant, diuites uero propter licentiam uoluptates non necessarias. Itaque ij etiam non propter diuitias aut egestatem agunt, sed propter cupiditatem. Eodemque modo iusti & iniusti, ceterique qui secundum habitus agere dicuntur, propter hæc omnia agent. Nam aut propter rationem, aut propter affectum. Sed quidam moribus & affectibus bonis, quidam contra. Accidit autem ut ad hos quidem habitus alia, ad illos uero alia consequantur. Forsan enim statim modestum, propter modestiam ipsam tam opiniones quam cupiditates probæ circa uoluptates consequuntur. At immodestum

stum circa easdem ipsas contrariæ. Quapropter huiusmodi diuisionibus super sedendum est, & considerandum quæ quos sequi soleant. Nam si albus, aut niger, aut magnus, aut paruus, nihil ex eis consequitur. Sin autem iuuenis, aut senex, aut iustus, aut iniustus, iam inter se differunt: & omnino quæcunq; accidentium mores hominum differentes efficiunt: ut si quis diuitem se aut inopem putat, & felicem aut infelicem, id ipsum uero non nullam faciet differentiã. sed de his postea. Nunc de alijs dicamus. Fortuna igitur fiunt, quæcunque ita fiunt, ut cum eorum causa indeterminabilis sit: nec huius gratia, nec semper, nec ut plurimum, nec ordine fiunt. Quæ omnia fortunæ ipsius definitione patent. Natura fiunt, quæ causam & ordinem in se ipsis habent. Nam aut semper, aut ut plurimum sic eueniunt. Nam quæ præter naturam fiunt, ea utrumque secundum quandam naturam, an alia causa fiant, non oportet inquirere: quanuis etiam fortuna causa horum esse uideatur. Vi autem, quæcunque per cupiditatem ac rationem per ipsos agentes fiunt. Consuetudine uero, quæcunq; ideo faciunt, quoniam sæpe fecerunt. Ratione autem, quæ cum sint ex bonis iam dictis, conferreque uideantur uel ut finis, uel ut ad finem, propter utilitatem aguntur. Nam quædam intemperantes etiam agunt utilia, uerum non propter utilitatem, sed propter uoluptatem. Ira uero fiunt, quibus ulciscimur. Differunt autem poena, & ultio. Nam poena, eius qui patitur gratia fit. Ultio uero eius qui facit, ut expleatur. Verum ex quibus ira fit, ex ijs quæ de affectibus dicemus patebit. Cupiditate autem aguntur quæcunq; iucunda uidentur. Verum & consuetudo, & ea in quibus assueti sumus, iucunda sunt. Nam multa etiam eorum quæ natura iucunda non sunt, cum uoluptate faciunt

qui

qui assueti sunt. Quare ut breuiter dicam, quæcunq; propter seipsos agunt: omnia uel bona sunt, uel bona esse uidentur: & aut iucūda, aut uidentur iucūda. Verum quoniam quæ propter se ipsos agunt, hæc sponte agunt: non sponte autē, quæ non propter seipsos: omnia quæ uolentes agunt, bona erunt, uel apparentia bona: & aut iucūda, aut apparentia iucūda. Ponimus autem malorum etiam uel apparentium malorum reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem in bonorum numero, cum eligibilia quodammodo sint. Et similiter doloris uel apparentis doloris reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem in iucundis numeramus. Quare quot & qualia utilia sint, aut iucūda, sumendum est. Sed cum de utilibus, quando de deliberatione tractabamus, satis dictum sit, de iucundis impræsentiarum agamus. Oportet autē definitiones has sufficientes putare, si ita se habent, ut de uno quæque neq; obscuræ sint, neq; exactæ. Supponatur igitur nobis uoluptatem esse motum animi quendam & affectionem totam simul & sensibiliter in naturam proficiscentem, delorem uero contrarium.

De iucundis.

Quare si hoc uoluptas sit: patet id iucundum esse, quod dictam affectionem efficit: triste uero, ac dolorosum, uel eius corruptiuum, uel contrariæ affectionis effectiuum. Ita iucundum necessario est tam quod secundæ naturam ut plurimum proficiscitur, ac maxime cum quæ natura fiunt, iam naturam suam & consuetudinem consequuta sunt. Quod enim usitatum est, quasi iam innatum esset gignitur. Nam cum sæpe ipsum, ipsi semper propinquum sit, & ipsius quidem semper natura sit, ipsius uero sæpe consuetudo: naturæ consuetudo similis est. Et quod
 uiolen

uiolentum non est. Vis enim præter naturam est. itaq; tristis necessitas est, recteq; dicitur uiolentum omne natura dolorem efficere. Quare curæ, seria, conatus, tristia sunt. Necessitudine enim ac ui fiunt, nisi qui faciūt, assueti sint. Horum uero contraria iucunda sunt. Idcirco desidia, iocus, quies, accubationes, somnus, in iucundis sunt: cū nihil eorum ui fiat. Præterea cuius cupiditas inest, omne iucundum. Nā cupiditas iucundi appetitio est. Cupiditatum autem aliæ sine ratione sunt, aliæ cum ratione. Irrationales dico quas ex nulla cogitatione cupiūt: quales sunt quæ natura esse dicuntur; ut quæ sunt per corpus, ueluti alimenti sitis & fames. Est autem in singulis etiam alimēti speciebus cupiditas, & in gustabilibus atq; uenerijs, & uniuersaliter in tangibilibus, & in olfactu odoris, & in auditu, atq; uisu. Rationales uero, cum quædam persuasi cupiūt. Nam multa & expetere, & possidere cupiunt cum auerint, persuasiq; fuerint. Verum quoniam uoluptate frutum est, cum aliquo sensu afficimur, imaginatioq; sensus quidam est debilis, & recordantem ac sperantem eius rei sequitur imaginatio quam recordatur ac sperat: quoniam igitur hæc ita sunt, patet uoluptates inesse recordantibus ualde atq; sperantibus. siquidem & sensus. Quare necessarium est iucunda omnia uel in sentiendo præsentia esse, uel in recolendo præterita, uel in sperando futura. Siquidem præsentia sentimus, præterita meminimus, futura speramus. Quæ igitur meminimus, iucūda sunt: nec solum quæ cum aderant, uoluptatem afferebant: uerum etiam nonnulla eorum quæ dolorem, si post illa bonum ac laudabile quid habeamus. Hinc illud dictum est, Iucundū est seruato meminisse periculi. Et illud, Latatur enim uir post labores, cum multa tulisse, multaq; gessisse recordetur. Cuius causa est,

facta est, quoniam malum etiam non habere, iucundum est. Eorum autem quæ in spe sunt, quæcunque delectationem aut utilitatem afferre non paruum cum assunt, aut sine dolore iuuare uidentur: et omnino quæcunq; cum assunt, delectationi sunt: ea inquam omnia sperantibus quoque ac recordantibus ut plurimum iucunda sunt. Idcirco irasci quoq; iucundum. Vnde Homerus etiam dixit de ira, quod defluente melle multo sit dulcior. Nemo enim illis irascitur, quos ulcisci putat impossibile. Illis etiam qui potentia excedunt, aut non irascuntur, aut minus irascuntur. Ad hæc ingentes quoque cupiditates uoluptatis quædam cõsequitur. Nam cum se assequutos meminerint, aut sperent assequuturos, uoluptate quadam afficiuntur: ueluti qui febricitant, siti oppressi, memoriæ habentes quod biberint, sperantesq; se bibituros, gaudent. Similiter amantes cum alloquantur, aut scribant, aut quicquam aliud faciunt ad eum quem absentem amant, gaudent. In omnibus namq; his quasi sentire putant eum quem amant, cum eius recordentur. Idq; amoris initium omnibus est, si non solum cum adest letantur, sed absentis etiam memoriam tenentes amant. Idcirco etiam cum mœsti sunt quoniam non adest, & in luctu ac fletu inest quædam uoluptas. Mœror enim in eo est, quod non adest: uoluptas autem, quod recordentur, ac illum quodammodo uideant, et quæ agebat, & qualis erat. Vnde illud dictum est, Sic fatus, flendi cunctis immisit amorem. Ulcisci etiam iucundum est. Nam quod si non assequeris, triste: si assequeris, id iucundum est. Et punire delectabile est. id enim adipisci iucundum, cuius frustratio est tristis. Qui uero irascuntur, magnopere dolent non uli: sperantes autem gaudet. Vincere quoq; iucundum est, nec contentiosus solū, sed omnibus.

Excessus

Excessus nanq; imaginatio fit: cuius rei omnes aut moderate aut magis etiam quàm oporteat cupidi sunt. Verum quoniam iucundum uincere est, ludos etiam omnes qui pugnae aut contentionis speciem habet, iucundos esse necesse est (sæpe nanq; in ipsis uictoria inest) ut tesseras, aleam, pilam, tabulam, ludos quoq; liberos similiter. Nam eorum alij iucundi fiunt, si quis assuescit: alij statim iucundi, ut uenatio, & omnis bestiarum persequutio. Vbi enim certatio est, ibi uictoria quoq; est. Quapropter forum disputationesq; assuetis atq; potentibus iucunda. Honor etiam atq; gloria iucundissimorum est. Fit enim unicuiq; imaginatio talem se esse, ac uirtuosum, præsertim cum ij asserat quos non existimant metiri, quales domestici potius sunt quàm alieni, deinde familiares ac noti, & ciues potius quàm peregrini: & qui sunt, potius quàm futuri: prudentes potius quàm fatui, & multi quàm pauci. Hos enim ueraciter prædicare uerissimilius est quàm oppositos. Nulla enim cura est, ut ab ijs quos quispiam nimium despicit, ueluti à pueris, aut à bestijs honor aut gloria conquiratur: nõ inquam ipsius gloriæ, sed forsitan cuiusdam alterius gratia. Amicus quoq; iucundum est: nam & amare, iucundum. Nullus enim uinum amat, qui uino nõ letatur. Amari etiam iucundum. imaginatio enim hic quoq; fit bonum sibi inesse, quod qui sentiunt, omnes cupiunt. Admiratio ni etiam esse, iucundum: quoniam & honorari. Assentationibus quoq; aures præbere. Ideo etiam adulator iucundus. Nam & admirari & amare uidetur. Idem etiam sæpius agere, iucundum. Consuetudo nanq; iucunda erat. Varietas quoq; ac uicissitudo iucunda. In naturam enim mutatio fit. Quodcunq; autem uno modo semper se habet, constituti atque fixi habitus satietatẽ generat: Vnde dictum est,

est,

est, Vicissitudinem rerum omnium iucundam esse. Idcirco etiam quæ interuallo temporis magno uidentur, iucunda sunt, tam res, quàm homines. Mutatio enim præsentium fit. Et simile etiam est quod magno temporis interuallo interposito fit. Discere quoque & admirari, iucundum ut plurimum est. In admirando enim discendi cupiditas inest. Quare admirabile desiderabile est. In discendo autem reditus inest in naturam. Beneficium etiã tam conferre, quàm accipere, ex iucundis est. Nam qui recipit, quod cupit adipiscitur. Qui autem confert, habet abundatq; ijs quæ uterque appetit. Verum quoniam bene mereri iucundum est, idcirco subuenire quoque propinquis, & manca supplere, suaue hominibus est. Et quoniam discere, atque admirari, iucundum: necesse est ut quæ imitatione assequuti sumus, iucunda sint: ut pingendi atque fingendi artes, & poetica similiter, omneq; quod imitatione fit, etiam si iucundum id non sit quod imitantur. Non enim illo lætantur, sed quoniam ratiocinationẽ faciunt, quod hoc illud est, quare aliquid discere accidit. Euadere quoq; à periculis, tanto iucundius, quãto propius periculo. Admirabilia enim omnia hæc sunt. Et quoniam quod secundum naturam est, iucundum est, omniaq; genere inter se coniuncta, secundum naturam coniuncta sunt: idcirco ut plurimum quæ similia sunt, ac genere coniuncta, iucunda sunt: ut homo homini, equus equo, adolescens adolescenti. Hinc & prouerbia celebrata sunt, quòd æqualis æqualem delectat, quodq; semper à simili simile amatur, & quòd belua beluam cognoscit, & quòd semper merula ad merulam, & quæcunque huiusmodi. Verum quoniã quod simile & eiusdem generis est, sibi ipsi iucundum est, idq; maxime unusquisq; ad se ipsum habet: necesse est omnes, alios plus, alios minus seipsum

d

amare.

amare. Nam omnia illa unicuique ad seipsum maxime in-
sunt. Quòd si omnes se ipsos amant, sua quoque unicuique
iucunda esse necesse est: ut opera, orationes. Quare assen-
tatorum ut plurimum atque amatorum amici sunt. Ambi-
tiosi quoque, ac liberorum amore uicti. Nam liberi, ope-
ra sua sunt. Manca quoque supplere, iucundum: quoniam
opus iam suum fit. Et quoniam principari iucundissimum
est, ideo sapientem esse iucundum uidetur. Nam sapere,
principantis est. Sapiètia autem multarum ac mirabilium
rerum scientia est. Fræterea quoniam ut plurimum ambi-
tiosi sunt, necesse est increpare quoque alios, iucundum
esse. Item in quo unusquisque sibi optimus esse uidetur, in
eo uersari: ut Euripides ait, In id adducitur, magnam dici
partem ei attribuens: ut ipse se ipso fruatur, cum sit opti-
mus. Insuper cum ludus ac iocus ex iucundis sint: otium
quoque omne, ac risus, & ridicula, iucunda necessario sunt,
& homines, & uerba, et opera. Sed de ridiculis in ijs qua
de arte poetica dicta sunt, determinatum est. Verum de iu-
cundis hæc dicta sint. Dolorem autem inferentia, ex con-
trarijs horum patent. Quorum igitur gratia iniuriantur,
hæc sunt.

Quomodo se habentes & quibus
iniuriantur.

NVnc autem quomodo se habentes, & quibus, expo-
namus. Ipsi ergo tum rem geri possibilem arbitran-
tur, & sibi possibilem, siue celare sperent, siue deprehen-
sos non duros pœnas: aut duros quidem, sed minus si-
bi uel suis futurum supplicium quàm emolumentam. Ve-
rum quæabilia, quæq; impossibilia uideantur, posterius
explanabitur. Cõmunia enim sunt omnibus rhetoricæ par-
tibus. Ipsi autem posse se absque damno iniuriari arbitran-
tur, si

tur, si orationis copiam habeant: si actiui sint: si multis in
 certaminibus experti: si amicis abundant: si diuites sunt,
 aut ipsi maxime, aut saltē si huiuscemodi sibi amici aut mi-
 nistri aut socij sint. Nā hęc propter & celare, & facere,
 & non dare pœnas possunt. Præterea si amici sunt ijs qui
 iniuriam perpetiuntur, aut iudicibus. Nam & amici nec
 obseruant iniuriantes amicos, & reconciliari malunt,
 quàm accusare: & iudices ijs gratificantur quos amant,
 & aut omnino absoluunt, aut parui condemnant. Celare
 autem facilius possunt, partim qui ad ipsa crimina incom-
 modi sunt: ut si imbecillus pulsasse hominem accusetur, aut
 inops aut deformis adulterij. Et quę in aperto & ante
 oculos posita sunt. Nam quę nemo putat, nemo seruat: &
 quę tot & tanta sunt, ut ea nullus. Nam & hęc minime
 obseruantur. Omnes enim homines quibus usitatissimæ in-
 iuriæ sunt, ab eis cauent: ueluti etiam à morbis qui solent
 inuadere. Quo autem nondum aliquis laborauit, ab eo ne-
 mo cauet. Partim ij quibus inimicus nullus est, aut plurimū.
 Alij enim celaturos se putant, quòd non obseruentur: alij
 quòd non uideantur aggressuri fuisse, cum obseruentur.
 Habentq; defensionem hanc, quòd non fuissent aggressuri.
 Partim quos uel mores uel affectio uel locus commode ce-
 lant. Partim ij qui si celare nō potuerint, propellere omni-
 no iudicium possunt, aut in longius prorogare, aut iudices
 corrumpere. Partim ij qui si pecunia, damnabuntur, uel so-
 lutioni supersedere possunt, aut in longius producere, uel
 ob inopiam nihil habeant quod perdant. Partim quibus
 emolumenta quidem aperte adueniunt, uel magna, uel de
 propinquo: damna uero econtra, uel occulta, uel parua, uel
 de lōge. Partim quibus maior est utilitas, quàm ut per sup-
 pliciu excogitari queat: quod tyrannis cōsequuta uidetur.

Partim quibuscunq; iniuriæ lucra quidem sunt, condemnationes autem opprobria solum. Et contra quibus iniuriæ quidem laudi quodammodo sunt: ut si alicui simul cōtigerit parentem ulcisci, uelut Xenoni. Condemnationes uero, aut exilij, aut pecuniæ, aut alterius huiusmodi. Iniuriantur enim utriq; ij, siue hoc siue illo se pacto habeant. sed non ut ijdem ipsi sunt, uerum ut oppositi in moribus. Partim qui sæpe aut celarunt, aut condemnati non sunt. Item quibus sæpius aggressis parum successit. Sunt enim nonnulli tales in iniuriando, quales in re bellica qui iterum atque iterum pugnas inceptant. Præterea qui uoluptatem aut lucrum statim assequuntur: dolorem aut damnum postea: quales incontinentes sunt. Inest enim incontinentia circa omnia quæ appetuntur. Et contra qui dolorem aut damnum statim perpetiuntur, uoluptatem uero aut emolumentum postea, & tardius. Continentes enim ac solertiores hæc persequuntur. Partim qui uideri possunt uel fortuna, uel necessitudine, uel natura, uel consuetudine fecisse: & in summa errasse, sed non iniuriatos fuisse. Partim qui ius suum haud aliter obtinere possunt. Partim qui eguerint. Sunt autem egentes dupliciter. Nam aut necessarijs, ut inopes: aut superuacaneis, ut diuites. Partim qui præclari aut infames sunt. Alij quoniam non uidebuntur. Alij quoniam non magis uidebuntur. Ac ipsi quidem sic se habentes aggrediuntur. Iniuria uero afficiunt hos, & in his. Primum habentes ea quibus ipsi egeant, uel ut necessitatem expleant, uel ut abundant, uel fruuntur. Deinde tam longe absentes, quam propè. Ab alijs nanque cito auferunt, ab alijs tardius puniuntur: ueluti qui Carthaginensibus furantur. Præterea non obseruantes, neque cauentes, sed credulos. Nam omnes hos celare facile. Ad hæc negli

negligentes. Nam ulcisci diligētis est. Verecundos etiam. non enim pugnant de lucro: Eos quoque qui affecti à multis iniuria, non curarunt de ultione. Nam (ut trito proverbio dicitur) Mysorū ij præda sunt. Insuper eos quos nunquam, & quos sæpius. Vtriq; enim incauti: illi quòd nunquam, ij quòd non amplius. Item eos qui aduersis rumoribus uel opprimuntur, uel facile possunt opprimi. Nam ij nec uolunt, cum timeāt iudices: nec persuadere queunt: cuiusmodi sunt & quos multi oderunt, & quibus multi inuident. Item aduersus quos causam habuerunt uel ex ipsis, uel ex parentibus, uel ex amicis: qui male aut fecerunt, aut facturi erant uel sibi, uel parentibus, uel ijs qui sibi curæ sunt, sicuti proverbio fertur, Improbitas causam quærit. Item amicos, atque inimicos. alios nanque facile, alios iucunde. Item eos qui amicos non habent. Item eos qui nec ad dicendum, nec ad faciendū multum ualent. Nam ij aut ulcisci negligunt, aut recōciliantur, aut non ad finem usq; persequuntur. Præterea quibus inutile est, dum iudicia & compensationem expectant, tempus cōsumere: quales sunt aduenæ ac opifices, qui iniuriantes sibi paruo absoluunt, & facile cessant. Præterea eos qui aut ipsi alijs sæpe iniuriam intulerunt, aut iniuria talia fecerunt qualia patiūtur. Nam id non uidetur ferè iniuria, cum tale quid perpeffus quispiam sit; quale ipse est solitus facere. ut si quis contumeliari solitum uerberauerit. uel eos qui male aut fecerūt, aut uoluerunt, aut facturi sunt. Nam & uoluptatem id & laudem habet: nec ferè iniuria esse uidetur. Item eos quorū iniuria uel amicis uel dominis, uel in summa quibus ipsi uiuunt, grata uidetur. Item eos à quibus sperant ueniam se consecuturos. Præterea eos de quibus cōquesti sunt. ut Calippus in Dionem fecit. Hæc enim ad iniuriādum accedere

uidentur. Præterea eos quos etiam si ipsi dimitterent, ab alijs tamen opprimerentur: quasi non sit amplius possibile consilium adhiberi: ut Aenesidemus ad Glonem, cum ab eo Cotabia oppidum depopulatū fuisset, scripsisse fertur: quòd scilicet eum urbem illam depopulaturum paulo præuenisset. Præterea eos quibus iniuriati potuerūt iuste agere multa, quasi facile refarturi: ut Iason Thessalus dixit opus esse in quibusdam iniuriari, ut iure quoq; multa facere possis. Item ea facilius committunt, quæ multi factitant. Veniam enim se consecuturos in his putant. Item ea quæ celari ubique commodius possunt: qualia sunt quæ uel cito consumuntur, ut edulia: uel facile figura, colore, complexionem immutantur. Vel quæ celari ubique possunt. Et quæ facile portantur, & paruis in locis reconduntur. Item ea quorum similia multa iniurians possidebat: & quæ per se pessimum dicere pudet: ut uxorum adulteria, contumeliasq; sui, uel liberorum. Et in quibus qui accusat, litium studiosus uidetur: qualia sunt parua, & in quibus uenia dari solet. Ac quomodo se habentes iniuriantur, & quibus, & quomodo, & cur, hæc ferè sunt.

De iniuria, iureq; factis.

Sed iniuria, iureq; facta omnia distinguamus: hinc primum incipientes. Determinantur itaque iusta atque iniusta primum duabus legibus: deinde quibus fiunt, dupliciter. Legem autem dico, alteram propriam esse, alteram communem. Et propriam quidem quæ singulis inter se ipsis determinata est. Et hanc aliam scriptam, aliam non. Communem uero quæ secundum naturam est. Est enim quoddam natura, iustum, & iniustum quod omnes uaticinantur, etiam si nulla inter se societas aut pactio sit: quale Antigone apud Sophoclem

Sophoclem dicere uidetur, cum iustum esse asserat, sepultu-
 ræ Polynicen tradere. Nō enim, inquit, nūc aut nūdius er-
 titus, uerum semper id uiget, nemoq; scit ex quo ita consti-
 tutum est. Et ut Empedocles dicit de non interficiendis
 animatis. Non enim id apud quosdam iustum, apud quos-
 dam uero iniustum: sed apud omnes, inquit, legitimum,
 ac per athera latum terrasq; iacentes constitutum est. Et
 ut Alcidas etiam in Meseniaco dicit. Quibus autem de-
 terminata sunt, dupliciter determinata sunt. Nam aut ad
 communem societatem, aut ad unum supremum societatis
 agenda, aut nō agenda spectant. Idcirco dupliciter etiam
 iure ac iniuria facere possumus. Nam aut unum ac cer-
 tum, aut ciuitatem ledimus. Qui enim adulteratur, aut ho-
 minem cedit, certum quendam ledit. Qui uero militiam
 deserit, ciuitatem. Cum igitur quæ iniuste fiunt, omnia ita
 bipartito distribuuntur, si prius quid sit iniuriam pati, re-
 petierimus, cetera dicemus. Iniuriam pati ergo est, cum à
 uolentibus iniusta inferuntur. Iniuriari enim, uoluntarium
 esse iam definitum est. Verum quoniam necesse est eum
 qui iniuste patitur, ledi, neque sponte ledi: lésionesq; ex
 ijs quæ iam diximus patent (bona enim & mala prius di-
 uisa sunt, uoluntaria etiam dictum est ea esse quæ scientes
 faciunt) necesse est peccata omnia uel ad ciuitatem, uel ad
 priuatos spectare: & hæc aut à nesciente, aut à nolente,
 aut à uolente atque sciente fieri. Et horum quædam ele-
 ctione, quædam affectu. Ac de his quidem in tractatu de
 affectibus explanabitur. Quæ uero eligunt, & quomo-
 do se habentes, iam explanatum est. Verum quoniam sæ-
 pe concedentes fecisse, aut intentionem accusatoris negāt,
 aut id de quo est intentio, ut cepisse, sed non furatum fuisse
 se: uerberatum, sed non contumeliatum esse: fuisse unā, sed

non adulteratum fuisse: aut furatum esse, sed non commississe sacrilegium: nō enim rem diuinam attigisse, aut sustulisse, sed non publica: aut colloquutum cum hostibus fuisse, sed nō prodidisse: propterea oportebit etiam quid furtum sit, quid contumelia, quid adulterium, determinare: ut siue esse, siue nō esse iustum uelimus ostendere, facere queamus. Nam de omnibus his quæstio est, utrum iniustus sit, & improbus: an nō. Est enim in electione improbitas, atque iniuria: & huiusmodi nomina elegisse ostendunt, ueluti contumelia, furtum. Nec enim si uerberauit, statim cōtumelia affecit: sed si alicuius gratia, ut si aut uituperandi alium, aut uoluptatis suæ. Nec si clam accepit, statim furatus est: sed si ut alteri damnum, sibi utilitatem afferret. similiterq; de alijs. Quoniam uero duæ iustorum atque iniustorum partes erant (quædam enim scripta, quædam non scripta) de ijs quidem de quibus leges scribunt, dictum est: ea uero quæ scripta non sunt, bipartito distribuimus. Nam alia sunt per excessum uirtutis, aut uitij: in quibus uituperationes, honores, infamiae, donationes que sunt: ueluti gratiam habere benemerito, paratum esse amicis, cetera que huiusmodi. Alia legum scriptarum defectus. Nam æquum & bonum, iustum esse uidetur. Aequum autem & bonum est, quod præter legem scriptam iustum est. Id que accidit partim uolentibus, partim inuitis legumlatoribus. Inuitis quidem, cum se effugerit: uolentibus autem & cum nequeant determinare, sed necesse sit uniuersaliter dicere quod non ita, sed ut plurimum. Et cum determinatio propter infinitatem facilis non sit, ut si ferro percussit, quanto & quali quodam tempus enim deerit enumeranti. Si ergo de quo determinari non potest, de eo lex ferēda est, necessario simpliciter dicendū. Quare
 si cum

si cum annulatus sit, manum extollat uel percutiat: lege quidem scripta reus est, & iniuriatus est: uere autē non est iniuriatus: & id est æquum ac bonum. Si ergo quod dictū est, æquum ac bonum est, patet æquum etiam esse ne tanti errores fiant, quanti iniuria: nec quæ aduersa fortuna eueniunt, tanti, quanti errores. Dicuntur autem aduersa fieri fortuna, quæcunq; cum præter opinionem fiant, non fiunt ex prauitate. Errore autem, cum nec præter opinionē, nec ex prauitate. Iniuria uerò, cum nō præter opinionem, & ex prauitate. Nam quæ cupiditate fiūt, ex prauitate fiunt. Æquum etiam est rebus humanis ad ignoscendum commoueri, & non legem, sed legis scriptorem, ac non uerba, sed sententiam spectare: nec factum, sed uoluntatem: nec partem, sed totum: nec quis nunc, sed quis semper, aut serè semper fuerit, considerare, & meminisse bonorum magis quæ in se collata sunt, quàm malorum, & eorum bonorū magis quæ recipit, quàm quæ fecit: & non iniquo animo iniuriam ferre, & oratione disceptare potius uelle, quàm re: & in arbitrium magis, quàm in forum uelle descendere.

Iam arbiter ad æquum & bonum, iudex ad legē spectat. t hac de causa arbiter eligitur, ut æquum & bonū præleat. Ac de æquo & bono sic determinatum sit.

De Maiore ac Minore iniuria.

Iniuria uerò maior, quæ à maiore proficiscitur iniquitate. Quo circa quæ minima sunt crimina, maxima interdum uidentur: ut Menalopum Callistratus accusabat, quòd tēpli custodes decepisset, triaq; uascula è sacris nimini ponderis sustulisset. Contra uerò est in ipsa iustitia. Hæc autem ita sunt, quoniam uiribus excedunt. Nam qui sacra uascula parui pōderis furatus est, is quauis in re peccabit, Interdum igitur sic magna iniuria, interdum ex ma-

gnitudine damni æstimatur, ut illa cui nullum potest sup-
 plicium exæquari, sed omnis pœna minor inuenitur, &
 cui remedium afferri nō potest. Acerbum enim, atq; inau-
 ditum. Et in qua nō potest qui passus est, pœnam sumere:
 cum res nullum remedium patiatur. Nam ultio atq; pœna
 remedium est. Et si qui perpeffus est, turpitudinē ferre non
 potuit. Maiore nanq; supplicio, qui fecit, dignus est, ut So-
 phocles cum Euctemonis causam ageret, ac ille non ferens
 contumeliam, se ipsum interemi, set: non æstimare se contu-
 meliam minoris inquit, quàm quanti qui passus est æstima-
 uit. Et si solus, aut prius fecit, aut si pauci admodum eo
 crimine contaminati sunt. Idem etiam sæpius peccare, per-
 magnum. Similiter maximè is peccat, cuius causa quæran-
 tur ac excogitētur quæ prohibeāt, ut supplicia, et crucia-
 tus: sicut ij, propter quos carcer exædificatus est. Et apud
 Argiuos pecunia is multatur, propter quem lex posita est.
 Maius etiam est, quod beluarū magis est: & quod ex præ-
 meditatione magis: & quod qui audiunt, timent magis
 quàm misercantur. Amplificantia uerò illa sunt, quòd mul-
 ta iusta euertit, aut contempsit iusiurandum, datam dexte-
 ram, hospitium, fidem, affinitates. Multorum nanq; crimi-
 num exaggeratio fit. Ad hæc non parum ibi peccare, ubi
 puniuntur iniusti: quod falsi testes faciunt. Vbi enim non
 peccabūt, qui uel apud iudices peccant? Fræterea ea ma-
 iora, in quibus turpitudine maior. Summa etiam iniuria, si
 eum lædit, qui de se bene meritus est. Plura nanq; peccat,
 quòd non bene facit, & quòd male. Is etiam uituperan-
 dus, qui iustitiam secundum leges scriptas solummodo ser-
 uat. Melior enim qui non coactus iustus est. Scripta uerò
 coacti seruant, sed non coacti minimè. Alio etiam modo
 qui præter scripta facit. Nam qui ea committit, quæ leges
 prohibent

prohibent, & de quibus supplicia sunt: is ea multo magis committet, de quibus nullum supplicium est. De iniuria igitur maiore uel minore dictum est.

De inartificiali fide.

DE fide autem quæ inartificialis dicitur, deinceps dicendum. Propria enim iudicialium causarum. Sunt igitur quæ fidem huiusmodi faciunt, quinque numero: leges, testes, pacta, quæstiones, iusiurandum. Primum autem de legibus, quo pacto suadenti, & dissuadenti, & accusanti, & defendenti utendum sit, dicamus. Patet ergo si lex scripta aduersus nos sit, communi tunc lege utendum esse, & æquo ac bono tanquam iustioribus: & quod optima sententia uti, hoc est, ne utaris scriptis in omnibus: & quod æquum & bonum idem permaneat semper, & nunquam inmutetur, sed nec communis lex, cum secundum naturam sit: ius uerò scriptum sæpius. Vnde dictum est in Antigone Sophoclis, fecisse se præter Creontis legem: sed non præter illam non scriptam. Non enim nunc, aut nudiustertius, sed semper. Hanc ergo ego non curabam hominis, uerum nullius legem. Et quod iustum, uerum quid sit atque utile: sed non id quod uidetur. Quare quæ scripta est, lex non est, cum legis opus non faciat. Et quod iudex quasi argenti atque auri cognitor est, ut uere iustum ab adulterato discernat. Et quod melioris est uiri, non scriptis potius quam scriptis uti, & in eis permanere. Et si alij quæ probetur legi, aut sibi ipsi cõtraria est, ueluti si altera esse iubeat firma quæcunq; inter se pacti sunt, cum altera uetet: ne aduersus leges pangant. Et si ambigua, ut uertere, inspiceretq; liceat, quam ad partem iustum, ad quã utile accommodabitur: ac ita demum ipsa uti. Et si res de quibus lex lata est, non similiter se habeant, lex autem ita:

tunc

tunc uerò id ipsum significandum est, ostendendumq; sibi ipsi eam repugnare. Sin uerò lex scripta rebus conueniat, tunc optima sententia dicendum non esse legem positam, ut præter leges iudices, sed ne ignorando quod leges uolunt, peiores. Et quòd nemo eligit quod simpliciter bonum est, sed omnes quod sibi. Et quòd non differat uel nullas esse leges, uel nõ uti. Et quòd etiam in morbis nõ conferat aduersus medicum cauillari: quamuis non tantum medici error officiat, quantum si obaudire principibus assuescimus. Et quòd probatae leges id maximè uetant, ne quis se legibus prudentiorẽ uelit ostendere. Ac de legibus quidem sic determinatum sit. Testes autẽ alij ueteres, alij iuniores. Et horum cum alijs periculum cõmune est, alij omnino extra periculum sunt. Veteres igitur dico poetas, cæterosq; claros, quorum sententiæ approbantur, sicuti Homero teste de Salamine Athenienses usi sunt. Tenedij quoque nuper aduersus Sigientes Periandro Corinthio, & Leophron in Critiam Solonis usus est elegijs, ut ostenderet iam ex priscis temporibus domum eius impudicã fuisse. Non enim scripsisset Solon, Flauo Critiæ dicendũ mihi est, ut patri auscultet. Hi ergo testes de præteritis sunt, futuris uerò oraculorum etiam interpretes: ut Themistocles quòd muri ligni, nauali utendũ esse pugna moneãt. Præterea prouerbiũ quoq; (ut dictum est) testimonium quoddam est: ueluti si quis cum consulat senem non esse in amicitia suscipiendũ, prouerbiũ huic attestari dicat, quo fertur, Nunquam beneficium in senem collocandam. Cum uerò liberos cum parentibus interficiendos, Fatuus, qui patre cæso liberis pepercit. Iuniorum etiam qui clari sunt, sententiæ litigantibus conferunt, sicuti Eubulus in iudicio Platonicum quiddam aduersus Chareta protulit.

quod

quod Plato in Archibium dixit, Increuisse iam propter illum in ciuitate, ut prauos se omnes esse fateatur. Et quibuscunq; commune periculum est, si mentiri uiderentur. Verum ij de huiusmodi solummodo testes sunt, factum ne sit, an non, & utrum sit, an non. de qualitate uero minime: ut puta, si iustum, si iniustum: utile, an inutile. Prisci autē etiam de qualitate. Nam cū corrūpi nō possint, fide dignissimi sunt. Qui ergo testes non habet, ijs præsidijs utetur, quod ex probabilibus iudicandum sit. Id enim est optima sententia iudicare, quod pecunia corrumpi probabilia non possint, quod falsi nunquam testimonij crimine accusentur. Qui autem habet, aduersus non habentem his utetur, quod ad ferendam sententiam probabilia non sufficiant: quod testibus nunquam opus esset, si ratione res satis cognosci posset. Sunt autem testimonia uel de nobis, uel de aduersarijs: & alia de re, alia de moribus. Quare patet testimonij conferentis inopiam nunquam futuram. Erit nanq; de re quidem uel pro nobis, uel contra aduersarios: de moribus autem, de bonitate nostra, uel de aduersariorum nequitia. Cætera uero de testibus, amicis, aut inimicis, aut neutris, uel probis, uel improbis, uel neutris, ac de quibuscunq; alijs huiusmodi testium differentijs, ex ijs locis quærendum, ex quibus enthymemata etiā ipsa manant. De pactis autem is orationis usus est, ut augeas, aut extenuas, & uel credibilia uel incredibilia ostendas. Nam si pro nobis sunt, credibilia & uera: Sin pro aduersarijs, contra. Qui ergo probabilia uel contra ostendere uult, ea considerabit quæ de testibus diximus. Nam ex qualitate eorum qui in pactis conscripti sunt, aut qui seruare ea debent, credibilia uel contra sunt. Cum uero conceditur pactum sic intercessisse: si pro nobis est: amplificatione

ficatione utendum. Pactum enim lex quædam de parti-
 culari est. Ac leges quidem non approbantur à pactis. Pa-
 cta uerò cum legitima sint, à legibus comprobantur. Et
 omnino lex ipsa pactum quoddam est. Quare qui non cre-
 dit, euertitq; pactum, leges euertit. Præterea commutatio-
 nes rerum ultro ac citro. Similiter quæ uoluntaria sunt, pa-
 ctis ut plurimum facimus. Quare si quis pacta infirmat, is
 usum hominum inter se penitus euertit. Cætera uerò hanc
 ad rem accommodata, facilia intellectu sunt. Sin autem pro
 aduersarijs sint: primum omnia quæ in legem contrariam
 quispiam dicet, accommodari possunt. Est enim absurdum,
 si legibus, cum non rectè, sed iniuste, ac dolo malo latoris
 positas cognouerimus, non stabimus: & pactis necessario
 stabimus. Deinde si iudex iusti distributor est, nō est cōsi-
 derandū quod iustum est, sed quod iustius. Et iustum qui-
 dem nec deceptione, nec necessitate uerti potest, quoniam
 innatum sit. Pacta uerò & à deceptis, & à coactis fiunt.
 Ad hæc perspiciedum si pacta alicui legum uel scriptarū,
 uel non scriptarum, si iustis, si honestis, ac demum si alij
 pacto priori uel posteriori contradicunt. Nam aut priora
 uera sunt, & posteriora falsa: aut rectè se habent poste-
 riora, sed priora fefellerunt. Itaque altero istorum ex re
 nostra utemur. Denique altius inspiciendum si aliquo mo-
 do iudicibus inutilia sunt: cætera que huiusmodi. facilia
 nanque inuentu similiter sunt. Quæstiones autem, testi-
 monia quædam sunt, uidentur que fidem facere, quoniam
 cogunt: quas non est difficile percipere, ac ea quæ hinc
 inueniri dici que possunt, conspicerere. Nam si pro nobis
 sunt, amplificatione utendum est, quòd ex testimonijs so-
 la hæc uera sint. Sin uerò aduersus nos, & pro aduersa-
 rijs, dissoluemus, quæ uera sunt, de uniuerso genere quæ-
 stionum

stionum differentes. Nam qui coguntur, non minus falsa
 dicunt quam uera: & tum tolerantés uera occultant, tam
 falsa dicentes credunt se citius euasuros. Sed oportet hæc
 exemplis comprobare, quæ ipsis iudicibus nõ ignorentur.
 De iureiurando autem quadripartitò distribuere possu=
 mus. Nam aut offert, & suscipit, aut neutrum, aut alteru=
 trum: id est, aut offert, sed non suscipit: aut suscipit, sed
 non offert. Præterea de ijs ipsis aliter si iam iuratum est,
 & sic uel ab hoc, uel ab illo. Non offerre igitur se dicet,
 quoniã homines cū ab eis pecunia petitur, facile peierāt:
 & quoniam qui iurauit non reddit: qui non iurauit, eum
 facilius condemnari putant: & quoniam minus periculum
 iudicibus causam committere, cum his credat, illi minime.
 Non suscipit uerò, quoniam pro pecunia iusiurandum
 est. Et cum sit melius aliqua de causa prauum esse, quàm
 de nulla: iurasset profecto si prauus esset. Nam iurando
 habebit, non iurando non habebit. Quare non ne peie=
 ret, sed propter uirtutem non suscipit. His consentaneum
 illud Xenophanis, non parcm esse hanc prouocationem
 impio ad pium, sed similem, ac si robustus ad inferendum
 suscipiendumq; ictum, imbecillem prouocaret. Qui susci=
 pit, non aduersarijs, sed sibi ipsi asseuerabit. Illud quoque
 Xenophanis conuertendo, dicet par esse si impius offerat,
 & pius suscipiat. Graue esse repellere iuratos, cū iudices
 eadem de re uelit sententiam ferre. Qui offert, pium affir=
 mabit esse, ut dijs uelis committere: præterea non esse
 opus aduersario alijs iudicibus, cum sibi ipsi iudicium
 permittatur. Ad hæc iniquum esse iusiurandum repellere,
 cum eadem de re alios uelit iurare. Quoniam igitur per
 singula quid dicendum sit aperuimus, patet etiam in con=
 iunctis: ut si suscipit, & nolit offerre: aut si offert, &
 non su

non suscipit: aut si offert simul & suscipit: aut neutrum. Nam cum hæc ex illis coniungantur, horum etiam rationes ex rationibus illorum coniungi necesse est. Quod si ab aduersario quispiam deceptus est, patet id periurium non esse. Iniuria enim ex uoluntarijs est: & periurium iniuria est: cetera uerò quæ ui, uel deceptione fiunt, inuolutaria. Hinc colligitur quid peierare sit. Est enim mente, sed non ore. Quod si iam ab aduersario iuratum sit, omnia dicemus eum conuertere, qui non seruat quæ iurauit. Nam idcirco legibus etiam utimur prius iurantes. Et cum, Iudices, dignum putemus, ut uos iudicando ea seruetis quæ iurastis, ipsi nõ seruabimus? Ceteraq; huiusmodi quæ amplificatio quispiam dicet. Verum de comprobatione inartificiali tot dicta sint.

RHETORICORVM

ARISTOTELIS AD
THEODECTEN

LIBER SECVNDVS.

Quòd auditores afficiendi sunt.

EX quibus igitur suadere ac dissuadere, uituperare ac laudare, accusare ac defendere oporteat, & quæ ad faciendam in eis fidem opiniones & propositiones cõducunt, hæc sunt. De his enim & ex his, ut seorsam de unoquoq; genere oratiõis tractemus, enthy memata ducuntur. Verum quoniam iudicij causa rhetorica est, nam & in deliberationibus iudicant, & in foro iudicium est: necesse est non solum dare operam ut oratio fide

fide digna, demonstratiuaq; sit: sed ut ipse quoq;, ac iudex, qualis quidam efficiatur. Nam id in consilijs præcipue, deinde & in iudicijs ad fidem faciendam plurimum pertinet, ut qualis quidam uideatur qui dicit, puteturq; ab auditoribus affectus quodammodo erga ipso esse. Ad hæc, ut & ipsi auditores affecti quodammodo sint. Verum consulenti magis confert ut ipse qualis quidam esse uideatur. Auditoris autem affectus litiganti utilior. Non enim eadem iudicibus uidetur cum diligant & cum oderint, nec iratis & quietis: sed uel omnia diuersa, uel magnitudine diuersa. Nam reus aut nullam aut paruam fecisse iniuriam amanti uidetur: contra uero ei qui oderit; cupienti autem, sperantiq;, si quod dicitur futurum, iucundum sit, & fore, & bonum fore uidetur. Contra uero ei uidetur qui aspernatur atq; desperat. Vt igitur dicentes ipsi fide digni uideantur, tres causæ sunt. Tria enim sunt quæ præter demonstrationem fidem faciunt, prudentia, uirtus, beneuolentia. Nam qui dicunt aut consulunt, uel propter hæc omnia, uel propter aliquid horum fallunt. Aut enim propter stultitiam non recte opinantur: aut recte sentientes, propter improbitatem non dicunt ut sentiunt: aut quamuis recte sentiant, uirtuosiq; sint, tamen cum beneuoli non sint, facile creduntur sponte non optime consulere. Hæc igitur sunt quare fallunt, & præterea nihil. Quare necesse est si quis omnia hæc uidetur habere, fide dignum esse apud audientes. Verum unde prudentes ac uirtuosi uideri poterunt, ex ijs quæ de uirtutibus dicta sunt, sumendum est. Nam ex eisdem tam alium quam seipsum huiusmodi quispiam efficiet. De beneuolentia uero & amore, ac uniuersaliter de affectibus nunc dicendum. Affectus igitur sunt quibus homines commoti differenter iudicant:

quos quidem affectus uoluptas aut dolor consequitur, ut ira, misericordia, timor, cæteraq; huiusmodi, & his opposita. Sed oportet quæ circa unūquemq; sunt, in tria distribuere, ueluti quæ circa iram, quomodo affecti irascuntur, quibus irasci soleant, qualibus in rebus. Nam si unū horū aut duo, & non omnia habeamus, non erit nobis possibile in iram audientes impellere. Similiterq; in alijs. Ac sicut in superioribus propositiones ipsas conscripsimus, sic in his quoq; faciemus distribuentes ut diximus.

De Ira.

SIT ergo ira apparentis ultionis appetitus cum dolore propter apparentē immerito uel in se uel in suos contemptum. Quoniam igitur id ira est, necesse est cum quis irascitur, cuidam semper ex singulis irasci, ut Cleoni: sed non homini: & quoniam ei uel suorū alicui aliquid fecit, uel facturus erat. Et ad omnem iram quandam sequi uoluptatem propter spem ultionis. Iucūdam enim est si quis putat ea se consequuturum, quæ expetit. Nemo enim quæ sibi uidentur impossibilia, expetit. Quare iratus possibilia sibi expetit. Itaque recte illud de ira dictum est, quod defluente melle dulcior in uirorū pectoribus gliscit. **C**onsequitur enim uoluptas etiam quædam & propter hæc quæ diximus, & quoniam in ulciscendi cogitatione immorantur, quæ imaginatio uoluptatem similem ei efficit, quæ in somnijs accidit. Quoniā uero cōtemptus est actus opinionis in id quod nihil dignum æstimatur (mala enim & bona, quæq; ad ea tendunt, non parui facimus, sed ea nihili pendimus quæ aut nulla sunt aut minima) tres contemptus partes erūt, despectus, detractio, cōtumelia. Nam & despiciens contemnit. Quæ enim nihili ducunt, hæc despiciunt. Contemnunt autem rei digna nullius. Et qui detra

dehabet, cōtemnere uidetur. Est enim detractio, cum alicuius uoluntati quippiā impedimēto est, non ut sibi quicquam, sed ne illi. Quoniam ergo nihil sibi querit, ideo contemnit, quod inde patet, quod sibi nec obfuturū existimat: (nam si putaret, timeret, & non contemneret) nec in re de qua curandum sit, profuturum. Daret enim operam ut ab eo diligeretur. Et qui contumeliatur, similiter contemnit. Contumelia enim est damno atq; dolore in ijs afficere, in quibus turpe patienti est: non ut aliud quoddā sibi fiat, quā quod factum est: sed ut uoluptate afficiatur. Qui enim par pari reddunt, non cōtumeliantur, sed ulciscuntur. Est autē uoluptatis contumeliantibus causa, quōd arbitrentur malefaciendo eis, magis excellere. Quapropter iuuenes & diuites contumeliatōres sunt. longe namque putant contumeliando excellere. Contumeliæ autem uituperatio propria. Contemnit enim qui uituperat. Nam quod nullius rei dignum est, nullius est pretij, neq; boni, neq; mali. Propterea iratus Achilles dicit, Nullius existimant: meum namq; honorem abstulit ipse: ac me priuauit, ut quendā nullius pretij exulem. quasi hæc propter irascatur. Multi enim fieri se oportere arbitrantur à minoribus genere, potentia, uirtute, ac omnino in quo multum excellūt, ut diues in pecunijs pauperem superat, & orator in oratione uerborū inopem, & princeps subditū, & qui se principatu dignum putat, dignū seruire. Vnde dictum est, Animus autem magnus est in regibus diuis. Et illud, Sed iram etiam postea seruat, ut ulciscatur. Molesti namq; ferunt, quoniam excedunt. Ad hæc à quibus oportebat gratiam referri. Hi autem sunt quibus aut benefecit ipse, uel suorum aliquis, uel propter ipsum, & aut uult, aut iam uoluit. Ex his igitur patet quomodo se habentes

irascuntur, & quibus, & quas ob res. Nam ipsi quidem
 quādo dolent. Nam qui dolet, aliqui d' expetit, siue in op=
 positum quis se obijciat: ueluti sitienti ne bibat, siue non.
 Ex opposito idem uidetur facere: & siue contra faciat
 quispiam, siue non adiuuet, siue aliud quoddā perturbet:
 omnibus, cum sic se habeat, irascatur. Quapropter aegro=
 tantes, pauperes, amantes, sitientes, ac uniuersaliter cupi=
 entes & non assequētes iracundi sunt, ac facile incēdun=
 tur, primum quidem ac maxime aduersus eos qui propter
 præsentiē fortunam se contemnunt, ueluti aegrotus eos qui
 propter morbum, pauper eos qui propter pecuniam, mi=
 litans eos qui propter militiam, amans eos qui propter
 amores, ac in cæteris similiter. Præparatur enim quilibet
 ut unicuiq; irascatur, à turbatione quæ in ipso est. Dein=
 de si forte opposita expectabat. Maiorem enim infert do=
 lorem, quod magnum est, & præter opinionem: quemad=
 modum etiam delectat si præter opinionē factum sit quod
 optant. Hinc tempora quoque ac dispositiones & ætates
 patent quæ nā aptiores ad iram sint, & qui facile mobiles
 ad iram, & quando, & ubi. Et quo in his magis sunt,
 etiam magis mobiles sunt. Ipsi ergo sic se habentes, facile
 mobiles ad iram sunt. Irascuntur autem deridentibus pri=
 mum, & subsannantibus, atq; conuitiantibus, omnes enim
 contemnunt. Deinde ijs qui ita officiunt, ut contumeliæ
 causa facere uideantur. Huiusmodi autem facta sunt, quæ
 neq; alicuius rei gratia, & inutilia sunt facientibus. Hæc
 enim contumeliæ causa fieri uidentur. Præterea maledi=
 centibus aut uilipendentibus ea quibus ipsi maxime stu=
 dent: ut qui philosophia gloriāntur, philosophiam: qui
 forma, formā contemnentibus: ac in cæteris similiter. Lon=
 ge uero magis in his irascuntur, si suspicati fuerint non
 esse

esse in eis uel penitus uel non ualde uel opinione hominū ea in quibus increpantur. Cum uero uehementer sibi ea inesse putāt, non perturbātur. Ad hęc amicis magis quā in inimicis. putant enim oportere magis ab illis sibi beneficiari, quā non. Et assuetis honorare ac multi facere, si non similiter erga ipsos se habeant. parui pendendi enim ab his arbitrantur. Idem faciunt etiam si qui non remunerant, nec equalia reddunt. Et opposita facientibus, si minores sunt. Nam ij omnes cōtemnere uidentur, hi quidem quāsi minores, illi uero quāsi à minoribus. Et ijs maxime, qui nullius opinionis sunt, si cōtemnunt. Nam & suppositum est iram esse cum quis immerito contemnitur. Et par est ne à minoribus maiores contemnantur. Amicis autem si non benedicunt, aut faciunt: ac multo magis si contra uel dicunt, uel faciunt: & si non animaduertunt egere ipsos: sicuti et Plexippus Antiphontis Meleagro. Nam cū quę nobis curę sunt, non latent, contemptus signum est non animaduertere. Et ijs qui in aduersa sua fortuna gestiant, aut omnino contenti esse uideantur. Nam uel inimicitiam uel contemptus id signum est. Et ijs qui non curant si dolorem intulerūt. Quę de re malorū nuncijs etiam irascuntur. Et ijs qui uel audiunt, uel oculis mala eorum cernunt: quippe cum aut contemnētibus, aut inimicis simillimi uideantur. Amici enim condolent, ac omnes qui sua mala cōsiderant, dolent. Pręterea ijs qui apud hos quādamq; contemnunt, apud quos honorari cupiunt quos admirātur, quibus mirabiles uideri cupiunt, quos uerentur. Et demū apud illos qui eos uerētur. Apud hos homines si quis cōtemnat, ei ualde irascuntur. Et ijs qui eos contemnunt, quibus nisi succurrant, turpe est: ut parētes, liberos, uxores, subditos. Et ingratis. Contemnunt enim qui non

agunt ut par est. Et illudētibus studia sua apud studiosos. Nempe illusio ex contemptu proficiscitur. Et ijs quī in ceteros liberales sint, erga se non sunt. Contemni enim uidetur, cum solus indignus iudicatus sit. Ad hæc omnia, obliuio quoq; iram efficit, ueluti & nominum, quamuis res minima sit: quippe cum ipsa quoq; signum esse contemptus uideatur. proficiscitur enim ex negligentia. negligentia uero contemptus est. Quibus igitur irascuntur, qualiterq; se habentes, & quas ob res, dictum est. Patet autem opus esse ut oratione tales orator præparādo efficiat, quales sunt qui ad irascendum sunt apti: aduersariosq; ijs rebus reos, propter quas irascuntur, ac tales, quales quibus irascuntur.

De Mansuetudine.

Verum quoniam irasci, & mansuetum esse, contraria sunt, & ira mansuetudini contrarium: dicendum nunc est quomodo se habentes mansueti sunt, & quibus, & quas ob res. Sit igitur mansuetudo, depressio ire, atq; sedatio. Si ergo cōtemnentibus irascuntur, contemptusq; uoluntarius est: manifestum est ijs qui nihil horū faciunt, aut inuiti faciunt, aut huiusmodi uidentur, mansuetos ac nūtes esse, & ijs qui contra uellent, quā fecerint: & omnibus qui in seipsos etiam huiusmodi sunt: cum nemo seipsum contemnere uideatur: & ijs quos poenitet, & fatentur. Nam quasi poenas sumpserint, quòd dolent factum, cessant ab ira. Huius signum in punitione seruorum sumere possumus. Negantes enim atq; contradicentes multo magis punimus: cum uero iure se puniri fateantur, cessamus ab ira. Cuius causa est, quoniam manifesta negare, impudentia est: impudentia uero contemptio est atque despectus. Quare quos ualde despiciamus, eos non

ueremur. Præterea ijs qui humiliter se gerunt, neq; contradicunt iratis. Videntur enim minores se fateri: minores uero metuant: & metuens nullus contemnit. Quòd autem humilitate ira sedatur, canes quoq; ostendunt, qui sedentes non mordent. Et ijs qui studiosi erga studiosos sunt, non enim cõtemni, sed multificari uidetur. Et ijs qui maiora largiti sunt, & rogantibus atq; deprecantibus, humiliores enim. Et ijs qui nec contumeliatores, nec subsannatores, nec contemptores, aut nullius, aut non bonorum, aut non talium quales ipsi. Vniuersaliter uero ex contrarijs mitigantia consideranda sunt. Præterea ijs quos timeant, & quos uerentur. Nam quandiu sic se habent, non irascuntur. Impossibile enim est timere simul atq; irasci. Ad hæc ijs qui ira cõcitati fecerunt, aut non irascuntur, aut minus irascuntur. Non enim uidentur contemptu fecisse: quippe cum nullus iratus contemnat. Est enim contemptus absq; dolore: ira uero non sine dolore. His etiam qui ipsos uerentur. Præterea qui modo se contrario habent, quàm qui irascuntur, eos patet mites esse, ueluti in ludo, in ioco, in die festo, in felicitate, in successu, in consummatione, ac in totum in non dolendo, & in laudabili uoluptate, ac spe honesta. Insuper eos qui iam diu est ex quo perturbati fuerunt. Sedat enim iram tempus. Sedat autem etiam maiorem hominis iram, sumptum ab alio prius supplicium. Quocirca recte Philocrates cum ei quidam dixisset, Cur te iratæ plebi non purgas? nondum, inquit, oportunum. Quando igitur? Cum alium, inquit, condemnatum uidero. Mansuescunt enim cum iram in alium effuderint: quod Ergophilo contigit: quem, quamuis magis in eum furerent, quàm in Callisthenem, quoniam tamen pridie Callisthenem morte damnarant, facile absoluerunt:

Si præterea maiora incommoda passi sunt qui deliquerunt, quàm irati eos affecissent. Quasi enim supplicium sumpsisse arbitrantur. Ad hæc si intulisse ipsi putant iniuriam, ac ideo non iniuria uexari. Non enim ex iure factò aut dictò ira proficiscitur. Cum ergo immerito uexari arbitrantur (quod ira erat) oratione castigandi sunt. Quare uel serui sic castigati minus moleste ferunt cum puniantur. Itẽ si ignoraturos putant quod propter ipsos, atq; pro ijs quæ passi sunt. Ut enim ex definitione patet, ira in singulos est. Quare recte dictum est à poëta, *Vlysem dic urbium expugnatorem, quasi non ultus, nisi & à quo & quam ob rem, cognouisset.* Quare nec cæteris qui non sentiunt, irascuntur: nec defunctis, quasi iam extrema passi, nec dolituri, nec cognituri sunt, quod irati cupiunt. Quapropter probe poëta cum Achillis iram sedare uellet, quam in Hectorem iam mortuum gerebat, dixit, *Surdam enim terram iratus uexas.* Iam ergo patet si sedare iram uolumus, ex his locis ita dicendum esse, ut & auditores huiusmodi faciamus: & quibus irascuntur, eo aut timendos, aut uerendos, aut gratos, aut inuitos fecisse, aut factum dolentes ostendamus.

De amicitia, & amore, & eorum
contrarijs.

Q Vos autem amant, aut oderunt, amicitiam, & amare ipsum prius definientes dicamus. Sit igitur amare, uelle alicui quæ bona putat, illius, non sui gratia. eorumq; actiuum esse in quantum potest. Amicus autem est, qui amat, & redanatur. Itaque amicos se putant, qui sic se adinuicem habere putant. His ita suppositis eum qui & in bonis congratulatur, & in dolore condolet, non alia de causa nisi illius, amicũ esse necesse est. omnes enim

enim gaudent si ut uolunt fit: si contra, dolent. Quare dolores ac uoluptates, uoluntatis signum sunt. Præterea quibus iam eadem bona ac mala sunt, & qui eisdem amici, & qui eisdem inimici. Nam his eadē uelle necesse est. Qui uero eadem sibi ac alij uult, hac ipsa de causa illi amicus esse uidetur. Amant etiam eos, qui uel benefecerunt aut ipsis, aut ijs qui sibi curæ sunt: præsertim si magna, si libenter, si temporibus huiusmodi suiq; gratia: uel quoscūque benefaciendi uoluntatem habere opinantur. Insuper amicorum amicos, & amantes quos ipsi amant, & amatos ab ijs qui à seipsis amantur, & eisdem inimicos, & eos qui oderunt quos ipsi odio habent, et inimicos inimicorum. Nam his omnibus eadem esse bona & sibi uidentur: quare bona ipsis uolunt, quod erat amici. Ad hæc beneficos in pecunia & salute. quocirca liberales ac fortes colunt: iustos quoq;. Tales autem esse putant eos qui non aliunde uiuunt, quales qui ab operando; horumq; qui ab agricultura, aliorū uero opifices maximè. Modestos etiā, uoniam non iniusti. Et propterea etiam non curiosos. Et ipsos quibus amici esse uolunt, si uelle uidentur: quales sunt ui uirtute excellunt, & clari uel apud omnes, uel apud optimos, uel apud eos quos ipsi admirantur, & in ijs in uibus ipsos admirantur. Præterea iucundos in consuetudine diurna, quales sunt faciles, & neq; peccata redarguēs, neq; contentiosi, neq; pertinaces. omnes enim hi punaces sunt. Pugnātes uero non eadem, sed opposita uelle uidentur. Ad hæc tam illudere quàm sufferre apti. Ad eadem enim utriq; tendunt amici, cum & illudi & illudere apte possint. Item eos qui præsentia bona laudant, & ea maxime quæ ipsi timent amittere. Mūdos quoq; facie, ueste, tota uita, & non exprobrantes nec errores, nec bene-

ficia: utrique enim arguendi cupidi. Item eos qui maleficia obliuiscuntur, quoniam crimina memoria non teneant, sed facile reconciliantur. Nam quales erga ceteros esse putamus, tales etiam in nos futuros arbitramur. Item non maledicos, & tam aliorum quam sua mala ignorantes: sed non bona. Id enim agere, boni est. Præterea non contradicentes irascentibus, aut studiose quicquam agentibus. Pugnares enim qui sic faciunt. Et eos qui erga nos sic affecti sunt, ut nos admirentur, uirtuososq; putent, nobisq; gaudent, ac ita maxime ijs in rebus affecti sunt, in quibus magnopere uolumus studiosi, admirationeq; digni, ac iucundi uideri. Præterea similes, eademq; profitentes, nisi turbent, & nisi eadem ex re uitæ subsidia consequantur. Hoc enim pacto illud fieret, Figulus figulo. Eadem etiam cupientes, si possibilia sit simul ipsos participare. quod si non, idem Hesiodicum similiter sequitur. Eos præterea erga quos ita se habent, ut non uereantur si ea contemnant quæ ad gloriam pertinent: & eos apud quos ea uerentur quæ ad ueritatem. Et eos apud quos iactabundi sunt: & eos quos amulatores, sed nõ inuidos habere uellent, aut amant, aut illis amici esse uellent. Et quibus bona cooperantur, ne sibi ipsis maiora eueniant mala. Item eos qui absentes similiter atq; præsentés diligunt. Quo circa qui in defunctos huiusmodi sunt, hos cuncti amant. Et uniuersaliter studiosos nimium in amicos, neq; derelinquentes. Nam ex omnibus bonis boni amici summopere diliguntur. Et eos qui nihil eis fingunt, neq; dissimulant, cuiusmodi sunt qui uel mala sua nobis aperiunt. dictum enim est non uereri homines, si apud amicos, quæ ad gloriam. Si ergo qui ueretur, non amat: qui non ueretur, amanti similis est. Præterea nõ timendos, & quibus cõfidimus. Nullus enim

amat

amat quem metuit. Sunt autem amicitiae species, sodalitiū, familiaritas, propinquitās, & quæcūq; huiusmodi. Amicitiam uero efficiunt gratia, & si feceris non rogatus, et nō significaris cum feceris. sic enim ipsius causa uideris, et nō ob aliud fecisse. De inimicitia autem & odisse patet ex cōtrarijs esse perspiciendum. Huius efficientia sunt, ira, detractio, calumnia. Sed ira ex ijs est quæ ad se ipsum pertinent. Inimicitia uero, etiā sine illis. Nam si talem esse suspicabimur, odimus. Præterea ira semper in singulos, ut Socratem, Calliam: odium uero etiam in genera. Omnes namq; calumniantem atq; furem oderūt. & alterū tempore sanabile, alterum nō. Ad hæc ira dolorem inferre cupit: odium uero affligere potius. Nam qui irascitur, cognosci uult: hic uero nō curat. Sunt autem cuncta quæ dolorem faciunt, sensibilia. Quæ uero maximè uitia sunt, ea minime sunt sensibilia, ueluti iniustitia, & amentia. Non enim infert dolorē præsentia uitij. Itaq; alterū cum dolore est, alterū absq; dolore. Dolet enim qui irascitur: qui odit, nō dolet. Et ille multis modis miserebitur, hic nullo pacto. Nā ille inuicē dolere ipsum uult, cui irascitur: hic uero nō esse quæ odit. Ex his igitur patet qd sit possibile inimicos atq; amicos & cū sint ostēdere, & cū nō sint facere, et cum se esse significāt, dissoluere. Et uel ppter irā uel ppter inimicitia dubios, utrā in partē uelis impellere. Quare autem timeant, & quæ, quomodoq; habētes, nūc erit manifestum.

De Timore, & eius contrario.

SIT ergo timor, ex imaginatione futuri mali corruptiui, aut dolorem inferentis, perturbatio quædam, aut dolor. Non enim cuncta timemus mala: ut si erit iniustus, aut tardus: sed quæcunque uel magnos dolores uel corruptiones adducunt. Et ea quæ non longe absunt, sed

sed prope uidentur, ut iam impendeant. Remota nanque
 nimium, non timent. Omnes enim sciunt se morituros: ue-
 rum quoniam non prope, idcirco non curant. Si ergo id
 timor est, necesse est ea terribilia timendaq; esse, quacūq;
 ingentes uidentur habere uires corrumpendi, aut ita no-
 cendi, ut nocumentum ad ingentem tēdat dolorem. Qua-
 re signa quoq; istorum timenda. prope nanq; ostendunt
 esse quod timetur. Id uero periculum est. Est enim pericu-
 lum, timenda rei appropinquatio. Talia uero sunt inimi-
 citia & ira potentium quippiam facere. Nam cum nō la-
 teat uelle ac posse ipsos, prope iam ad faciendum sunt. Itē
 iniustitia uires habens. Eo enim qd' uelit iniustus, iniustus
 est. Virtus quoq; si cōtumelijs afficitur, uiresq; habeat. Pa-
 tet enim quod uult, cum semper impropereatur. Potest enim
 nunc & timor potentium quicquam facere. Nam in præ-
 paratione quoq; huiusmodi homines esse necesse est. At
 quoniam plures lucro seruiunt, timēdiq; in periculis sunt,
 idcirco in potestate alterius esse timorem inferre, ut pluri-
 mum natum est. Quare conscijs quempiam perperam fecis-
 se, timentur, ne aut dicant, aut deserant. Præterea poten-
 tes semper iniuriari, illis terribiles qui possunt iniurijs
 affici. Homines nanq; ut plurimum cum possint iniurian-
 tur. Ad hæc qui passi iniuriam sunt, aut pati se putāt. sem-
 per enim opportunitatem expectāt. Qui etiam iniuriam
 intulerunt, si uires habeant, terribiles, timentes ne contra
 referatur quod terribile ac timendum esse suppositū erat.
 Et qui de eisdem certant, cum utrisq; simul eadem esse nō
 possunt. hi enim semper pugnant. Et qui à maioribus ti-
 mentur, ij etiam à minoribus, cum possint minoribus ma-
 gis quàm maioribus obesse. Et quos maiores timent, &
 qui maiores interemerunt: & qui minores quàm ipsi sunt

aggrediuntur, eadem de causa. Nam aut iam terribiles, aut cum creuerint. Præterea ex affectis iniuria, & ininimicis, ac aduersarijs, non qui acutæ iræ sunt, atq; minaces, sed trāquilli, dissimulatores, uersuti. latent enim qui prope. Quare nunquam timendum quod procul. Cuncta uero quæ timorem inferre possunt, terribiora sunt si cum errauerint, non possint corrigi, uerum aut omnino impossibilis sit correctio, aut non in se ipsis, sed in aduersarijs. Item ea in quibus auxilia non sunt, aut non facile sunt. Ac (ut simpliciter dicam) terribilia timendaq; sunt, quæ cum in alios fiant, aut imminant, miserabilia sunt. Terribilia igitur, & quæ timemus, hæc serè maxima sunt.

Quomodo uero affecti timemus, nunc dicamus. Si ergo timor est cum expectatione corruptiuæ passionis, manifestum est neminem timere cum arbitretur nihil se passurum: nec ea quæ non putat pati: nec eos à quibus non putat: nec tunc quando non putat. Quare necessarium est eos timere qui se aliquid passuros arbitrantur, & ab ijs, & hæc, & tunc. Non putant autem quicquam posse pati nec qui ampla in fortuna sunt: qui idcirco contumeliatores, contemptores ac audaces sunt. Tales uero efficiunt diuitiæ, uires, potentia, amicorum multitudo. Nec qui iam perpeffos omnia se grauia putant, quorum spes extincta: ueluti qui iam in supplicio sunt. Sed opus est salutis subesse spem, pro quo perhorrescunt. Cuius signum, quod timor ad consulendum inducit. Nemo enim de re consulit de qua nulla spes apparet. Quare opus est, quando melius sit auditores in timorem inducere, tales ipsos reddere, ut credât se pati posse, cū & alij maiores passi: similes quoq; aut pati, aut passos ostendemus, & ab hijs à quibus non putabant, & hæc, & tūc cum non putabant. Ac quoniam

patet

patet quid timor sit, & quid timendum, & quomodo se habentes singuli timeant, ex his etiam manifestum est quid confidere sit, & in quibus homines confidant, & quo pacto fidentes affecti sunt. Vt enim fiducia timori contrarium est, sic id quo confidimus, ei quod timeamus. Quare spes est simul cum imaginatione rerum salutarium, quod prope adsint, cum terribilia uel non sint, uel longe absint. Sunt autem in quibus confidendum est, & pericula, cum longe absint: & secunda, cum prope adsint. Correctiones quoque si sunt, & praesidia uel multa, uel magna, uel utrunque. Itē si neque affecterint, neque affecti iniurijs sint, si aduersarij omnino non sint, aut non habeant potentiam: aut si habeant, amici sint, uel benemeriti de nobis, uel de quibus nos benemeriti. Item confert si plures in eisdem sunt, aut meliores, aut utrunque. Ipsi uero fidentes sunt, si ita se habeant, ut multa gessisse se putent: & non periclitasse, si saepius in pericula deuenerint, & euaserint. Dupliciter enim impasibiles homines solent fieri, aut quod experti non sunt, aut quod auxilium habeant, ueluti in periculis marinis et qui inexperti tempestatum sunt, confidunt de futuris: & qui opitulari sibi possunt, quoniam experti. Praeterea si non terribile paribus sit, aut minoribus, & quibus meliores se putant. Putant autem ijs se meliores quos ipsos uel eorum pares aut etiā meliores superarunt. Si plura & maiora sibi inesse arbitrantur, quibus cum excedant, timendi sunt. Ea sunt pecuniae magnitudo, corporum uires, opes regionis & amicorum, apparatus quoque bellici, aut omnes, aut maximi. Si neminem iniurijs affecterunt, aut non multos, aut non tales quales metuerent. Et uniuersaliter si pij in deos sunt: & tam ad caetera quae dijs attribuuntur, bene se habeant, quam ad omnia & oracula. Nam ira eiusmodi est, ut ea cō
fidere

fidere possint. Non afficere autem iniurijs, sed affici, iræ effectiuū est. Porro deus iniuria uexatis opitulari creditur. Ad hæc cum præuenientes, uel nihil se passuros, uel perfecturos arbitrantur. Vnde de terribilibus, & de ijs quibus confidunt, dictum est.

De Verecundia, & inuerecundia.

QVAE autem uerecudentur, & quæ nõ, & quos, & quomodo se habentes, hinc planum erit. Sit igitur uerecundia, dolor quidam atq; perturbatio ex malis aut præsentibus, aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam inferant. Inuerecundia uero, contemptus quidam eorum, atq; impassibilitas. Si ergo id uerecundia est, necesse est in ijs malis erubescere, quæ uel ipsis, uel ijs qui sibi curæ sunt, dedecori esse uidentur: qualia sunt, quæ à uitio proficiscuntur, ut scutum amittere, aut fugere, quoniã è metu. Negare depositum, quoniam ex iniustitia. Commisceri quibus non oportet, uel ubi non oportet, uel quando non oportet, quoniam ex libidine. Præterea lucra ex paruis assequi, aut à turpibus, aut ab impotentibus, ueluti à pauperibus, uel defunctis. Vnde prouerbium quoq; illud est, Vel mortuo auferre: quoniam ab auaritia & illiberalitate. Ad hæc nõ opitulari pecunia cū possis, aut minus quàm possis, & iuuari ab ijs quib. minor facultas est. Et mutuo accipere, cū petere uidcaris, & petere cū exigere, & exigere cū petere, & laudare ut petas. Nec minus his, petere, et nõ cõsequi. Hæc enim omnia illiberalitatis indicia sunt: præsentem autẽ laudare, adulationis. Item si bona nimis laudes, & praua delenias. Ad hæc si uehementius dolenti condoles, cæteraq; huiusmodi. Cuncta enim adulationis sunt signa. Ad hæc si labores nõ feras, quos aut seniores, aut qui in delicijs uiuunt, aut qui maiore sunt in ptate, ac uniuer

uniuersaliter imbecilliores. Omnia enim molliciei hæc si-
 gna. Præterea ab alio beneficia suscipere, & sæpius qua-
 tu benefeceris, exprobrare. Hæc enim omnia pusillanimi-
 tatis deiectionisq; signa sunt. De se quoq; multa dicere ac
 polliceri, & aliena sua esse prædicare. arrogantis enim.
 Eodemq; modo in cæteris morum uitijs, opera, signa, com-
 paria. Turpia enim sunt, & effectiua uerecundiæ. Ad hæc
 eorum esse bonorum expertem, de quibus omnes, aut pa-
 res omnes, aut plurimi participant. Pares uero dico eius-
 dem gentis, ciuitatis, ætatis, propinquitatis, & uniuersali-
 ter in æqualitate constitutos. Turpe nanq; si nõ partici-
 pes, ueluti de disciplina, & in tantum, similiterq; alijs.
 Quæ omnia maiorem inferunt ignominiam, si eorum in
 causa sis, siue præteritorum, siue præsentium, siue futuro-
 rum. Patientes autem, aut passi, aut passuri quæcunque in
 ignominiam atq; opprobria ducunt, uerecundantur, quæ
 sunt quæ ad ministeria pertinent uel corporis, uel operum
 turpium, quæ uituperationem pariunt: & quæ quidem ad
 libidinem pertinent, & uolentes, & inuiti. Quæ uero ad
 uim, inuiti. Ignauix enim timiditatisq;, sufferre ac perpe-
 ti, & non se defendere. Quæ igitur uerecundantur, hæc
 atq; alia talia sunt. Verum quoniam uerecundia imagina-
 tio est de ignominia, et de hac sui gratia, sed non propter
 euentus, nemoq; de opinione curat, nisi propter opinan-
 tes: eos uerecundari necesse est, quos multifaciunt. Multi
 autem faciunt admirantes, & quos admirantur, & quos
 de se admirari uellent, & à quibus honorari cupiunt, &
 quorum opinionem non contemnunt, mirari de se hos uo-
 lunt. Mirantur autem eos qui aut bonorum honorabiliũ
 quicquam habent, aut earũ rerũ domini sunt, quas ipsi ue-
 hementer cupiunt: ut amâtes ad pares quidẽ gloriãtur pru-
 dentes

dentes uero tanquam ueraces magnificiunt, quales sunt se-
 nes, aut docti. Verecundantur præcrea tam quæ oculis cer-
 nunt, quàm quæ patent. Vnde prouerbiū quoque fertur,
 Verecundia est in oculis. Idcirco semper affuturos magis
 uerecundantur, & obseruantes ipsos: quoniam utrique præ
 oculis. Et eos qui eidem turpitudini nõ sunt obnoxij. Per-
 suadent enim sibi errantes contraria illis uideri. Et eos qui
 non facile ignoscunt. Non enim indignamur cum alij ea
 faciunt quæ nos ipsi. Quare si non faciunt, patet quòd in-
 dignamur. Et eos qui ad multos libèter efferre solent quæ
 perceperunt. Nihil enim interest inter non uideri, & non
 efferri. Huiusmodi autem sunt & iniurijs oppressi, quoniã
 obseruant: & maledici. Nam si etiam innocentibus, multo
 magis nocentibus. Et eos qui uitam in peccatis aliorum
 agere uidentur: quales sunt qui omnia irridere solent, ut
 Satyrici, & Comædi. Maledici enim, ac libenter efferen-
 tes. Ad hæc quos nihil unquam frustra rogarunt. Quasi
 enim admiratione sui affectos illos putant. Idcirco eos quo-
 que qui nunc primum aliquid rogarunt, uerecundantur:
 quoniam nondum quicquam ab ipsis petierunt: quales sunt
 qui modo uolunt amorem alicuius sibi conciliare. Quæ
 enim optima sunt, perspexerunt. Ideo probe Syracusanis
 respõdit Euripides: Et ueteres familiares, si nullius rei con-
 scij sunt. Pudet igitur homines non diuitiarum solummodo
 rerum, sed etiam signorum: ut non solum rem ueneriam
 agentes, uerum etiam ueneria signa: nec solum turpiter fa-
 cientes, sed dicentes quoque. Similiter non solum prædi-
 ctos uerecundantur, sed eis etiam significaturos, ut seruos
 atque amicos eorum. Omnino autem nõ pudet nec eorum
 de quibus cõmunis opinio est quod uere non dicant. Vnde
 neminem bestiarum puerorumq; pudet, nec notorum ho-

m̄num, nec ignotorum, quamuis non in eisdem. Sed noto-
 rum in ijs quæ ad ueritatem pertinere uidentur, ignotorū
 uero in ijs quæ ad legem. Ipsi autem sic affecti crubescunt.
 Primum siquidem tales ad eos sunt, quales esse diximus
 quos uerecūdantur. Erant autem ij, aut quos admirantur,
 aut qui de seipsis admirātur, aut quos uellēt de se admira-
 ri, aut quorum in re aliqua egent, quam non assequuntur
 si erunt infames. aut illi uel oculis uidentes: sicuti Cydia de
 Samiorum diuisione agrorum ad populum dixit. Rogat-
 bat enim Athenienses ut circūstare Græcos omnes finge-
 rent, nec quasi audituros solum, uerumetiam iam uidentes
 decretum suum. Vel si prope illi sunt, uel si sensuri sunt.
 Idcirco cum in aduersa fortuna sunt, nunquam uellent ab
 æmulis uideri. Admirari enim de æmulis solent. Præterea
 cum res gestas habeant quas cōtaninare uidētur, aut suas,
 aut maiorum, ac aliorum quibus cum nonnulla sit ipsis ne-
 cessitudo, et omnino pro quibus ipsos puderet: quales sunt
 quos iam significauimus, & qui ab eis instituti sunt, quo-
 rum doctores aut consiliarij fuerunt, & si qui alij huius-
 modi sunt, quos sibi honorificos putant. Multa enim cum
 propter illos pudeat, & faciunt, & nō faciunt. Item cū
 sum iri necesse sit, in apertoq; uersari, uerecūdi magis pro-
 pter consciētiam sunt. Hinc poëta quoq; Antipho ad sup-
 plicium à Dionysio missus, cum eos uidisset qui secum mo-
 rituri erant, capita uelassē per portas exeuntes, quid ita fa-
 ciem, inquit, occultatis? An ne cras quispiam horum uos ui-
 deat? Ac de pudore quidem hæc. De impudentia uero pat-
 tet ex contrarijs esse inueniendum.

De Gratia.

GRatiam autem quibus habent, & de quibus & quæ
 Gliter se habētes, si gratiam quid sit definierimus, ma-
 nifestum erit. Sit igitur gratia, per quam dicuntur roganti

gratis aliquid facere: non pro re aliqua, nec ut sibi quicquam qui faciunt subueniant, sed ut cui faciunt. Magna uero erit, aut quia rogantes egeant nimium, aut quia magna & difficilia rogant, aut quia in temporibus huiusmodi, aut quia solus, aut quia primus, aut quia maxime. Rogationes autem appetitiones sunt: harum que maxime, que sunt cum dolore aliter facti, quales sunt cupiditates, ut amores, & in afflictionibus corporis, & in periculis. Periclitans enim cupit, similiter & dolens. Quas ob res qui in paupertate ac in exilio affuerunt, etiam si parua fecerunt, tamen propter petitionis magnitudinem atque tempora grati sunt: ut ille qui in Lycio fiscellam dedit. Oportet igitur in ijs maxime subuenisse. quod si non, at in equalibus, uel maioribus. Quare si manifestum est quando, & in quibus gratia fit, & qualiter habentibus: patet hinc esse demonstrandum alios uel esse uel fuisse in huiusmodi inopia & dolore, alios in ea inopia succurrisse tale quid facientes. Patet etiam hinc quibus locis tollere gratiam possumus, ac non gratificatos ostendere. Nam aut quoniam sui causa faciunt, aut fecerunt quod gratia non erat, aut quoniam forte incidit ut dederent, aut quoniam coacti fecerunt, aut quoniam reddiderunt, non dederunt, siue sciuerunt, siue non. Vt utrumque enim modo quid pro quo. Quare nec sic ulla erit gratia. Considerandum autem per predicamenta omnia. gratia enim est uel quia hoc, uel quia tantum, uel tale, uel quando, uel ubi. Signum uero, si minus non fecit, & si iniuriam, uel haec, uel a qualia, uel maiora. patet enim nec ista nostri causa facta esse. aut si praua cognouerit. Nemo enim rogare de prauis fatetur. Ac de gratia quidem quo pacto facta, uel non facta est, dictum sit. quae uero miserrabilia sint, & quorum miserentur, & qualiter ipsi se habentes, modo dicamus.

De Commiseratione.

Sit ergo commiseratio, dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in non dignum pati: quod ipse putabit se pati, uel suorum aliquem: idq; sic, ut propinquū uideatur. Palam enim si miseraturus sit, eum huiusmodi esse oportet, ut putare possit aut se, aut suorum aliquem mali quicquam habiturum, malumq; huiusmodi, quale definiēdo diximus, aut idem, aut simile. Quapropter nec omnino perditū miseretur. Nihil enim se amplius passuros arbitrantur, ultima iam passi. Nec qui se felices esse credunt, sed cōtumeliāntur. Nam si omnia sibi bona adesse opinentur, nihil se mali pati posse profecto existimāt: cum id quoque ex bonis sit. Sic autem se habent, ut se posse pati putent, qui iam pertulerunt, ac euaserunt. Senes etiam, tum quia prudentes sunt, tum quia experti, & imbecilliores, ac timidiore. Docti quoque. nam recte ratiocinantur. Præterea qui parentes habent, aut liberos, aut uxores. Sua enim hæc, & possibilia pati propter illa quæ dicta sunt. Item qui non sunt in fortitudinis affectu, ut puta in ira, uel fiducia, Non enim faciunt hi de futuro rationem. Similiter qui in contumeliandi affectu non sunt, Nam & hi nihil se passuros arbitrantur. Semper ergo inter hos medijs. Sed nec rursus qui ualde timent. Non enim miseretur qui perterriti sunt, cum perturbatione propria moueantur. Præterea qui putant probos quosdam esse, Nam qui neminem probū esse ducit, omnes malo dignos existimabit. Ac uniuersaliter cum sic se habet, ut possit talia uel recordari aut sibi aut suis accidisse, uel timere futura sibi, aut suis. Qualiter igitur se habentes miserentur, dictum est. Misericordia uero quæ sint, patet ex definitione. Sunt enim quæcunque ex ijs quæ dolorem inferunt, corruptiuæ sunt,

sunt, & quæcunque possunt interimere. Similiter omnia mala quorum fortuna est causa, si magnitudinem habeant. Sunt autem corruptiua, dolorisq; effectiua, mortes, uerbera, corporis afflictiones, senectus, morbi, cibi inopia. Mala uero quorum fortuna est causa, hæc sunt: si neminem habeas amicam, aut quàm paucissimos: quare diuelli quoque à socijs atque amicis miserabile est. Præterea turpitude, imbecillitas, mancum esse, & si unde oportebat bonum quippiam contigisse, inde malum acciderit, & si sæpius tale: & si cum iam passus sit, bonum quoddam collatum est, ut quæ Diopithi à rege missa sunt, quæ ipso iam mortuo delata sunt. Et si nullum bonum contigerit: aut si contigerit nulla eius fruitio quod affuit. Miserabilia igitur hæc atque huiusmodi sunt. Miserantur autem notos, nisi ualde propinqui atq; sui sint. Nam erga hos sic se habent, quæ admodum & in se ipsos. Quare Amasis quoque cum ad mortem filius duceretur, non effudit lacrymas, ut fertur: at cum amicum mendicare aspexisset, effudit. est enim hoc miserabile, illud terribile. Terribile enim aliud à miserabile est, & ipsius commiserationis expulsuum, ac ideo aduersario sæpius utile. Præterea miserantur cum terribile appropinquat. Similium quoque miserentur secūdum ætates & morum secundum habitus, & dignitatum secūdum genera. In omnibus enim his sibi quoque futurum maxime uidetur. Illud enim oportet uniuersaliter sumere, quod quæcunque sibi ipsis timent, his, cum in alios fiant, in miserationem impelluntur. Quoniam uero afflictiones tunc miserabiles sunt, cum oculis cernuntur: quæ autem nulle anis antea fuerūt, uel futurae sunt, etiam si timeant, aut memoriæ habeant, uel omnino non miserantur, uel non similiter: necesse est, qui motu corporis, uoce, ueste, ac uniuers-

sim actione simulata talia consequuntur, eos esse miserabiliores. Efficiunt enim hi, ut ante oculos esse malum uideatur, siue quasi futurum, siue quasi praeteritum. Ad haec quae nuper facta sunt aut citò futura, haec eadem de causa miserabilia sunt. Signa quoque ac facta, ut uestes eorum qui passi sunt, ceteraq; huiusmodi. & uerba cum iam morerentur, ac maxime si magno in his temporibus animo fuerunt. Nam haec omnia quoniã propinquiora uidentur, ac ante oculos calamitates ponunt, simulq; indignos fuisse ostendunt, miserationem mouent.

De Indignatione.

Miserationi autem maxime id opponitur, quod indignari nuncupant. Dolere nanq; propter res aduersas quae indigne illatae sint, illi quodammodo est oppositum ab eisdemq; proficiscitur moribus, quod est rebus secundis indigne collatis dolere. Suntq; perturbationes haec bonorum ambae morum. Oportet enim condolere cum quis indigne uexetur, similiterque propter illos indignari. Nam quod praeter dignitatem fit, iniustum est. Ac idcirco dijs quoque ipsis indignatio attribuitur. Sed inuidia etiam eodem miserationi opponi modo uideri poterit, quasi proximum idemque sit cum indignatione. Sed aliud est. nam & inuidia dolor perturbans est propter res secundas, sed non indigni, uerum aequalis atque similis. Oportet autem ne quid ipsi accidat aliud, sed propter ipsum proximum aequaliter omnibus inesse. Nam si propterea dolor atque perturbatio inest, quoniam ab alterius felicitate mali quicquam sibi futurum sit, non erit amplius hoc indignatio, illud inuidia, sed timor. Perspicuum autem est contrarias ad haec sequi affectiones. Nam qui dolet quoniam non digni uexentur

uexentur, is uoluptate afficietur, aut certe non dolebit, cum illis contrarij uexentur: ueluti cum parricidæ ac scelerati puniuntur, nemo probus dolebit: cum oporteat eorum gaudere supplicio. Similiter quoque si secunda ei contingunt qui dignus est. Iusta enim utraque, ac probis gaudiū afferunt, cum neceſſe ſit ut ſperent ſibi quoque poſſe contingere, quæ ſimilibus. Proſciſcuntur igitur omnia hæc ex eadem animi conſtitutione: horum uero contraria, ex contrarijs. Idem enim eſt qui peruerſe gaudet, atque inuidus. Nam quo quiſpiam dolet cum fiat & ſit, hunc neceſſe eſt priuatione eiꝯ atque corruptione gaudere. Quapropter omnia hæc miſerationis prohibitiua ſunt, quæ quamuis propter expoſitas iam cauſas inter ſe differant, eodem tamen omnia modo ad eiꝯciendam miſerationem conſerunt. Primum igitur de indignatione, quibus indignantur, & in quibus, & qualiter ipſi ſe habentes, deinde de reliquis dicamus. Patet autem ex dictis. Nam ſi indignari eſt dolere quòd cuidam ſecunda indigne contingant, primo perſpicuum eſt non eſſe poſſibile de bonis omnibus indignari. Nemo enim indignatur ſi iuſti, ſi fortes, uel ſi omnino uirtutem aliquam habeant. Miſerationes enim non ſunt in horum contrarijs, ſed indignantur diuitijs, potentia, & huiuſmodi, quibus (ut ſimpliciter dicam) bonis indigni ſunt. Deinde ſi quæ ſecundum naturam bona ſunt, habeant ueluti nobilitatem, formam, cæteraꝫ que huiuſmodi. Et quoniam uetus, ijs quæ ſecundum naturam ſunt propinquum uidetur: neceſſarium eſt, ſi qui bonum id habeant, nuperꝫ que adepti ſint, ac ideo beati putentur, illis magis indignari. Magis enim perturbant qui modo diuitias aſſequuti ſunt, quàm qui olim & à genere receperunt. Similiter principes, potètes, gratioſi, bonos habentes

liberos, ac huiusmodi alia. Et si propter hæc aliud quoddam bonum ipsis contingat, similiter. Nam his indignantur magis qui nuper dicati sunt, cum propter diuitias principentur, quam qui diuites ex maioribus fuerunt. Eodemque pacto in alijs. Eius causa est, quoniam alij sua possidere uidentur, alij minime. Nam quod semper sic se habere uidetur, uerum esse uidetur. Quamobrem non uidentur illi sua possidere: ac quoniam non quilibet unoquoque bone dignus est, sed proportio quædam, atque quid idoneum consideratur: ut arma pulcherrima non iusto sed forti consentanea, & excellentes nuptiæ non nuper ditatis, sed nobilibus, si ergo cum probus sit, quæ congruunt, non consequitur, indigna res est: & si peior cum meliore contendat: ac maxime si in eodem. Vnde id quoque dictum est, Sed Aiakis Telamoniadæ uitabat congressum: Iupiter namque ei, quod uiro cum fortiore pugnaret, indignatus est. Si uero non, etiam, si qualitercunque peior cum meliore, ueluti si musicus cum iusto, Nam iustitia melior quam musica est. Quibus igitur indignentur, & quas ob res, ex his adaptum est. hæc enim & huiusmodi sunt. Ipsi autem indignatiui sunt primum si maximis digni sunt bonis, eaque possidentes. Non enim iustum est ut non similes similia consequantur. Deinde si cum boni sint, studiosi quoque sunt. iudicant namque probe, oderuntque quod iniustum est. Præterea si ambitiosi, quarundamque operationum appetentes, ac maxime si in ijs ambitiosi sunt, quæ & alij cum sint indigni, tamen assequuntur. Et uniuersim qui seipso quibusdam rebus dignos putant, quibus alios putant indignos, illis indignantur, & horum causa. Quocirca seruales, prauis, & honorem contententes, indignatiui non sunt, cum nihil huiusmodi sit ut eo se dignos arbitrentur.

Ex his

Ex his patet quibus in rebus si aduersa utuntur fortuna, & affliguntur, aut non consequuntur: gaudere, aut absque dolore esse congruit. Nam ex dictis, quæ sint opposita patet. Quare si & iudices ita oratio præparabit, & petentes ut sui misereatur, & quibus in rebus indignos quod uolunt assequi ostendet, quia condigni nihil consequantur, impossibile erit misereri.

De Inuidia.

Patet etiam quibus inuident, & quibus in rebus, & quomodo se habentes. Siquidem inuidia est dolor quidam, quoniam similes boni aliquid adepti uideantur, non ut quicquam sibi, sed propter illos. hi enim inuidebunt quibus aut sunt quidam aut uidentur similes. Similes uero dico genere, propinquitate, ætate, habitu, gloria, diuitijs. Item ij quibus parum deest ne omnia teneant. Quocirca maxima gerentes, & feliciter, inuidi sunt: cum putent sua ab omnibus auferri. Et qui ualde in aliqua re honorantur, ac maxime in sapientia & felicitate. Et ambitiosi magis inuident, quam non ambitiosi. Et qui se sapientes uideri putant. Ambitiosi nanque in sapientia. Et uniuersaliter qui ex re aliqua gloriam querunt, de illa sunt inuidi: & pusillanimi, quoniam eis magna omnia uideantur. De quibus igitur inuident bonis, iam dictum est. De quibuscunque enim operibus honorem atque gloriam querunt, & quarum rerum gloriam concupiscunt, ac de quibuscunq; feliciter actis. Nam de omnibus ferè inuidia est, præsertim si aut appetunt ipsi, aut putant ea se habere oportere, aut si carum rerum possessione ipsi parum superent, uel parum deficiant. Patet autem & quibus inuident, simul enim dictum est. Nam qui proximi sunt tempore, loco, ætate, gloria, ijs inuidet. unde illud dictum est:

f s • Propin

Propinquitas inuidere solet. Et quibuscuque de honore contendūt. Contendūt autē quibus cum diximus. Cum ijs uero, qui antea nulle anuis fuerunt, & cum mortuis nemo contendit, nec cum ijs qui apud Herculis columnas habitant. Nec cum ijs à quibus uel suo uel aliorū iudicio multum putant deficere. Nec cum ijs quos non parum excedere. Similiter nec cum ijs, & de talibus. Verum quoniam cum aduersarijs & riuilibus, ac uniuersaliter cum ijs qui eadem cupiunt, contendunt, necesse est ijs maxime inuidere. unde dictum est, Figulus figulo inuidet, faberq; fabro. Et ijs qui cito obtinuerūt, qui aut uix, aut nequaquā consecuti sunt, inuident. Præterea ijs qui si possideant, aut si perficiant, ipsis opprobrium est. Nam & hi propè similes sunt. Patet enim eorum causa bonum ipsos non consequi: quæ res cum dolorem infert, inuidiam mouet. Iis etiam qui ea possident aut habēt quæ ipsos oportuit, uel quæ ipsi aliquādo possidebāt. Quapropter iunioribus seniores inuident. Ad hæc qui multa, ijs qui pauca eadem pro re consumpserunt. Perspicuum etiam est quibus istis rebus gaudeant, & quibus hominibus, qualiterq; se habentes. Nam quemadmodum non habentes dolent in contrarijs: si sic se habeant, uoluptate afficientur. Quare si & ipsi ut ita se habeant præparentur, & qui ut sui misereantur, uel ut boni aliquid consequantur, rogant, tales sint quales iam dicti. palàm est quòd non consequentur.

De Aemulatione.

Quomodo autem se habeant æmulantes, & in quibus, & quibus, hinc erit manifestum. Nam si æmulationis est dolor quidam, quoniã bona & honorabilia quæ ipse quoq; assequi posset, natura similibus adesse uideantur, non quoniam alijs sunt, sed quoniam non ipsi quoq;:

Ideo

Ideo & probum quiddam æmulatio est, & proborum: inuidia uero improborū, & improbum. Alteri enim ut ad consequendā bona se præparent, æmulatione concitantur: alteri propter inuidiam proximis impedimento sunt. Neccesse est ergo eos esse æmulatiuos, qui se ijs bonis dignos arbitrantur, quæ non habeant. Nullus autem se dignum putat impossibilibus, si sic apparent. Idcirco iuuenes atq; magnanimi huiusmodi sunt. Et qui ea bona possident, quibus præclari uiri digni sunt, quæ sunt diuitiæ, multorum gratia, principatus, & huiuscemodi. Quasi enim suum sit bonos esse, quoniam hæc bona, bonorum sunt, æmulantur in ipsis. Præterea ij quos cæteri dignos arbitrantur: & quorum maiores, aut cognati, aut domestici, aut gens, aut patria, præclara: hi de ijs æmulatiui sunt. sua enim hæc putant, & se ijs esse dignos. Quod si honorabilia bona æmulabilia sunt, neccesse est uirtutes huiusmodi esse, ac quæcunq; alijs utilia, & ad benefaciendum apta. Beneficientes enim atq; probos similiter honorant. Insuper ea bona quibus fruuntur, ut diuitiæ ac forma, magis quam sanitas. Hinc etiā patet, qui sunt apti ut eos æmulentur. sunt enim qui hæc taliaq; possident, ueluti fortitudinē, sapientiam, principatum. Nam principes multis benefacere possunt, ut duces, rectores, omnesq; qui talia possunt. Præterea ij quibus multi uellent similes esse, aut quibus sunt nobi aut amici multi, aut quos multi admirantur, aut quos ipsi. Ad hæc, quorū laudes uel à poëtis uel à scriptoribus decantantur. Hos igitur æmulantur, contrarios uero cōtemnunt. Contemptus enim æmulationi contrarium est. Aemulari quoq; atq; contemnere contraria sunt. Est autem necessarium qui sic se habent, ut non nullos æmulentur, aut ipsos alij, hos aptos esse ad eos

contemnendos, qui ea mala habeant, quæ bonorum æmularibilium contraria sunt. Quapropter sæpenumero contemnunt fortunatos, cum absque honorabilibus bonis adest eis fortuna. Quibus igitur rebus affectus mouentur, & quibus dissoluuntur, & unde fit fides, dictum est. Quales uerò quidam moribus, affectibus, habitibus, ætatibus, ac deniq; fortunis sint, deinceps scribamus.

De Affectibus & Habitibus iuuenum.

Affectus autem dico iram, cupiditatem, ceteraq; huiusmodi, de quibus iam diximus. Habitus uerò, uirtutes ac uitia, de quibus etiam dictum est. Et ad hæc, quæ singuli eligunt, quorumq; actiui sunt. Aetates uerò sunt iuentus, uirilitas, senectus. Fortunam autem appello nobilitatem, diuitias, potentiam, & horum contraria, & uniuersaliter secundam & aduersam fortunam. Iuuenes ergo huiusmodi moribus sunt, ut aptissimi ad cupiendum sint, potentesq; facere quacunque cupiant. Maximè autem ex cupiditatibus eius sequaces sunt, quæ ex rebus ueneris est, & in hac incontinentes. Mutabiles uerò sunt in cupiditatibus, citoq; fastidientes. Et uehementer quidem cupiunt, cessant autem cito. Voluntates enim acutas habent, & non magnas, ucluti ægrotantium sitis aut fames. Ad hæc, ad irascendum apti sunt, & acutæ iræ, potentesq; appetitiones sequi. Vincuntur autem ira, quoniam ex ambitione contemni non patiuntur, sed moleste ferunt, cum putant iniuriam sibi fieri. Ambitiosi etiã sunt, imò contentiosi. Excedere nanq; iuentus cupit: & uictoria, excessus quidam est. Sunt autem horum duorum magis quam pecuniarum studiosi: pecuniarum studiosi minime. Non enim adhuc inopiæ periculū fecerunt, sicut elogium

Pittaci in Amphiarum continet. Nec maliciosi, sed simplices. Nondum enim uersutias multas inspexerunt. Creduli etiam sunt, quoniam nondum in multis decepti. Spci quoque bonæ. Sic enim à natura percalidi iuuenes sunt, quemadmodum qui uino pleni sunt. Et simul quoniam nondum in multis aberrarunt. Viuunt igitur maxime spe. Spes enim futuri est, memoria uerò præteriti. Ac iuuenibus futurum quidem multum restat, præteritum autem breue est. Nam primo die nihil meminisse putant, sperare uerò cuncta. Qua de causa ut facile quoq; decipiantur, idonei sunt, quoniam facile sperant. Fortiores etiam quoniam facile irascuntur, & bene sperant. Quorum alterum, ne timeant, alterum ut confidant facit. Nam neq; cum irascitur quispiam, timet: & cum boni aliquid sperat, confidit. Præterea uerecundi. Nondum enim alia esse honesta existimant, sed legibus solum castigati. Magnanimi quoque. Nam nec unquam uita ipsos deiecit, sed periculorum expertes sunt. Et dignum se magnis putare, magnanimitatis est, id uerò bene sperantis. In agendo autem honesta potius eligunt quàm utilia. Moribus enim uiuunt magis quàm ratiocinatione. Ratiocinatio autem utilium est, uirtus uerò honesti. Amicorū quoq; studiosi sunt atq; sodalium, multò magis quàm cæteræ ætates. Gaudent nanq; in cõuiuendo, nondumq; ad utilitatem aliquid iudicant: quare nec amicos. Omnia etiam nimis, uehementiusq; peccant, contra Chilonis dictum. Nimis enim agunt in omnibus, nimis amant, nimis oderunt. Cætera omnia similiter. Scire quoq; omnia putant, atq; affirmant: quod etiam causa est ut omnia nimis. Iniurias etiam in contumeliam faciunt, nõ in malignitatem. Ad commiserationem quoque parati, quoniam probos ac bonos omnes arbitrantur. Sua enim simplicitate

plicitate ceteros metiuntur. itaque indigna ipsos pati facile credunt. Risui etiam student: idcirco & dicaces sunt. Dicacitas enim castigata contumelia est. Iuuenum igitur mores tales sunt.

De Affectibus & Habitibus senum.

Seniores autem, ac etate prouecti, horum serè contrarios mores ut plurimum habent. Nam quoniam multos iam annos uixerunt, & errauerunt in pluribus, deceptiq; fuerunt, ac insuper quoniam rerum plurimæ uitiosæ sunt, neque affirmant quicquam, & multo minoris cuncta existimant, quàm oporteat. Sciunt autem nihil, sed ambigentes, semper forsitan ac fortassis addunt, & sic omnia dicunt: firmè uerò nihil. Malitiosi quoq; sunt. Malitia uerò est, in peiorem cuncta partem suspicari. Suspiciosi nanque sunt, quoniam increduli. Increduli uerò quoniam experti. Quapropter neque amant, neq; oderunt nimium, sed secundum Biantis præceptum & amant ut osuri, & oderunt ut amaturi. Præterea pusillanimi sunt, uitæq; ductu deiecti. nullum enim magnum, neq; superuacaneum, sed quæ ad uitam necessaria sunt, cupiunt. Illiberales etiã sunt, quoniam substantia unum ex necessarijs est, simulq; quoniam experti non ignorant difficilem quidem esse acquisitionem, iacturam uerò facilem. Ad hæc timidi sunt, & ad pertimescendum cuncta parati. Contrario enim modo quàm iuuenes dispositi sunt. Sunt enim frigidi, cum illi calidi sint. Itaque senectus uiam timori præparauit. Timor enim frigiditas quædam est. Vitæ quoque cupidi sunt, ac maximè in extremo die. Cupiditas enim, rei absentis est. & cuius egent, id summopere cupiunt. Accusandi quoque studiosi magis quàm oporteat. Nam id etiam
pusillan

pusillanimitas quædam est. uiuuntq; ad utile, non ad honestum, magis quam oporteat, quoniam seipsos maximè amant. Vtile nanque sibi, honestū uerò simpliciter bonum est. Inuerecundi quoq; magis quàm uerecundi. Nam quoniam non similiter de honesto atque utili curant, estimationem contemnunt. Male quoque spei sunt, tum propter experientiam, quoniam plurimæ rerum uitiosæ sunt, multaq; ad peius tandem deueniunt, tum propter timiditatem. Viuuntq; memoria magis quàm spe. Nam futurum uite breue sibi est, præteritum multum. Spes autem futurorum est, memoria uerò præteritorū. Quod causam etiam loquacitatis sibi affert. perseuerant enim præterita narantes: quoniam recordantes uoluptate afficiuntur. Ira uerò acuta quidē est, sed infirma. Cupiditates quoq; aliæ defecerunt, aliæ infirmæ sunt. Quare neque cupidi sunt, neq; secundum cupiditates, sed secundum lucrum actiui. Idcirco ad modestiam quoq; apti grandes natu uidentur. Nam & cupiditates deseruerunt, & ipsi lucro seruiunt. Viuuntq; magis ratiocinatione, quàm moribus. Nam ratiocinatio utilitatis est, mores autē uirtutis. Iniurias uerò non in contumeliam, sed ad iniuriandū faciunt. Ad commiserationem præterea parati sunt, sed non ea de causa qua iuuenes. Nam iuuenes ex humanitate, senes autem ex imbecillitate. Omnia enim impendere sibi putant, propeq; esse ut patientur. Id uerò aptitudo ad commiserationem erat. Vnde queruli sunt, non dicaces, neque faceti. Contrarij enim sunt querulus atque facetus. Iuuenum igitur ac senum mores huiusmodi sunt. Quare cum omnes orationem probet quæ moribus suis accommodetur, atque eis similis sit, nō latet quomodo usus oratione tam ipse quàm oratio huiusmodi uidebitur.

De moribus

De moribus ætatis mediæ.

Constantis uerò mores ætatis inter hos uersabuntur, utrorumq; fugientes excessum, & neq; ualde confidentes, quod ferocitatis est: neq; timentes ualde, sed bene se habentes ad utrūq;. Nec increduli omnibus sunt, sed secundum solum modo ueritatem iudicant. Nec parci, nec prodigi, sed accommodati rebus sunt. Similiter se ad iram quoq; ac cupiditatem habent. Suntq; modesti cum fortitudine, & fortes cum modestia. Nam hæc in iuuenibus atq; senibus disiuncta sunt. Iuuenes enim fortes ac immodesti sunt, senes uero modesti ac timidi. Verū (ut uniuersaliter dicam) quæcunq; iuuentus atq; senectus seorsum ex utilibus habent, hæc & uiri habent. In quibuscunq; uero illi excedunt aut deficiunt, hæc in uiris cōmode ac mediocriter sunt. Viget autem corpus quidem à trigesimo ætatis anno ad trigesimum quintum: anima uero usque ad unde quinquaginta. De iuuentute igitur, & senectute, ac uirili ætate, quorum morum unaquæq; sit, hæc dicta sint.

De moribus Nobilium.

De moribus autem qui fortunæ bonis quales quidam efficiantur, deinceps dicamus. Nobilitatis igitur mores sunt, ut ambitiosior sit qui nobilior est. Nam omnes cum quid adsit, ad id solent coaceruare. Nobilitas uero quædam maiorū claritas est. Præterea nobiles ad contemnendos maiorum suorum similes parati sunt. Nam ea quæ iam diu gesta sunt, honorabiliora sunt, ad iactationemq; aptiora, quàm quæ nuper facta. Est autem nobile secundum uirtutem generis. Generosum uero secundum quod non recedit à natura: quod non contingit ut plurimum nobilibus, sed multi humiles atq; deiectiones sunt. Est autem etiam in uirorū generibus fertilitas quædam, sicut in agris

in agris aliquando : ac interdum si genus bonum fuerit, uiri præstantes generantur: rursusq; genus deicitur. deueniunt autem ingeniosa quidem genera in mores furiosos magis, ut qui ab Alcibiade, quiq; à superiore Dionysio sunt. Quieta uero in segnitiam, ueluti qui à Cimone, Pericle, ac Socrate sunt.

De moribus Diuitum.

MOres autem qui diuitias comitantur, facile omnes perspicere possunt. Contumeliosiores nanq; sunt ac superbi, qui possessione opum perturbantur. Nam quasi omnia bona possideant, sic afficiuntur. Sunt enim quasi pretium aliorum, diuitiæ, quibus eorum dignitas aestimatur: ac idcirco cuncta uidetur emi posse diuitijs. Delicati etiã sunt, sibiq; plurimum arrogantes. Illud propter delicias, ac felicitatis ostentationem: hoc quoniam omnes in eo uersari soliti sunt, quod ipsi amant ac admirantur: & quoniam quæ ipsi, ea ceteros quoq; putent æmulari. Nec iniuria sic affecti sunt, cum multi sint qui habentium auxilio egeant. Vnde à Simonide quoq; de diuitibus ac sapientibus ad Hieronis uxorem dictum est, cum interrogasset utrum melius, esse diuitem, an sapientem. Sapientes enim, inquit, in diuitum ianuis uideo. Ad hæc quoniam dignos se arbitrantur principatu, ea enim habent, quorum gratia dignum putant se ceteris dominari. Ac (ut in summa dicam) diuitiarum mores, amantis simul atq; felicitis mores sunt. Sed interest inter locupletatorum nuper mores, & iamdiu diuitum. Magis enim mala omnia insunt nuper locupletatis, peioraq; in ipsis sunt. Nam nuper ditatus, ueluti non castigatus habet diuitias. Præterea iniurias non ex malignitate, sed alias ex contumelia, alias ex intemperantia faciunt, ueluti uirgis cedere, & adulterari.

De moribus Potentium & fortunatorum.

Similiter autem potentia quoque omnes penè mores inaperto sunt. partim enim eosdem habet quos diuitia, partim etiam meliores. Sunt enim potentes secundum mores ambitiosi, ac uiriliores quam diuites, eo quod operationes eas expectant, quas ipsis propter potentiam gerere licet. Diligentes quoque magis. Nam coacti quae potentia sunt considerare, in cura sunt. Honestiores etiam quam morosiores. moderantur enim sibi, cum propter honores coram alijs uiuant. Est autem honestas mollis compositaque morositas. Et si iniuriantur, non in paruis sed in magnis iniuriantur. Secunda uero fortuna dictorum morum habent secundum partes. ad hac enim tendunt, quae secunda uidentur fortuna contingere. Et ad haec ad proborum liberorum procreationem, corporis quoque bona secunda contingunt fortuna. Superbi ergo magis et minus rationales propter secundam fortunam sunt, quamuis mos melior hanc fortunam unus sequitur. Sunt enim erga deum pijs, afficiunturque quodammodo ad ipsum propter bona quae sibi a fortuna praebentur, credentes. De moribus igitur etatum et fortunae dictum est. Contraria enim horum ex contrarijs manifesta sunt, ueluti pauperis, infortunati, ac impotentis mores.

Quod sunt quaedam omnibus generibus communia.

Verum quoniam probabilis orationis usus ad iudicium spectat (nam quae iam sciimus ac iudicauimus, nulla egent amplius oratione) ac quoniam etsi quis cum suadeat ad unum, oratione utatur, ut admonentes aut hortantes faciunt, nihilominus ille unus iudex est. Nam cui persuadendum est, is (ut simpliciter dicam) iudex est, et
sive

siue ad litigātes, siue ad causam quispiam dicat, similiter. uti nanq; oratione necesse est, et cōtraria euertere, ad quæ tanquam in aduersarium orationē facit. Eodemq; modo in demonstratiuis. Nam ad spectantē quasi ad iudicem oratio componitur, ac uniuersaliter solus est ut simpliciter iudex, qui in ciuili certamine quæsitā iudicat. Nam & de quibus litigant, & de quibus consultant, omnia quomodo se habeant, inquiruntur. Quoniamq; de ciuitatum moribus dictum iam prius est in deliberatiuo, sit ut determinatum iam sit quo pacto & quibus moratam orationem faciemus. Et quoniam alius quidem in unoquoq; orationis genere finis erat, ac de omnibus opiniones propositionesq; sumptæ sunt, ex quibus deliberātes, demonstrantes, litigātes fidē faciunt, & ad hæc quoniā ex quibus moratam, affectamq; orationē facere possibile sit, determinatū est: restat iam ut de communibus tractemus. In oratione igitur omnibus necessariū est, ut possibili atq; impossibili utantur, alijsq; quod fuit, alijsq; quod erit, conētur ostendere. Magnitudo quoque omni orationi communis est. Omnes enim siue suadeant aut dissuadeāt, siue laudēt aut uituperent, siue accusent aut defendant: amplificatione atq; attenuatione utūtur. Quibus determinatis, de enthymematibus communiter atq; exemplis conabimur dicere: ut quæ restant apponentes, quod ab initio intendimus, consequamur. Est autem ex cōmunibus amplificatio demonstratiuo accommodatissima, præteritū uero iudiciali, possibile autem & futurum deliberatiuo: ut dictum est.

De Possibili & Impossibili.

PRimum igitur de possibilibus & impossibilibus dicamus. Si ergo contrarium uel esse uel fieri possibile sit, contrarium quoq; possibile profecto esse uidebitur:

ut si sanari hominem possibile est, erit etiam egrotare. Ea enim contrariorum potentia est, quæ est contraria. Item si simile possibile est, erit & dissimile. Præterea si quod difficilius est, possibile est, & quod facilius etiam. Insuper si studiosum aut pulchrū fieri possibile, omnino quocumque fieri possibile. Nam difficilius est pulchram fieri domum, quam domum. Item cuius principium fieri possibile, huius & finis possibilis. Nihil enim eorum fit, neque incipit fieri, quæ impossibilia sunt, ut cōmensurabilem esse diametrum, nec fieri unquam incipiet, nec iam sit. Et conuersim: cuius finis, huius etiam principium. Cuncta enim ex principio sunt. Ad hæc si quod substantiæ posterius est, aut generatione, id fieri possibile, & prius quoque: uelut si uirum fieri possibile, & puerum quoque, hoc nanque fit prius. Quod si puerum, & uirum etiam, principium enim illud. Præterea quorum amor aut cupido secundum naturam est. Nemo enim amat impossibilia, nec ea cupit ut plurimum. Insuper ea quorum est ars aut scientia, & esse & fieri possibile est. Item ea quorum generationis principium in ijs est quos uel cogere possumus, uel persuadere. ij uero sunt quibus aut meliores sumus, aut domini, aut amici. Ad hæc quorum partes posibles, & totum. Et quorum totum, partes quoque ut plurimum. Nam si lacinia & manica, cæteræque partes fieri possunt, & uestis quoque tota. Et si tota uestis, lacinia quoque, atque manica. Præterea si uniuersum genus ex possibilibus, species quocumque fieri possibilis. Et si species, genus quoque: ut si nauem fieri possibile, triremē etiam. Et si triremem, nauē quoque. Præterea si alterū eorum quæ nata sunt adinuicem referri, alterum quoque: ut si duplum, medium etiam: & si medium, duplum quoque. Præterea si absque arte ac præparatione

tione possibile quippiam fieri, id multo magis arte ac cura fieri possibile. Hinc apud Agathonē dictum est: Atqui quæ uos fortuna facitis, hæc nobis arte necessitateq; sunt. Et quod peioribus aut minoribus aut imprudentioribus possibile, id contrarijs horū multo magis: ut Isocrates dixit graue esse si quod Euthymius didicit, ipse non poterit inuenire. De impossibilibus autē palam quod ex contrarijs istorū sunt. Si uero factum sit, aut non, ex his cōsiderandum primū, si quod minus fieri natum est, id factum est: & quod magis natū, id quoq; factum. Deinde si quod posterius fieri solct, factum est; & quod prius: ut si oblitus est, didicit aliquando. Præterea si & uolebat, & poterat: fecit. Nam omnes si possunt, cum uoluerint, agunt. Nihil enim impedimēto est. Si uolebat etiam, & extraneorū nihil impediēbat. Et si poterat, & cupiebat. Et si poterat, & delectabatur. Nam quibus delectantur, ea ut plurimum si possunt efficiunt. Improbi quidem ex intemperantia, probi uero quoniam proba desiderant. Et si facturus erat, & fecit. Probabile nanq; fecisse ipsum quod facturus erat. Et si facta sunt quæcunque nata sunt ante aliquid fieri, aut illius gratia: ut si coruscavit, tonuit. Et si tentauit, etiam fecit. Ad hæc si facta sunt quæcunque posterius nata sunt, uel id cuius gratia fuerit prius quoq; & hoc huius gratia ante hoc factū est: ut si tonuit, etiam coruscavit. & si fecit, etiam tentauit. Horū autem omnium alia necessaria sunt, alia ut plurimum ita se habent. Ex cōtrarijs autem istorū patet si factum non sit. De futuro quoq; manifestum ex eisdem est. Nam & quod in potestate & uoluntate est, crit. Et quod in cupiditate, ira, cogitationeq; est simul cum potestate. Propter hæc similiter præterea si est in appetitione faciendi, uel cura. Nam ut

plurimū sepius fiunt quæ curæ sunt, quàm quæ non sunt. Et si iam facta sunt quæ prius fieri nata sunt, ut si nubibus cælū obtegitur, uerisimile est ut pluat. Et si quod huius gratia factū est, uerisimile est ut hoc quoq; fiat: ut si fundamenta iacta sunt, fiet domus. De amplificatione autē, ac attenuatione rerum, maiorisq; atque minoris, & omnino magnarum atq; paruarū, ex ijs quæ iam diximus, manifestum. Dictum est enim in deliberatiuo, & de bonorū magnitudine, & de maiore simpliciter atq; minore. Quare si in unoquoq; causarū genere bonum est finis, ut puta utile, honestum, ac iustum: perspicuū est horum omnibus amplificationes esse sumendas. Quærere uero præter hæc quicquā de magnitudine simpliciter ac excessu, id est uerba incassum effundere. Singularia enim ad usum præstantiora uniuersalibus sunt. Ac de possibili quidē ac impossibili, & factū ne sit, an non, & erit, an non erit, præterea de amplificatione & attenuatione rerum hæc dicta sint.

De Exemplo.

Restat autē de fide cōmuniter dicere, quoniā de proprijs iam dictum est. Est autem cōmunis fides genere duplex: exēplum, & enthymema. Nam sentētia pars enthymematis est. Primum igitur de exemplo dicamus: quoniam inductioni simile est. Inductio autē principium. Exemplorum ergo species duæ sunt. Altera, si res præteritas dicis, altera si ipse fingis. Et huius aliud similitudo, aliud apologi, sicut Aesopij, & Libyci. Exemplum igitur tale quid est, ut si quispiā ducat oportere apparatus aduersus regē fieri, qui faciat ne potiatur Aegypto. Nā si Darius nō prius traiecit, quàm Aegyptū cepit, & cū cepisset, statim traiecit: is quoq; si ceperit, traijciat. Quare nō est ipsi permittēda Aegyptus. Similitudo uero Socratica est, ut si quis

quis dicat non oportere magistratus sortiri: simile nanq; esse si quis athletas sortiatur, non eos qui certare possint, sed qui sorte euenerint: aut si è nautis sorte gubernatorē cōstituat. Quasi uero sorte potius quàm sciētia cōstituentus sit. Apologus talis est Stesichori ad Phalarim, & Aesopi pro Demegoro. Nam Stesichorus cū Himeræi Phalarim Imperatorē cōstituisset, custodesq; corporis daturi essent; postquā alia disseruit, apologum eis dixit. Equus, inquit, prata solus obtinebat: quorū cum ceruus adueniēs pascua deuastasset, de ultione cerui equus hominē consuluit, si unā secū poenas posset ex ceruo sumere. At ille, facile, inquit, si frænū patieris, & ego in te hastam tenens ascēdero. Accepit equus cōditionē: ascendit in ipsum homo. Ita pro ultione homini equus seruiuit. Quamobrē & uos (inquit) caute ne cum uelitis hostē ulcisci, idem quod equus patiamini. frænū iam recepistis, quod imperatorem dictatorē constituistis. Si uero custodiam quoq; dederitis, ac ascēdere permiseritis, seruietis profecto Phalaridi. Aesopus autē cum in Samo primatē quendam populi capitis accersitū defenderet, dixit uulpem cum fluuium transiret, in foueā decidisse, eiq; longo ibi tempore, cum exire non posset, afflictæ, multas caninas muscas insedisse. eam trās siens aspexit hericius, misertusq; rogauit si uellet ut ab ea caninas muscas euelleret. cumq; ipsa negasset, causam miratus quærebat. tunc illa, iam, inquit, hæ saturatæ parū sanguinis trahunt. quod si has tu excuties, famescētes ueniēt aliæ: quæ quod mihi sanguinis restat, totū ebibēt. Sic igitur, dixit, uobis quoq; uiri Samij nihil iā iste locupletatus officit. Si uero hunc interimetis, pauperes alij locum eius occupabūt, qui ciuitatis pecuniā facile furando consument. Huiusmodi ergo apologi ad populum maxime

accōmodati sunt, habentq; hanc præstantiam, cum difficile sit res præteritas similes inuenire, apologos facillimū est fingere. Namq; opus est hoc modo inuenire, ut & similitudines, modo possis quod simile est perspicere. quod philosophia facile præstat. Non est igitur difficile apologos inuenire. Verum ad consultationem res gestæ multo utiliores sunt. Nam ut plurimum futura præteritis similia sunt. Exemplis igitur, si quidem non habeas enthymemata, quasi demonstrationibus utendum. Si uero habeas, quasi testimonijs post enthymemata in perorationibus. Cum enim præponuntur, similia inductionibus sunt: induction autē orationi oratoriae, præterquam in paucis, nō est idonea. Postposita uero, testimonijs assimilatur. Testis autem ubiq; ad fidē utilis. Præterea præponēti multa dicere necesse est. Postponēti autē unū etiam sufficit. Nam testis probus uel unus satisfacit. Quot igitur species exemplorum sint, & quo pacto, & quando ipsis utendū, dictū est.

De Sententia.

DE sententijs autem adhibendis, si quid sententia sit dixerimus, facile patebit quibus de rebus, & quando, & quibus consentaneum est in oratione sententijs uti. Sententia igitur est non de singularibus, ut qualis quidem Iphicrates sit, sed de uniuersali enunciatio: nec de omnibus uniuersalibus, ut rectum obliquo cōtrarium esse: sed de quibuscunque operationes sunt, quæ ad agendum eligēda uel fugienda sunt. Quare quoniam enthymemata syllogismi de istis sunt, tam conclusiones enthymematum quam principia syllogismo semoto sententiæ serē sunt: ut illud, Oportet prudentem uirum non nimium in sapientia liberos erudire. Id igitur sententia est: cui si causa quamobrem accesserit, totum enthymema erit. Nam ad otium
quod

quod habent, perniciosam etiam sibi hominum inuidiam attrahunt. Et illud, Nō est qui felix omnibus in rebus sit. & Nullus hominum liber est. Nam aut pecuniæ aut fortunæ seruit. Si ergo sententia est quod diximus: quatuor sententiæ species esse necesse est. Nam aut cū ratione erit, aut sine ratione. Quæ igitur egent demonstratione, cum ratione sunt. Quæcunq; uero nihil mirum cōtinent, absq; ratione. Quarum aliæ necessario, quoniam ratione præsciuntur, non egent, ut illud: Bene ualere, præstantissimum hominibus est, ut nobis uidetur. Id enim ita iam multis uidetur. Aliæ simul cum dicantur, patent perspicienti, ut illud, Nemo amator est, qui non semper amet. Earum uero quæ cum ratione sunt, aliæ pars enthymematis sunt: ut, Oportet prudentem uirum esse. Aliæ enthymematicæ quidem sunt, enthymematis autem pars non sunt: quæ maxime probantur. huiusmodi autem sunt, in quibuscunq; causa inest, ut in illo, Iram immortalem, cum sis mortalis, non serua. Nam quòd ira seruanda semper non sit, sententia est: adiectum uero, cum sis mortalis, quam ob rem significat: cui simile est, Mortalia mortalem, non immortalia curare oportet. Perspicuum igitur est quot sint sententiæ species, & quibus unaquæq; rebus accommodetur. Rebus enim ambiguis aut nouis, & præter opinionem accommodabitur: sed aut ratione præposita sententia utemur concludendo: ut si quis dicat, Ego igitur, quoniam nec inuidiosum nec otiosum esse conducit, non oportere doceri assero. Aut hoc præposito reliqua postponemus. Quæ uero etsi præter opinionem non uideantur, sunt tamen incerta: ea rotundissimè dicentur: si quam ob rem præposueris: quibus etiam Laconica dicta accommodantur: & enigmata: ut si quis dicat, quod Stesichorus apud Lo-

cros dixit, Non oportere contumeliatos esse, ne cicadae
 humi canant. Sententias autem dicere etate prouectis ma-
 xime congruit, de rebus inquam quarum quis usum ha-
 bet. Nam qui tantus non est, cum dedecet sententias dice-
 re, sicuti fabulas. Qui autem de ijs quorum usum non ha-
 bet, is ineptus atq; indoctus est. Signum huius sufficiens,
 quod agrestes maxime sententiarum fictores sunt, facileq;
 enunciant. Vniuersaliter autem proferre quod uniuersale
 non est, conuersioni ac amplificationi conuenit, & in
 his aut cum incipias, aut cum iam demonstraueris. Verum
 peruulgatis etiam sententijs atq; communibus utendum
 est, si utiles sunt. Nam quoniam communes sunt, quasi
 omnes ita concedant, recte se habere uidentur: ut hortanti
 ad subeunda pericula, inauspicato, Vna est auis optima,
 pro patria pugnare. cumq; pauciores sint, Martem esse
 communem. Et ad occidendos inimicorum liberos nihil
 iniuriantes: Stolidus, qui cum patrem occiderit, liberis pe-
 percit. propterea prouerbiorum nonnullae sententiae quoq;
 sunt, & quasi testimonia, sicut, Atticus aduena. Oportet
 autem sententias tunc uel contra peruulgata dicere. Per-
 uulgata uero dico, ut, Cognosce te ipsum. & Nihil nimis.
 Cum aut meliores poterunt mores uideri, aut ex pertur-
 batione dicetur. Ex perturbatione quidem, si quis iratus
 dicat falsum esse quod oporteat seipsum cognoscere. Nam
 hic si seipsum cognouisset, nunquam magistratum petijs-
 set. Mores uero meliores, quod non oporteat sic amare,
 ut fertur, quasi osurus sis: sed potius odisse quasi amatu-
 rus. Opus est autem ut cum habitu uoluntatem ostendas.
 Si uero non, ratio statim afferenda est, ut si aut hoc pacto
 dicas, quod amare oporteat non ut fertur, sed quasi sem-
 per amaturum. insidiatoris enim illud est. Aut sic: Non
 enim

enim probatur mihi quod fertur. Nam amicam uerum sic oportet amare, quasi semper amaturus sis. Sed neque illud, Nihil nimis: cum oporteat nimis odisse saltem improbos. Afferunt autem orationi uires magnas sententiæ, partim quia maxime per eas auditores capiuntur. Gaudent enim si quis uniuersaliter dicens, in eas opiniones forte deueniat, quas illi particulariter habent. Quod autem dico, hinc erit manifestum, & simul quo pacto ipsas uenari conueniat. Nam sententia, ut dictum est, uniuersalis enunciatio est. Gaudent autem cum id uniuersaliter dicitur, quod particulariter ipsi opinantur: ut si quis uicinos aut liberos prauos habeat, gratum profecto illud sibi uidebitur, Nihil uicino molestius. uel, Nihil procreatione liberorum stultius. Quare coniectura primum sequendum est quod præopinatur, deinde in uniuersum de ipso dicendum. Hic igitur unus sententiæ usus est. Alter, & melior, quod moratam facit orationem. Affecta enim oratio est, qua dicentis uoluntas apparet. quod omnis sententia ideo facit, quoniam qui eam dicit, uniuersaliter de eligibilibus enunciat. Quare si sententiæ probæ sunt, faciunt ut proborum qui dicit morum uideatur. Verum de sententia, & quid est, & quot eius species, & quando his utendum, quamq; utilitatem afferat, hæc dicta sint.

De Enthymemate.

Nunc uero de enthymematibus primum uniuersaliter quo pacto quærendum sit dicamus: deinde locos exponemus. Alia enim utriusq; horum species est. Quod igitur enthymema syllogismus quidam sit, dictum est prius, & quomodo syllogismus, & in quo à dialecticis differat. Non enim de longe, nec omnia sumentem oportet colligere

colligere. Nam alterum propter prolixitatem obscuritas est, alterum quoniam manifesta dicuntur, nugationis. Et hæc causa est ut apud uulgos probabiliores indocti sint: ueluti etiam poëta aiunt concinnius rudes in uulgo dicere. Communia enim afferunt atque uniuersalia. Illi uero ex quibus sciunt et proxima. Non ergo ex omnibus quæ uidentur, dicendum, sed ex certis aut, ipsis iudiciis, aut ijs quos multifaciunt. Idque quoniam sic aut omnibus aut plurimis perspicuum esse uideatur. Nec solum ex necessarijs colligendum, sed etiam ex ijs quæ ut plurimum sunt. Primum ergo id nobis sumendum est, quod de quo generetur, dicere atque ratiocinari oportet, siue syllogismo ciuili, siue quocunque alio necessarium est, quæ in eo sunt uel cuncta, uel saltem aliqua tenere. Nam si nihil habes, unde colligas non habebis. Quo enim pacto, bellandum ne sit an non, Atheniensibus consulere poteris, nisi quæ sint ipsorum copiarum teneas, utrum nauales, an pedestres, an utrunque, et quantæ: uectigalia etiam quæ sint, aut socij, aut hostes, et ad hæc quæ bella gesserunt, et quomodo, ceteraque huiusmodi? Laudare quoque quomodo poteris, nisi habeas naualem apud Salamina pugnam, et prælium apud Marathona, uel quæ pro Herculis nepotibus gesta sunt, uel alia huiusmodi? Omnes enim ex ijs bonis quæ alicui adsunt, uel adesse uidentur, laudant. Similiter etiam uituperant ex contrarijs, perspicientes si quid tale in ipsis est aut esse uideatur: ut puta quoniã Græcos in seruitutem redegerunt, et Aeginetas et Potideatas qui cum eis aduersus barbarum pugnarunt, præclareque gesserunt, sibi subicerunt, et si quid huiusmodi erratum in ipsis est. Eodem modo accusantes quoque ac defendentes, ex ijs quæ sunt et accusant, et defendunt. Nihil autem differt de Atheniensibus aut

aut de Lacedæmonijs, et uel de homine uel de deo idipsum agere. Nam si Achilli consuleres, aut si eum laudares uel uituperares uel defenderes, quæ sunt, aut quæ uidetur esse sumeres, ut ex eis diceres laudans aut uituperans si quid honestum aut turpe sibi gestum est, accusans uero aut defendens si quid iustum aut iniustum, cōsulens autem si quid utile inest aut noxium. Similiter ijs de quacunq; re alia, ut de iustitia, utrum bonū an non, ex his quæ in iustitia sunt, aut in bono: uerum quoniam & ita omnes ostendere uidemus siue recte siue minus recte syllogismo utantur. Non enim ex omnibus, sed ex ijs quæ in unoquoq; sunt sumunt: & ratione perspicuum, quòd impossibile sit aliter demonstrare. Patet igitur necessarium esse, sicut in Topicis primum, ut electa de possibilibus atq; opportunissimis circa unumquodq; habeantur, ut proxime facta, eodem pacto quæramus, respicientes non in indefinita, sed in ea quæ in illis sunt de quibus habetur oratio: ut præterea plurima & proxima rebus circumscribenda sint. Nam quāto plura eorum quæ in re sunt teneas, tanto facilius demonstrabis. Et quanto propinquiora, tanto propria magis, ac minus communia. Communia uero dicimus, ut si Achillē laudes quoniā homo, quoniam semideus, quoniam in Troianos traiecit. hæc enim alijs multis insunt. quare nō Achillem magis quā Diomedē laudas. Propria uero, quæ nemini quā Achilli contigerunt, ut quoniam Hectora, qui Troianorum erat fortissimus, interfecit, & Cygnum, qui cum esset inuulnerabilis, omnes ne descenderēt inhibebat, & quoniam adolescens, nec iureiurando adstrictus militauit, cæteraq; huiusmodi. Vnus igitur eligendus modus. primusq; is locus est. Nunc uero enthymematum elementa dicamus. Elementum autē enthymematum atq; locum
idem

idem dico. Sed prius de ijs dicamus, de quibus necesse est prius dicere. Sunt enim enthymematum species duæ. Nam quædam quod sit, uel non sit, approbatiua sunt: quædam *ἐπιχειρηματικὰ* Græcè appellantur: id Latine dicere possumus redarguendi potestatem habentia: differuntq; sicut in dialecticis syllogismus et elenchus. Est autem approbatiuum quidem enthymema, cum ex concessis colligitur. Elencticum uero, cum repugnantia colliguntur. Ferè igitur nobis in unoquoq; genere utili atque necessario loci dicti sunt. Quare quibus enthymemata ex locis elicienda sunt, de bono aut malo, honesto, aut turpi, iusto aut iniusto, de proprijs etiam affectibus, eodem modo sumpti sunt nobis iam prius loci ex quibus. Verum nunc alio modo de omnibus communiter sumamus, atq; dicamus qui approbatiui, quiq; elenctici sunt, annotantes eos etiam qui sunt apparentium enthymematum, quæ tamen non sunt enthymemata, quoniam nec syllogismi. quibus explicatis, de obiectionibus solutionibusq; dicemus unde enthymemata elicienda sunt.

De Locis enthymematum.

VNUS igitur approbatiuorum locus ex contrarijs est. Nam inspicere oportet si contrario contrarium confirmanti quidem inest, confutanti autem si non inest, ut temperantiam bonum esse, quoniam intemperantia malum: ut in Messeniaca. Nam si bellum horum malorum causa est, per pacem hæc emendabimus. Item quod si non ijs qui inuiti obsucrunt, irasci par est: nec ijs qui coacti profuerunt, gratia est habenda. Item quòd si multa etsi hominibus credibilia sint, falsa tamen sunt: contrarium quoq; credendum est, multa quamuis mortalibus incredibilia sint, uera tamen esse. Alius ex similibus casibus. Similiter nanq; esse

esse & non esse oportet: ut si dicas non omne iustum bonum esse. nam quicquid est iuste, id bene esset. nunc uero iuste mori, non est appetibile. Alius ex iis quae adinuicem. Nam si alteri iuste ac bene agere inest, alteri pati inerat. Et si imperasse, etiam fecisse: ut de publicanis Diomedon Publicanorum princeps. Nam si uobis locare turpe non est, nec nobis conducere. Nam si qui passus est, iuste ac bene id passus est: ergo & qui fecit. & si qui fecit, ergo & qui passus est. Sed potest in hoc cauillatio fieri. Nam si iuste occisus est, iuste passus est, sed forte non abs te. Quare seorsum perspicendum si pati dignus fuit qui passus est, & facere qui fecit: deinde utendum quomodo cumque congruit. Nam interdum id dissonat, nihilque prohibet: ueluti & Alcmaeoni apud Theodectem, Matrem uero tuam nemo mortalium oderat. Ait autem respondens, Sed distinguentes considerare oportet. In interrogante uero Alphesiboea cur illam quidem morte dignam iudicauerunt, se uero iniuria interfecisse. Et ueluti iudicium de Demosthene, & eorum qui Nicanora interemerunt. Nam quoniam iure interfecisse iudicati sunt, iure caesus iudicatus est. Et ut de interfecto Thebis, de quo iudicium fieri uolebat, si occidi dignus erat. quasi non sit contra ius eum occidere, qui iure caesus est. Alius ex eo quod magis et minus, ut, Ne dii quidem omnes sciunt, quoniam pacto homines? Idenim est, si cui magis inesse deberet, non inest: nec cui minus. Illud uero, uicinos ab eo uerberari, a quo uel pater ipse, ex eo quod si minus est, et maius, est utrumque ostendere opus sit, siue quod sit, siue quod non. Praeterea si neque magis, neque minus. Unde dictum est, tuus pater, cum liberos amiserit, miserabilis est: Oeneus uero non est, qui filium amisit totius Graeciae praeclarissimum. Et si Theseus iniuriatus non est, neque Alexander. & si nec Tindaridae, nec Alexander. & Patroclum

troclum Hector, & Achillem Alexander, & si cæteri artifices prauī non sunt, nec philosophi. Et si duces prauī non sunt, quia sæpe superantur, nec sophistæ. Et si oportet priuatos existimationis uestræ curam habere, & uos Græcorum existimationis. Alius à temporis consideratione, ut Iphicrates pro Harmodio. Et si statuam petenti antequam faceret dedissetis, nunc cum fecerit, non dabitis? Num igitur accepturi quidem pollicemini: cum uero acceperitis, tunc aufertis? Et rursus ad illud, an Thebani Philippum in Atticam patientur pertransire, si antequam auxilium eis aduersus Phocenses tulerit, petiisset, sponderet profecto. Incredibile igitur, si quia prodidit ac credidit, iccirco transitum ei esse negaturos. Alius ex ijs quæ quispiam dixit, in seipsum reiectis. Sed modus differt, ut Iphicrates in Teucro aduersus Aristophonta fecit. nam cū Aristophon, si proderet naues pecunia, rogatus, negasset, intulit deinde: Tu qui Aristophon es, non prodidisses? ego uero, qui sum Iphicrates, prodidissē. Oportet autem ut magis ille facturus uideatur. Nam aliter ridiculum uidebitur: ut si aduersus Aristidem accusantem id quispiam dixerit. Verum ad detrahendum accusatori fidem. omnino enim accusator defensore melior esse uult. Ad igitur uniuersaliter reprobandum is locus est, quod alius quispiam facere reprehendat quæ ipse uel non facit, uel non faceret: aut facere hortetur quæ uel non facit ipse, uel non faceret. Alius ex definitione, ut si dicas, demonium nihil est aliud, nisi Deus, aut Dei opus. atqui si quis putat Dei opus esse, hunc putare necesse est deos quoq; esse. & sicut Iphicrates dixit generosissimum cum esse, qui optimus est. nihil enim Harmodio & Aristogitoni generosum erat, antequam generose gesserant. Et quod propinquior ipse. nam

gesta

gesta mea Harmodij atque Aristogitonis gestis propin-
 quiora sunt, quàm tua. Et ut in Alexandro, omnes profecto
 concedemus non unius fruitionem corporis impuros
 cupere. Id etiam quod Socrates dixit, nolle ad Arche-
 laum proficisci. turpe nanque similiter aiebat esse, si bene-
 ficio affectus non possis referre, quemadmodum si malefi-
 cio. Omnes enim isti cum definierint, acceperint que quid
 sit, tunc de quo dicunt, ratiocinantur. Alius ex eo quod
 multipliciter: ut in Topicis de eo quod recte. Alius ex par-
 titione, ut puta si omnes trium causa iniuriantur, aut hu-
 ius, aut istius, aut illius rei gratia, & propter hæc quidem
 impossibile, propter tertium autem neque ipsi dicunt.
 Alius ex inductione, ut ex Peparethia, quod mulieres ubi-
 que de liberis uere discernunt. Nam tum Athenis Mantia
 oratori ambigenti de filio mater asseruit: tam Thebis Isme-
 nia & Stilbone ambigentibus, Ismenia filium esse Dodo-
 nis confirmauit, ac idcirco Thessali cum Ismenia filium
 putarunt. Rursus ex Theodectis lege. Qui de alienis equis
 paruam curam habuerunt, ijs suos non tradunt. Neque ijs
 qui naues alienas euerterunt, aliquis tradit suas. Si ergo id
 ita in omnibus fit, ijs etiam qui aliorum salutem neglexe-
 runt, in custodiam sui utendum non est. Et ut Alcidamas.
 Omnes, inquit, quomocunque sapientes honorant. Nam
 Parij Archilochum, quanquam eos uituperasset, honora-
 runt. Et Chij Homerum, quanquam ciuis suus non esset. Et
 Mitylenæi Sappho, quamuis foemina fuerit. Et Lacedæ-
 monij, quanquam minime Philosophorum studiosi sunt,
 Chilonem tamen è senibus fecerunt. Itali quoque Pytha-
 goram. Lampsaceni uero Anaxagoram, & si peregrinus
 esset, magnifice tamen sepelierunt, & ad hunc usque diem
 uenerantur. Athenienses etiam quousque Solonis legibus

utebantur, beati fuerunt, & Lacedæmonij Lycurgi legibus usi. Thebis quoque qui præfuerunt, Philosophi erant, & ciuitas erat in felicitate. Alius ex iudicato, aut eodem, aut simili, aut contrario, præsertim si omnes & semper, aut si saltem plurimi, aut sapientes, & ij uel omnes, uel clariores, aut etiam si ipsi iudices, uel qui ipsi grati sunt, uel ij aduersus quos iudicare non possunt, ut domini: uel aduersus quos iudicare turpe sit, ut dij, pater, deus: ueluti Autoeles dixit in Mixidemidam: Si furijs, quæ sunt deæ, sufficit pœnas in Ariopago dare, Mixidemidæ uerò minime. Aut sicuti Sappho, Malum esse mortem. dij nanque, nisi sic iudicassent, morerentur. Aut sicut Aristippus ad Platonem acerbius, ut putabat: Atqui sodalis noster, inquit, nihil tale. de Socrate dicens. Hegesippus quoque oraculo prius in Olympo usus, Delphis postea quærebat ab Apolline, si quæ patri, eadem quoque sibi uideantur, quasi turpe sit contradicere. Isocrates etiam de Helena scribit pulcherrimam fuisse. siquidem Theseus ita iudicauit. Et de Alexandro, quem dij præposuerunt. Euagoram quoque uirtute præclarum fuisse, quòd Conon cum in calamitatem incidisset, relictis cæteris Euagoram solum petijt. Alius à partibus, sicut in topicis, quæ mouet animam. Nam hæc, aut illa. Exemplumq; hoc sit ex Socrate Theodectis, Quod ille sacrum nõ pie coluit? quos deos despexit, quos ciuitas deos esse arbitretur? Alius quoniam in pluribus accidat ut bonum quid, aut malum inde consequatur, à consequentibus suadere uel dissuadere, accusare uel defendere, laudare uel uituperare, ut eruditionem inuidia malum consequitur, sapientia bonum. Quare non oportet erudiri, ne habeamus inuidos. Aut oportet. sapientem enim esse oportet, Hic locus totum Calippi artificium est,

est, si possibile, cæteraq; ut dictum est addideris. Alius cum de duobus oppositis suadendum uel dissuadendum sit, hoc modo de utrisque dicere, quomodo exposuimus. Differt autem quoniam ibi quæ forte oblata sunt, opponuntur, hic uero contraria: ut sacerdos quædam filium uertabat ad populum orationem habere. Nam si iniusta suades (inquit) dij: si uero iusta, homines te odio habebunt. Imo uero habenda est ad populum oratio. Nam si iniusta, homines: si uero iusta dicam, dij me amabunt. Hoc autem idem est illi prouerbio, quo fertur oleum ac salem emi oportere. Et commutatio quidem est, cum ad utrumque duorum contrariorum bonum ac malum consequantur, alterum alteri contrarium. Alius quoniam non eadem occulte atque aperte laudant, sed aperte quidem quæ iusta sunt, atque honesta maxime, occulte autem malunt, quæ conferunt, dare operam, ut ex his alterum colligatur. Nam hic locus, eorum quæ præter opinionem sunt, principalissimus est. Alius quoniam ita ex proportione conueniat: ut Iphicrates cum censores filium cuius puerum adhuc ætate, quoniam statura longus erat, ciuitatis onera ferre cogere: si longos ex pueris, inquit, uiros putabunt, breues ex uiris pueros esse profecto censebunt. Et Theodectes in lege, cum tributa pendentes, ueluti Strabaca & Charidemum, propter probitatem ciues faciatis, non expelletis eos ex ciuitate, qui in tributarios nefanda commiserunt? Alius à consequenti, si idem sit, quod & à quibus consequitur, eadem sint: ut Xenophanes dicebat similiter eos impios esse, qui deos asserant factos, quemadmodum eos qui morituros affirmant, cum utrinque accidat deos aliquando non esse. Omnino autem quod ex utroque accidit, quasi semper idem capiatur; lu-

dicaturi autem estis, non de Socrate, sed de professione, an philosophandum sit. Et quod dare terram, & aquam: id seruire sit. Et communis esse participem pacis, id est iussa facere. Sumendum autem alterutrum quod accommodatius est. Alius ex eo quod non idem ab eisdem semper eligitur, sed oppositum prius aut posterius, ueluti hoc enthy mema: Si exulantes pugnabamus ut reduceremur: reducti sponte exulabimus ne pugnemus? Aliquando enim pugnare ut domi essent eligebant, aliquando non esse domi, ne pugnarent. Alius, si cuius gratia id factum non sit, huius gratia esse, aut factum fuisse dicere: ut si quis afferat cuiquam aliquid, ut cum abstulerit doleat. Vnde illud dictum est, Multis non ex beneuolentia deus ingentes præstat prosperitates, uerum ut nobiliores suæ fiant calamitates. Et illud Antiphontis ex Meleagro, Non ut feram occideret, sed ut de uirtute testes Meleagro ad Græciã essent uniuersam. Et Theodectis ex Aiace, quod Diomedes non ut honoraret elegit Vlysses, sed ut minor esset, ac sequeretur. Possibile nanque est huius gratia fecisse. Alius litigantibus & consulentibus communis, ut suasoria & dissuasoria consideres, & ea quorum gratia uel agunt, uel fugiunt. hæc enim sunt quæ si insunt, agendum est: ut puta si possibile, si utile, si facile aut sibi, aut amicis, uel si nocuum damniq; illatiuum inimicis, aut si iactura minor est emolumento. Ex his enim suadent, ex contrarijs autem dissuadent. Ex his etiam ipsis & accusant & defendunt, & defendunt quidem ex dissuasorijs, accusant uero ex suasorijs. Est autem hic locus Pamphili atque Calippi ars uniuersa. Alius ex ijs quæ fieri quidem uidentur, incredibilia uero sunt, quoniam non crederentur nisi aut essent, aut propè essent, & quàm maxime, nam aut quæ sunt, aut quæ pro-

babilia

babilia sunt, credunt. Si ergo credibilia, & non probabilia, uera profecto sunt. Non enim quoniam probabilia, ideo credibilia sic uidentur, ut Androcli Pytheco leges reprehendenti exhiberunt, quoniam dixit lege opus esse legibus, quæ ipsas corrigat. nam & sale piscibus. Non enim probabile nec credibile uidetur, cum in mari enutrientur, salis egere. oliuaceis quoque oleo, quamuis non credibile oleo ea egere, ex quibus oleum gignitur. Alius elencticus, quo repugnantia considerantur, partim in aduersario, si quid tempore, factis, oratione repugnat, hoc pacto: Deinde dicit uos amare qui cum triginta uiris coniurauit. Partim in seipso, sic: Deinde litigiosum me ait, litem uero ullam me unquam suscepisse non potest ostendere. Partim & in seipso & in aduersario, hoc modo: Et iste quidē nihil unquam mutuo dedit. ego autem pro multis etiam uestrum solui. Alius cum res aut homines suspecti sunt, uel uideantur causam eius afferre quod suspicionem facit. Est enim aliquid quare ita uidetur: ut cum reprehenderetur quedam de filio. nam quoniam osculabatur adolescentem, impudica esse uidebatur. Causa dicta soluit suspicionem. Et ut in Aiace apud Theodecten aduersus Aiace Vlysses dicit, quod cum sit Aiace fortior, tamen non uideatur. Alius à causa si est quod sit, si non est quod non sit. Simul enim causa, & id cuius causa. & absque causa, nihil est, ut Leodamas se defendens, accusante Thrasybulo dixit quod in arce quidem constitutus esset, sed erumpere triginta uirorum tempore inutile fuisset. sibi enim magis propter odium in plebem susceptam triginta uiri crederent. Alius, considerare si possibile erat, aut est melius, quod consulit, aut facit, aut fecit. Perspicuum nanque si sic se habent, quod non facit: cum nemo uolens ac sciens

mala eligat. Quod quidem falsum nonnunquam est. Nam
 sepe manifestatur postea melius aliter fuisse, quod prius
 non erat manifestum. Alius considerare si quid factis con-
 trarium facturi sint, ut Xenophanes lugentibus Eleatis,
 ac rogantibus an Matutæ sacrificarēt, consulebat, si deam
 putabant, ne lugerent: sin hominem, ne ipsi sacrificarent.
 Alius à perperam factis accusare uel defendere, ut in Me-
 dea Carcini. hi quidem accusant, quòd filios Medea inter-
 emerit, quoniam nō apparent. Errauit enim Medea emis-
 sione filiorum. hæc autem se defendit, quòd non filios sed
 Iasonem interfecerit. Id nanque nisi fecisset, peccasset. Si
 quidem & alterum fecisset. Hic autem locus ac enthymema-
 tatis species tota Theodori prior ars est. Alius à nomine,
 ut Sophocles, aperte Sidéro nomenq; ipsum ferens. Et ut
 in deorum consueuerunt laudibus dicere. Et ut Conon
 Thrasymbulum appellabat. Herodicus quoque in Thrasym-
 machum dicit, Semper tu Thrasymachus es. Et in Polum,
 Semper Polus es. Et de Dracone legumlatore, quòd leges
 illæ non hominis essent, sed Draconis. Erant enim duræ. Et
 apud Euripidem Hecuba in Vencrem: Nomen quoque tibi
 recte inditum. dea enim es amētiae præfecta. Et Chere-
 mon Pentheus à futura calamitate appellatus. Laudantur
 autem ex enthymematibus clenctica magis quàm demon-
 stratiua. Nam & breuis contrariorum collectio est enthy-
 mema clencticum, & auditori quæ inter se conferuntur,
 lucidiora sunt. Ex omnibus uero enthymematibus tam ad
 demonstrandum quàm ad redarguendum accommodatis,
 ijs maxime plaudunt, quæ & acuta sunt, & audientes sta-
 tim cum inceperis percipiunt. Ipsi enim secum gaudent
 quòd præuiderint. & quæ ita consequuntur, ut non nisi
 postea quàm dicta sunt intelligantur.

De apparentium enthymema-
matum locis.

Verum quoniam possibile est alium esse syllogismum, alium non esse, sed uideri : necesse est ut enthymema quoque aliud enthymema sit, aliud non sit, sed uideatur. Siquidem enthymema syllogismus quidam est : loci autem enthymematū quæ non sunt, sed uidentur, hi sunt. Primus penes dictionem: & huius quidem una pars, ut & in dialecticis, est, cum non ratiocinatus cōclusionem tandem infert. Non est hoc, & hoc, est ergo necesse hoc atque hoc esse. Nam quod in enthymematibus conuolutim atque per opposita dictum est, id uidetur enthymema. Dictio enim huiusmodi capax enthymematis est : uideturq; id esse penes figuram dictionis. Est autem utile ad dicendum dictione syllogistica, multorum syllogismorum capita dicere, hoc pacto: Qui illos seruaui, qui nostros ultus est, qui Græcos liberaui. quorum unumquodque ex alijs demonstratum est, sed simul collecta aliquid facere uidentur. Alter uero penes æquiuationem, ut si uis laudandus diceretur, quoniam mysteria inde dicantur, quæ sacrorum omnium maxime sunt ueneranda. uel initium optimum esse, unde initiati appellantur. Aut si quis cum canem laudet, de cœlesti simul dicat, aut de Pane: quoniam Pindarus ait, O felix quoniam magnum dei canem atque uarium cœlestes appellant. Aut si nullum esse canem decori est, canem esse dedecori est. Et si dicas Mercurium omnium deorum esse liberalissimum, cum solus communis Mercurius uocitetur: & si existimatione optimum esse dicas, quia uiri probi non pecunia digni, sed existimatione digni sunt. Nam existimatione dignum non simpliciter dicitur. Alius si quæ seiuncta sunt, coniunctim: aut

h 4 quæ

quæ coniuncta, seiunctim dicis. Nam quoniam idem esse uideatur, cum sæpe idem non sit: utrum utilius, id faciendum est. Est autem hæc Euthydemii præceptio: ut scire quia triremis in Pyræo sit. Quilibet enim id nouit. Et quod qui elementa scit, carmen quoque sciat, idem enim est. Et quoniam si duplum ualetudinariū, nec simplex salubre. Nam si duo bona sunt, quomodo eorum alterum malum? Quod ita dictum elencticum est, sic uero demonstratiuum. Non enim possibile est duo esse bona, quorum unum malum sit. Omnino autem hic locus cauillatorius est. Rursum quod in Thrasybulum Polycrates dixit, quod triginta tyrannos deposuit. coniungit enim, Vel quod in Oreste Theodectis est ex seiunctione, iustum, eam quæ maritum occiderit, mori: & patris ultionem à filio fieri par est. Ergo hæc facta sunt: quæ si coniunxeris, non forte amplius iustum. Id autem etiam ex defectu esse potest. Non enim dixit à quo. Alius amplificatione confirmare aut refutare. Quod sit, si antequam demonstraueris quod feceris, re amplifices. Efficit enim ut uideatur uel quod non fecerit, quando qui causam dicit, amplificat: uel quod fecerit, quando accusator indignatur. Quare enthymema non est. falso enim colligit auditor factum ab eo esse, aut non esse, cum demonstratum non sit. Alius ex signo. Nam id nihil colligit: ut si quis dicit amores ciuitatibus conducere. Nam Harmodij & Aristogitonis amores Hipparchi destruxerunt tyrānidem. Aut sic: furatur Dionysius. prauus enim est. Nihil enim colligit, cum non sit omnis prauus fur, sed omnis fur prauus. Alius per accidens, sicuti Polycrates de muribus dicit quod auxilium tulissent arcuum chordas rodentes. Aut si quis dicat optimum esse in cœnam uocari. Nam Achilles cū apud Tenedū uocatus non esset

esset, fuit iratus Achiuis. Constat autem illum quasi neglectum concitatum fuisse: quod inde accidit, quod uocatus non fuit. Alius penes consequens, hoc pacto: Alexander magnanimus fuit. Despexit enim multorum consuetudinem, & apud Idam secum conuersabatur. Nam quia tales magnanimi sunt, magnanimus etiam is uidebitur. Item exornat se delicate, noctuq; circumerrat: adulter ergo. His simile, quod in templis inopes & cantant, & saliant, & quod exulibus licet, ubicunq; uolunt habitare. Nam cum ijs qui felices esse uidentur, hæc assint, & ij quibus assunt, felices putabuntur. Sed in modo differunt: quapropter etiã in defectum incidunt. Alius penes non causam ut causam, hoc pacto: Quia simul aut post hoc factum est. Capiunt enim post hoc, quasi propter hoc, & maximè qui Remp. gerunt, ut Demades Demosthenis administrationẽ omnium malorum causam esse dicebat, quoniam post illam bellum euenerit. Alius penes defectum eius, quod est quando & quomodo, hoc pacto: Non iniuria Helenam abstulit Alexander, cum eligenti à patre daretur. Non enim semper, sed semel ad hoc enim usque in potestate patris erat. Vel sic, Ingens contumelia est liberos homines pulsare. Non enim omnino, sed cum non inceperint, manus inferre. Ad hæc, sicut in contentiosis penes simpliciter, & non simpliciter, sed quoddã fit apparẽs syllogismus, ut in dialecticis, quod nõ ens, ens est. Nam nõ ens ens, est non ens. Et quod scitur ignotum, scitur enim ignotum quod ignotum sit. Sic etiam in rhetoricis apparens est enthymema penes probabile, non simpliciter, sed probabile quoddam. Id uerò est nõ uniuersaliter, ut Agathon quoq; dicit: Fortè quis illud probabile putet, multa mortalibus esse non probabilia. Fit enim hoc præter probabile: quare id etiã probabile, quod

h 3 est præter

est præter probabile. Si uerò sic, erit probabile, quod est non probabile. Verum ut in contentiosis secundum quid, aut ad aliquid, aut quomodo non additum deceptionem facit, ita & hic, quoniam probabile sit nõ simpliciter, sed quoddam: quo ex loco ars Coracis cõposita est. Nam siue suspectus nõ sit, ut si pulsationis imbellis homo accusetur, non enim probabile id: siue suspectus, quoniam robustus: nec id etiam probabile, quoniã probabile uideri poterat: & similiter in alijs: nam uel suspectus, uel non suspectus erit necessario, utraq; profecto probabilia uidentur. Sed alterum probabile est, alterum nõ simpliciter, sed ut dictũ est. Inferiorẽ quoq; rationem superiorẽ facere hoc ipsum est. Hinc iure homines Protagoræ professionẽ non ferebãt. falsum enim profitebatur, non uerũ. Sed apparẽs probabile, nec in arte ulla, sed in rhetorica, & contentiosa. Sed de enthymematibus tam de ijs quæ sunt, quàm de apparentibus, dictũ est. Nunc de solutionibus dicendum uidetur.

De Solutionibus.

Soluimus autem uel aliud enthymema cõtra opponentes, uel obiectionem inferentes. Cum igitur aliud opponimus, patet quod ex eisdem possumus dicere locis. Syllogismi enim ex probabilibus sunt: probabilia uerò multa inter se cõtraria sunt. Obiectiones autẽ, sicut in Topicis, quatuor ex locis inueniuntur. Sunt enim aut ex eodẽ, aut ex simili, aut ex cõtrario, aut ex iudicatis. Ex eodem, ut si enthymema esset de amore, quoniã bonus: obiectio duplex est: Nam uel uniuersaliter dices omnem indigentiam malum esse, uel secundum partẽ, quòd neq; optimi, neq; pessimi amores dicerẽtur, nisi etiam mali essent amores. Ex cõtrario autem obiectio ducitur: ut si cum enthymema esset,

probuna

probum uirum amicis benefacere: at nec improbos male:
 responderes. Ex simili uerò hoc pacto, sit enthymema,
 Maleficio affecti semper oderunt. At, inquires, beneficio
 affecti non semper amant. Iudicata uerò ea dicimus, quæ
 clarissimorum uirorū iudicio comprobata sunt. Sit enthy=
 mema, quòd oporteat ebrijs ignoscere, quum ignorantes
 peccent. Obiectio: Non ergo Pittacus laude dignus esset,
 qui maiores pœnas in legibus sumi de illis scripsit, qui ui=
 no peccent. Verū quoniã ex ijs quatuor omnia enthyme=
 mata fluunt, probabili, exēplo, argumento, signo, & sunt
 ex probabilibus quidem, quæ colliguntur ex ijs quæ ut plu=
 rimum aut sunt, aut esse uidentur: ab exemplo autem, quæ
 per inductionem ex uno uel pluribus similibus, cum uni=
 uersale ceperis, & particularia ratiocinatione collegeris.
 Ex argumento autem sunt, quæ ex ijs inferuntur, quæ ne=
 cessario indicio sunt. Ex signo uerò, cū per uniuersale aut
 singulare, siue sit, siue non, collegeris. Quoniam igitur
 probabile non semper, sed ut plurimum uerum est, perspi=
 cuum est possibile semper esse huiusmodi enthymemata
 soluere obiectione allata. Quæ quidem non semper uera,
 sed apparens solutio est. Nam qui obijcit, non dissoluit
 uerisimilitudinem, sed nō esse necessariam probat. Quare
 semper contingit defendentem magis quam accusantem
 abundare, propter hanc deceptionē. Nam cum accusator
 per probabilia confirmet, semperq; quod ut plurimū est
 obiectionem habeat, non enim esset probabile, sed semper
 ac necessarium: non est eadem solutio, quòd non sit proba=
 bile, & quòd non sit necessarium. Itaque iudex deceptus
 putat, si ita solutum est, aut probabile non esse, aut sibi nō
 iudicandum, ut dicebamus. Sed non ex necessarijs tantum
 iudicandum est, uerum etiam ex probabilibus. Id enim est
 optima

optima sententia iudicare. Quare non satisfacit cum soluat, probetq; non esse necessarium: sed soluendū est, quod non probabile: quod eueniet si obiectio magis ut plurimum est. Dupliciter autem potest huiusmodi esse: aut tempore, aut rebus ipsis. Firmissima uerò est si utrisq;. Nam quod sæpius fit, id magis probabile est. Refutantur autem & signa, & quæ ex signis sunt enthymemata, etiam si uera sunt, ut prius dictum est. Nullum enim signum syllogismo colligit, ut nobis ex analyticis patuit. Contra exempla uerò eadē quæ cōtra probabilia est dissolutio. Nam si quid habemus, nec si solutum est, sed quod non sit necessarium, & aut plura, aut sæpius, aliter. sin uerò & plura & sæpius, sic pugnandum, aut non esse simile id de quo agitur, aut non similiter, quandamq; inesse differentiam. Argumenta uerò, & quæ ex argumentis sunt enthymemata, non possunt solui, quod syllogismo non colligant: quod etiam ex resolutiuis patuit. Quare restat probare quod ita sit ut dicitur. Quod si patet ita esse, & argumentum esse, insolubile iam id redditur, cum omnia per demonstrationem facta sint certiora.

De Amplificatione & Attenuatione.

Amplificatio autem & attenuatio non est enthymematis elementum. Idem enim elementum dico, & locum. Nam elemētum ac locus est, in quem multa incidunt enthymemata. Amplificatio autem & attenuatio enthymemata sunt, ad ostendendum magnum esse uel paruum, quemadmodum bonum quoque ac malum, iustum ac iniustum, & aliorum quodlibet. Hæc uerò sunt omnia de quibus syllogismi aut enthymemata fiunt. Quare si nihil horum locus enthymematis est, nec amplificatio, ac attenuatio. Verum nec refutatiua enthymemata species quædā est
 alia

alia, quàm affirmatiua sunt. Patet nanq; quod refutat aut obiectionem inferens, aut probans. Probant autem quod oppositum est, ut si factum unus esse ostendit, alter factum non esse. Quod si factum non esse ille, factum esse hic ostendet. Quamobrem non erit hæc differentia, cum eisdem utriq; utantur. Enthymemata autem afferunt quod sit, aut non sit. Obiectio etiam non est enthymema, sed, sicut in Topicis opinionem quandam dicere, unde perspicuum fiat uel quod non colligit syllogismo, uel quod falsum quiddam assumpsit. Sed de exemplo, de sententia, de enthymematibus, ac omnino de rebus unde inueniemus, et quomodo inuentas dissoluemus, hæc nobis dicta sint.

R H E T O R I C O,

R V M A R I S T O T E L I S A D
T H E O D E C T E N

L I B E R T E R T I V S.

De Partibus Rhetoricæ.

M E R V M quoniam tria in oratione requiruntur: primū unde fiat fides, alterum de eloquutione, tertium de ordine partium orationis: ac de fide iam dictum est, ex quibus, & ex quot, quod ex tribus, & cur tot solum: nam aut quia ipsi qui iudicant, quodammodo affecti sunt, aut quia quales quosdam eos qui dicunt arbitrantur, aut quia quod demonstratum est, omnibus persuadetur: & ad hæc explanatum unde enthymemata inueniantur: sunt enim species enthymematum & loci: sequitur nunc ut de eloquutione dicamus. Non enim sufficit si habeas quæ dicenda sint, sed necesse est ea, ut oportet dicere

dicere, quod plurimum confert ut oratio qualis quædam esse uideatur. Primum igitur quæsitum est, quod natura primum est, unde res ipsæ credibilitatem habeant: deinde quo pacto in dictione ponendæ sunt. Tertio, quod uires quidem habet ingentes, sed nondum explicatum quomodo pronunciandum. Nam uel in tragœdiam atq; comœdiam tardius accessit. Ipsi enim poëtæ tragœdias olim pronunciabant. quare manifestum est id etiam in rhetorica ita esse, quemadmodum in re poëtica: quod & alij quidam tractarunt, & Glaucus Ticius. Est autem pronuntiatio in uoce, quo pacto ipsa in singulis affectibus utendum sit, ueluti quando magna, quando parua, quando mediocri, & accentibus quomodo, sicut acuto, graui, mediocri. Et quibus in unoquoque numeris. Tria enim sunt quæ considerant, magnitudo, harmonia, numerus. Præmia ergo ex certaminibus ij penè ferunt. Verum sicut in poëticiis certaminibus plusquam ipsi poëtæ possunt qui agunt, sic & in ciuilibus propter ciuitatum deprauationem. Sed nondum de ipsa ars composita est. Nam & de eloquutione tardius acceptum: uideturq; parum honestum esse, si bene examines: sed tamen cum rhetorica, eiusq; præceptio ad opinionem spectat, non quòd rectè se habeat, sed quia necessarium, non est negligendum. Iustum enim est nihil plus in oratiõe quærere, quàm ne aut dolore aut uoluptate afficias. Ita cum par sit ipsis rebus certare, cætera præter demonstrationes superuacanea sunt. Veruntamen nimium faciunt, ut dictum est, propter auditorum prauitatem. Verum eloquutio ipsa habet parum quid in dicendo semper necessarium. Refert enim ad significandum sic aut sic dicere, quamuis non tantum. Verum hæc omnia imaginationis sunt, & ad auditorem: quapropter nemo geometriam

triam sic docet. Illa igitur cum accesserit, id facit quod
 & pronuntiatio. Cœperunt autem parum de ipsa qui-
 dam dicere, ueluti Thrasymachus de commiserationis
 pronuntiatione: sed est naturæ aptum esse & ad agen-
 dum, & minus artificiosum quàm cætera, eloquutio au-
 tem artificiosa. quocirca qui id facere possunt rhetores,
 ijs quoque sicut & pronunciantibus præmia posita sunt.
 Nam orationes scriptæ uehementiores propter eloquu-
 tionem uidentur, quàm propter sententias. Cœperunt igi-
 tur, sicuti natura postulat, id primo poëtæ mouere. Nam
 ipsa nomina imitationes sunt. Est autem & uox nobis ad
 imitandum omnium particularum aptissima. Quapro-
 pter artes quoque constitutæ sunt, rhapsodia, & histrio-
 nica, & aliæ huiusmodi. Ac quoniã poëtæ res friuolas di-
 centes, propter dictionem uidebantur gloriam cōsequuti,
 idcirco poëtica primo suscepta est dictio, qualis est Gor-
 giæ. Et ad præsens usque multi minus docti hos optimè
 dicere arbitrantur. id uerò ita non est, sed alia orationis,
 alia poësis dictio est. Quod inde etiam ostenditur, quòd
 nec ipsi qui tragœdias faciunt, illo modo amplius utun-
 tur: Verum sicut ex tetrametris ad iambicum transgressi
 sunt, quoniam metrorum omnium id orationi sinillimum
 est: sic quæcunque nominum præter consuetudinem sunt,
 ea neglexerunt: & quibus prisca exornabant, & in præ-
 sentiarum etiam qui hexametra componunt, prætermise-
 runt. Quam ob rem risu dignum est eos inuitari, qui non
 amplius illo modo utuntur. Quare perspicuum est non o-
 mnia quæ de dictione dici possunt, nobis esse examinãda,
 sed de ea qua dicimus. De illa uerò dictũ est in ijs quæ de
 arte poëtica tractauimus. ibi ergo perspiciatur.

De Eloquutione.

Eloquution

ELoquutionis igitur huius uirtus diluciditate definiatur: quod ita esse illud signi est, quoniam nisi oratio significet, nō habebit opus suum. Et quoniam nec deiectam & humilem, nec rerum dignitatem excedere, sed accommodatam esse oportet, Poëtica quoq; forte nō humilis, sed orationi non accommodata est. Dilucidam autem reddunt orationem, quæ propria sunt, siue nomina, siue uerba: non deiectam uerò, sed ornatam, reliqua de quibus in arte poëtica diximus. Nam inusitata grauiorem reddunt orationem. Quod enim ad peregrinos atque aduenas patimur, id etiam ipsum ad dictionem sustinemus. Quocirca inusitatiora sunt adhibēda. hæc enim ex omnibus admiramur. Mirabile autem omne iucundum est. In metro igitur multa id faciunt, commodeq; ibi dicuntur. Nam tam res quam personæ de quibus habetur oratio, excellentiores sunt: in oratione uerò soluta, cum causa minor sit, multo paucioribus utendum. Nam ibi quoque si seruus aut adulescens ornatiora diceret, aut de paruis, indecorum esset. Sed est etiam in his imminutio & incrementum decori. quare oportet id facientes latere, ne fictè dicere uideantur, sed innate. hoc enim uerisimilem facit orationem, illud autem contrarium. Nam tanquã insidiantia uituperantur, quemadmodum & uina mixta. Quod Theodori uox ad aliorum habet histrionum. Illa enim, eius ipsius qui dicit esse uidetur, hæc alienæ. Celantur autè facile, si quis ex consuetis eligens componat, quod Euripides facit, & primus monstrauit. Cum autem nominibus atque uerbis constet oratio, cumq; nominum tot sint genera, quot in arte poëtica dicta sunt, ex ijs priscis quædam, & compositis atq; iteratis nominibus & fictitijs raro & paucis in locis utendum. Sed ubi, dicemus postea. causa quoque dicta est. ad

maius

maius enim quam decorum est, orationem extollunt. Propria uero & congrua & translatio solutæ orationis eloquentioni conueniunt. Cuius signum est, quod solum his omnes utuntur. Omnes enim translationibus & congruis atq; proprijs colloquuntur. Quare patet, si quis hæc recte componat, quod oratio & clara, & prisca uidebitur: & cur prisca, latebit. quæ orationis oratoris uirtus erat. Nominum uero quæ sunt æquiuoca, cauillatoris cõferunt. æquiocationibus enim fraudem parat. Quæ uero synonyma sunt, poetis. Dico autem propria & synonyma, ut proficisci ac ire. nam hæc ambo & propria & synonyma sunt adinuicem. Quid autem unumquodq; horum sit, & quot translationis genera sint, & quod plurimum tam in re poetica quam in soluta oratione translationes possint, in arte poetica, ut diximus, dictum est. Tanto autem magis in ipsis oratori est elaborandum, quanto pauciora præsidia soluta oratio habet, quam metrica. Sed dilucidum quoq; iucundum ac priscum maxime affert translatio: neq; est accipere ipsum ab aliquo. Sunt autem epitheta et translationes accommodatæ adinuicem dicenda. quod ex proportione fiet. aliter indecorum uidebitur. Nam contraria simul collata maxime apparent. Considerandum igitur ut iuueni purpureum, sic seni quid conuenit. Non enim eadem utrisq; decora est uestis. Ad hæc, cum laudare uelis, à melioribus: cum uituperare, à peioribus, eorum quæ in genere sunt, ducenda translatio est: ueluti si quoniam in eodem genere contraria sunt, mendicantem uocare dicere, & uocentem mendicare. nam quoniam petitiones ambo sunt, licet quod diximus facere: sicut etiam Iphicrates dixit Calliam mitragyrtem, sed non daduchum. dixit autem non fuisse ipsum initiatum. non enim mitragyrtem ipsum

appellasset, sed daduchū. nam cum utraq; in diuinis sint, alterum laudabile, alterum illaudabile est. Sic etiam Dionysij adultores, magistros seipsos appellabant. Hæc autem ambo metaphora, hæc quidem sordidantium, hæc autem contrarium. Et prædones quidem seipsos acquisitores uocant nunc, quapropter licebit etiam dicere iniuriantum errasse, et errantem iniuriari. furatū quoq; et accipisse, et rapuisse. Quod uero Telephus apud Euripidem dicit, regnare capulos, et in Mysiam delatus, indecorum est. nam regnare cum dignitatem rerum excedat, non celatur. Fit autem in syllabis quoq; error, cum suauem uocem non faciant, ueluti Dionysius Chalceus in elegijs poësim clamorem Calliopes appellat. nam utraq; uoces sunt. Translatio autem per non significantes uoces, friuola est. Præterea non longe repetenda, sed à propinquis, et ijs quæ eiusdem generis sunt: et innominata per translationem ita nominare oportet, ut cum dicta sint, pateat esse propinqua, ut in illo comprobato ænigmate, Aercum uidi uirum ignitum, uiro conglutinatum. res enim innominata est: sed ambo additio quædam sunt. conglutinationem igitur ipsius cucurbitæ adhæsiōnem dixit. Et profecto in comprobatis ænigmatibus commodas possumus inuenire translationes. nam cū ænigmatica orationi translationes congruant, manifestū est probe, ac ex probis esse translatū. Pulchritudo autem nominis (ut Lycimnius ait) in sono, aut in significato. turpitudine quoq; similiter. Et ad hæc tertium, quod cauillatoriam soluit rationem. non enim (ut dixit Bryson) nemo turpiter loquitur cum hocce dixit, si quid dicit, hocce significat. nam id falsum est, cum aliud alio magis proprium sit, et similius, et aptius ut rem ante oculos ponat. Præterea non similiter se ha-

bens hoc, & hoc significat. quare uel sic aliud alio pulchrius & turpius existimandum. nam utraq; honestum ac turpe significant, sed non in quantum honestum, aut in quantum turpe: aut hæc quidem sic, sed magis & minus. Translationes uero à pulchris transferendæ aut uoce, aut potestate, aut uisu, aut alio quodam sensu. differt autem, & melius dicitur aurora rosea, quàm phœnicia, uel multo ineptius rubea. In epithetis etiam adiectiones tam à malo uel turpi facere possumus, ut parricida: quàm à meliore, ut ultor parentis, & Simonides cum sibi non multum afferebat qui mulabus uicit, nolebat carmen componere, quasi moleste ferret in laudem mularum id facere. cum uero multum attulit, componebat, Equorum saluete uentipedum filie. atqui asinorum etiam filie erat. Ad hæc, id ipsum diminueret. est autem diminutio quæ tam bonum quàm malum minus ostendit, ut in Babylonijs Aristophanes mordaciter dicit pro auro aurulum, pro ueste uesticula, pro conuitio conuitiolum, pro egrotatio egrotatiuncula. Cautum autem esse oportet, & in utrisq; seruare mediocritatem.

De Frigidis.

FRigida uerò in dictione fiunt quadrupliciter. In nominibus compositis, ut Lycophon multifacies cælos, magniceruicis terræ, littus angustoportum. Et, ut Gorgias appellabat, mendicinusus adulator, et periuros, atq; probijuros. Et ut Alcidamas, referta animum uiribus, & faciem facta ignicolor. & promptitudinem ipsorum putauit fore finisram, et orationis uim finisram constituit, & purpurocolor Tessali pauimentum. Nam omnia hæc propter compositionem poeticam uidentur. Hæc quidem una causa est. Altera priscis nimium uti, ut Lycophon, Xerxes dico uir montis instar, & Schiron uir uastus. Et Alcidamas ludicrum poësi,

& ipsam naturæ stoliditatem, & ardenti mentis ira exacerbatū. Tertium in epithetis, cum aut longis, aut alienis, aut frequentioribus utimur. In poësi enim decet album lac dicere, in oratione uero soluta nonnulla indecora sunt, nonnulla si crebrius ponantur, arguunt ac patefaciunt modū poëticum. Sed quoniam opus est ipsis uti (tollunt enim quod usitatissimū est, et faciunt ut eloquutio grauior uideatur) habenda est mediocritatis cura, ne peius efficiant, quàm si frustra dicerentur. Nam male dicere illi efficitur, ijs non bene. Idcirco quæ scripsit Alcidamas, frigida uidentur. Non enim quasi bellarijs, sed quasi cibarijs utitur epithetis, ualde crebris ac patentibus, & amplioribus quàm res postulat. Non enim sudorē dicit, sed sudorem humidum: nec in Isthmia, sed in Isthmiorū solennitate: nec leges, sed ciuitatū leges: nec curribundus, sed impetu animi curribundum: nec auditorium, sed naturæ auditorium, & tristē solitudinē animi: nec gratiæ, sed plebeie gratiæ cōditor, & gubernator audientium uoluptatis: nec ramis, sed syluæ ramis occuluit: nec corpus tegebat, sed pudenda corporis. Et honorabilē animi cupiditatem: quod simul & compositū & epitheton est. Sic igitur poëma, et sic prauitatis adinuenerūt excessum. Nam poëtae propter indecorū ridicula & frigida confingunt atq; componunt, & ad hæc obscura propter nugationē. Qui enim, quamuis auditor intelligat, tamen interponit, diluciditatē obscuritate dissoluit. Utimur autē cōpositis, cum & res innominata sit, & dictio ad compositionē apta, ut immorari, parricida. quod etiam si crebrius fit, omnino poëticum est. Quare composita dictio dithyrambicus est perutilis. Inflatī nanq; isti sunt. Prisca uero Heroicis. dignitatē enim ac magnitudinē affert. Trāslatio autē iam-
 bicis,

bicis, quibus nunc utuntur, ut dictū est. Ad hæc in translationibus quarto frigiditas fit, cum non conueniant, aut quoniam ridicule, quibus comici utūtur, aut quoniam inflate nimis ac tragice, aut quoniā obscure, quia remotiores, ut Gorgias, Virides res atq; exanguēs, quas turpiter seminasti, & perperam messuisti. hoc enim ualde poëticū est. Et ut etiam Alcidamas philosophiam uallum legum atq; fossam appellat. Odysseā uero pulcherrimū humanæ uitæ speculum, nihilq; tale poësi ludicrum afferens. Cuncta enim hæc parū credibilia, propter ea quæ dicta sunt. Illud autem Gorgiæ in hirundinem, cum super eum uolans stercus emiserit, optime ac tragice dictum est. dixit enim, Aui quidem philomenæ, si id fecerit, turpe non est, uirgini autem turpissimū. Recte igitur obiurgauit, quoniam non quod est dixit, sed quod fuit.

De Imagine.

IMago etiam translatio est. parum enim à translatione differt. Nam cum Achillem ut leonem irruisse poëta dicit, Imago est: cum uerò leonē, Translatio. Nam quoniam uterq; uiribus excellit, Achillem traducendo leonem appellauit. Accommodantur autem imagines orationi etiam solutæ, sed rarius. poëticum enim id est. ducuntur uero sicut translationes. Non enim ab eis differūt, ut dictum est. Sunt igitur imagines in soluta oratione, ut apud Androtona in Idriæ, similem ipsum esse canibus modo solutis. Nam illæ procidentes mordent, & Idriæ ex uinculis solutū infestum esse. Et ut Theodamas Archidamū Euxeno geometriam ignorāti cōferebat, & ex proportione. Erit enim Euxenus Archidamus geometricus. Et in republica Platonis: Qui mortuos spoliant, eos canibus similes esse, quæ lapides mordent, & proijcientes non tangunt. Et ut

Demosthenes in plebem, gubernatori similem ipsam esse, robusto quidē, sed subcuruo. Illud quoq; in carmina poetarum, formosis absq; pulchritudine similia esse. nam & illi cum defloruerint, & hæc soluto numero longe alia quàm fuerint esse uidentur. Et Pericles in Samios, similes ipsos esse pueris, qui panem accipiunt, sed plorantes. Et in Bæotios, quòd ilicibus similes essent. Nam ilices inter seipsas frangi atq; dirumpi, & Bæotios aduersus seipsos pugnantes. Item Demosthenes in plebem, quòd similis nausea laborantibus sit. Et Democrates oratores nutribus conferebat, quæ deglutientes cibum, saliuam pueros inungunt. Antisthenes enim Cephisodotum tenuem thuriparem esse dixit, quoniam contritum delectet. Nam hæc omnia & ut imagines, & ut translationes dicere licet. Quare quæcunq; ut translationes dicta probantur, omnia etiam imagines erunt, & imagines translationes erunt ratione indigentes. Verum oportet translationem quæ ex proportione ducitur, & ad utranq; partem, & in ijs quæ sunt eiusdem generis, reddere: ut si phiala Liberi patris scutum est, commode quoq; scutum ipsam Martis phiala dicetur. Oratio igitur ex ijs componitur.

De Latinitate.

INitium autē eloquutionis Latinitas est, quæ in quinque fundatur. Primum in Coniunctionibus, cum sicuti flagitant prius aut posterius alterā reddi ad alteram, sic collocantur: ueluti ad ipsum Quidē, Vero uel Autē cōsequitur. Oportet autem ita eas collocare, ut facile memoria teneantur, & neq; longo interuallo redire, neq; cōiunctionem aliam prius quàm necessariam reddere: quod tamen, quamuis rarius, commode fit, hoc pacto. Ego uero postea quàm mihi nunciatum est (uenit enim Cleo rogans atq;

orans

orans) profectus sum, mecū eos accipiens. Nam hic multa, ante redditionē interiectæ sunt coniunctiones. Quòd si longior interpositio fiat, obscura erit oratio. Primum igitur coniunctiones bene disponantur. Deinde proprijs dicendum uocabulis, & non per circuitiones. Tertio non ambigue, nisi consulto ita quispiam faciat: quod faciunt, qui cum nihil habent dicere, aliquid tamen se dicere simulant: ut in poësi sit, & Empedocles facit. Decipit enim circuitio, cum crebra sit, ac ita auditores afficiuntur: sicut multi cum ambigua oracula audiant, annuunt. Cræsus cum Halyn traiecerit, magnum delebit principatum. & omnino quoniam minor committitur error, idcirco rem in genere, qui uaticinantur, dicunt. Dicet enim forte aliquis uerum magis in ludo paria uel imparia dicens, quàm quot: & magis quod hoc erit, quàm quando. Quo circa aruspices non determinant quādo. Hæc ergo omnia hisq; similia fugienda, nisi quis studio faciat. Quarto ut Protagoras nomina generum distribuebat, masculina, foemina, uascula. Nam hæc quoq; recte oportet reddere. Sic progressa, collocutaq; præcessit. Quinto ut multa, et pauca, & unum recte dicantur, ut, Illi profecti hominem pulsarunt. Vniuersaliter autē oportet legibile esse quod scriptum est, & dictu facile. quod idem est. Id autem multæ coniunctiones non habent, nec ea quæ non facile distinguuntur: ueluti quæ Heraclitus scripsit, quæ quoniam non patet priori ne an posteriori quicquam accomodetur, distinguere arduum est, ueluti statim in ipso initio libri: uerbi quod est semper imprudentes homines sunt. dubium enim est utri semper attribuendū sit. Præterea incongrua fit oratio, cum non reddideris, nisi cōiunxeris utriusque congruentia, ut sonum aut colorē uidere quidē com-

mune non est, sentire uero. Obscurum autem etiam cum dicis non apponendo, sed multa interserendo, hoc pacto. Constitui enim, cum tecum hæc atq; hæc & sic collocutus essem, proficisci. Sed non hoc pacto. Constitui enim proficisci, si hæc & sic collocutus essem.

De Amplitudine elocutionis.

Elocutionis uerò amplitudinem hæc faciunt, si ratione, nominis loco utaris. ueluti si non circulum, sed superficiem dicas in qua medium ab extremis æqualiter undiq; distat. cuius contrarium ad breuitatem confert, si pro ratione nomen. Similiter si turpe, aut indecorum. Nam si rationi turpitudine inest, nomē: si uero nomini, ratione dicēs. Si translationibus & epithetis significes, modo ne ut poëticiū genus incidās. Si multa pro uno ponas, ut poëtæ faciunt. Nam & si unū uelint significare portū, dicūt tamen portus in Achiuos. Si non connectendo dicis, uxoris nostræ, uxoris tuæ. Contra uero breuiter, nostræ tuæq; uxoris. Item si cum coniunctione dicis. Sin uero breuiter absq; cōiunctione, sed non inconnexa, hoc pacto: Et profectus, et alloquutus illum sum. profectus, alloquutus illum sum. Præterea si quæ nō sunt, ea dicis. Quod de Teumeso facit Antimachus, Modicus quidam uentosus collis. In infinitū enim sic amplificatio fit tam in bonis, quam in malis. Est igitur in utroq; cōducibile si quomodo non habet dicis. Quæ ex re uerba etiam poëtæ deducūt, ut illud, harmoniam infidē, & alyram. priuatiua enim inferunt. quod maxime in translationibus quæ ex proportione sumūtur, probari solent, ut si quis tubam esse dicat cantū infidem.

De Decoro in eloquutione.

Decorū autē erit in elocutione, si affecta erit, et morata, et rebus accommodata. Accommodata uero erit si non sit hu

sit humilis in rebus magnis, nec in paruis ampla, neq; hu-
 mili uerbo insit ornatus. comica enim uidetur, ut apud
 Cleophonē, uenerabilis tu. Affēta uero, ut cum contume-
 liamur iratorū dicto. cum impia turpiaq; dicuntur, mole-
 ste quasi & caute dicere. cum laudabilia, cum admiratio-
 ne: cum miserabilia, humiliter: & in alijs similiter. Hęc
 enim accommodata dictio rem uerisimilē reddit. Nam cū
 auditores sic se habere homines in huiusmodi rebus consi-
 derent, decipiuntur. Quare quanquam non ita sit ut ora-
 tor dicit, putant tamen sic esse. Simuliterq; semper audien-
 tes afficiuntur, ac ille qui affectus dicit, etiam si non uere
 dicat. Quocirca multi clamantes terrent auditores. Verū
 comprobatio quoq; à signis, morata est. sequitur enim si
 accommodata est, genera singula atq; habitus. Dico autē
 genus, atate, sexu, natione, ut puer, uir, senex, fœmina, La-
 cedæmonius, Thessalus. Habitum autem, secundum quem
 qualis quidam in uiuendo est. Non enim secundū omnem
 habitum uita qualis quædam est. Si igitur habitui uerba
 accommodantur, moratum dicendi faciet genus. Nō enim
 eadem nec eodem modo indoctus & doctus dicet, Verum
 auditores ea quoq; re afficiuntur qua scriptores nimium
 utuntur. Quis nescit quæ nemo ignorat? Nam cum sic di-
 citur, quasi uereatur auditor ne solus ignarus eius rei sit
 quam omnes sciunt, annuit. Opportune uero aut econtra
 his uti, omnium generum commune est. Verum in omni
 excessu illud remedio est quod uulgo fertur. Oportet enim
 ut quisq; seipsum castiget. sic enim fit, ut quod dicitur, ue-
 rum esse uideatur. Nec tamen dicentem latebit quid sit
 quod hoc faciat. Præterea si omnibus simul congruenti-
 bus utaris. sic enim auditor decipitur, Dico autem ueluti si
 aspera uerba sint, uoce ac uultu, ac cæteris sic utendum,

ut congruāt. Nam aliter unumquodq; quale sit apparet. Si ergo aspere dicuntur lenia, & aspera leniter, nullā habent uerisimilitudinem. Composita uero uerba si plura sunt, & epitheta, & inusitata, ex affectu dicenti congruunt. Ignoscimus enim irato si malum quid inauditum, incredibile, montisq; instar dicat, & tunc maxime quando iam commouit auditores laude ac uituperatione, odio aut amore. Quod Isocrates in panegyrico facit circa finem: Fama uero, atq; sentētia, & si qui passi sunt. Similia enim dicunt omnes commoti: quare similiter dispositi hęc libenter audiunt. Idcirco poësi quoq; congruunt. Commoti enim poëtae, quoniam furore aguntur. Aut ergo sic oportet, aut illudendo, sicuti Gorgias faciebat, & sicut se habent quę in Phædro sunt.

De Numero.

Figura igitur orationis illa maxime probatur, quę nec metrica est, nec sine numero. Alterum enim nō uerisimile fit, cum factum esse uideatur, & simul distrahit auditorem, cum attendere faciat quando rursus simile dicitur. Sicut etiam præcones pueri præcuniunt, illudq; præoccupant, quem procuratorem eligat, qui Cleonē manumittit. Alterum quod sine numero est, interminatum est. Verum terminari quidem oportet orationem: sed non metro. Infinitum enim, nec iucundum nec cognoscibile est. Omnia uero numero terminantur. Numerus autem figurę eloquutionis rhythmus est, cuius mensurę decisiones sunt. Quare numerum quidem habebit oratio, metrū uero non habebit, ne poëma sit. numerum quoq; nō omnino exquisitum: quod erit si ad aliquid usq; insit. Numerorū autem heroicus, amplius, elegās, & egens harmoniæ. Iambicus uero ipsa oratio multorum est. Idcirco ex omnibus
metris

metris iambica ex tempore maxime dicunt. Sed opus est
 ampliore orationem facere, ac uulgo alienam. Trochai-
 cus autem tripudijs aptior. quod ita esse tetrametra osten-
 dunt. Restat etiam pæan, quo quasi secreto à Thrasy-
 macho incipientes utebantur, sed nesciebant dicere quis
 esset. Tertius autem est pæan, qui & ex prædictis constat.
 Sunt enim tria ad duo, cum alter illorum unum ad unum
 sit, alter duo ad unum. His igitur proportionibus sesqui-
 tertia constat: & hæc est pæan. Reliqui igitur & propter
 ea quæ dicta sunt quoniam metrici, omittantur. Pæan ue-
 ro sumendus, in quo solo ex dictis numeris metrum nõ cõ-
 stat. quare maximè latet. Impresentiariũ itaq; uno pæane
 incipientes etiam utuntur. Sed oportet exitum à princi-
 pio differre. Nam cum sint duo inter se opposita pæanis
 genera, unum in quo prima producta est, quam tres bre-
 ues sequuntur, Delogena Diana filia Iouis, principijs cõ-
 gruit, sicut & utuntur. Alterum ecõtra, in quo tres præ-
 cedunt breues, ultima uero pducitur. Post terras & aquas
 Oceanumq; rapit atra nox. Is igitur exitũ facit incõmo-
 dum. Nam breuis cum imperfecta sit, mancum facit, si ul-
 tima est. Oportet igitur producta disseparare, ut finis ma-
 nifestus sit, non propter scriptorem, nec propter compo-
 sitionem, sed propter numerum. Quòd igitur nõ sine nu-
 mero, sed numerosam oportet esse orationem, & qui so-
 norum faciunt numerum, & quo pacto dispositi, dictũ est,

De pendente oratione, ac eius
 contraria.

NEcessarium autem est uel pendentem esse orationem,
 ipsa que coniunctione unam, ut qui in dithyram-
 bicis ambitus sunt, uel conuolutam, & prisorum poëta-
 rum antistrophis similem. Pendens igitur compositio ac
 prisca

prisca Herodoti est Thurij: qua priores quidem omnes,
 nunc uero nō multi utuntur. Dico autem pendentem, quæ
 nullum per se habet exitum: nisi res quæ dicitur, in exi-
 tum peruenerit: quæ insuavis est, quoniam infinita. Omnes
 enim finem conspiciere uolunt. Quocirca etiam in calce
 expirant, ac resoluuntur. Non enim fatigantur, cum cal-
 cem prospiciant. Pendens igitur talis compositio est: con-
 uoluta uero, quæ circuitibus effertur. Circuitum autem, id
 est Græce περιόδος, appello compositionem quæ ipsa per
 se ipsam principium habeat & finē, magnitudinemq; me-
 diocrem: quæ compositio suavis atq; dilucida est: suavis
 quidem, quoniam interminato contraria est, & quoniam
 semper aliquid se habere auditor putat, cum sibi aliquid
 semper terminatum sit. Nam cum nihil præuideatur nec
 expediatur, iniucunda compositio est. Dilucida uero, quo-
 niam memoria facile retineatur, quod habet, quoniam cir-
 cuitus compositio numerosa est: quæ res omnium aptissi-
 ma est, ut facile memoria teneatur. Quapropter carmina
 omnes melius recordantur, quàm solutam orationem. Nu-
 merum nanq; habent, quo mensurantur. Oportet autem
 ut sensus quoq; in circuitu concludatur, nec incidatur,
 sicut iambici Sophoclis uersus, Calidon hæc est terra Pe-
 loponesiacæ telluris. Contrarium nanq; contingit suspi-
 cari: ut in eo quod modo diximus, Calidone in Pelopo-
 neso esse. Circuitus autem alius ex membris constat, alius
 supinus est. Ex membris constare dicitur, cum oratio ab-
 soluta sit & distincta, facilisq; respirationis, non in ipso
 interuallo, ut qui modo dictus est circuitus, sed totus mem-
 brum uero est altera eius particula. Supinum autem dici-
 mus, qui uno membro cōstat. Verum oportet ne tam mem-
 bra, quàm circuitus ipsi aut manci sint, aut longi. Parua
 enim

enim quasi cessitare auditorem faciunt. Nam necesse est quando ad longius & mediocritatem prospiciat, nec sibi terminum præfixerit, cum subito interuallo retrahatur, quasi cessitationem ex repulsione fieri Longiora uero sic auditorem relinquunt, sicut qui calcem prætereunt, deambulantes relinquunt. Circuitus igitur longus omnino fit suspensioni similis. Illud itaq; fit qd' Chius Democritus, in Melampodem qui pro antistrophis suspensionē fecit, mordaciter dixit. Is uero malum alij struēs, sibi ipsi malum fabricatus est. Longa enim suspensio facienti pessima. quod comode in longimēbris quoq; dicere possumus. Qui uero breuimembres nimium sunt, circuitus non sunt. præcipitem enim agunt auditorem. Dicitio autem quæ in membro est, alia opposita est, alia non opposita. Non opposita quidem, hoc pacto. Sæpenumero eos miratus sum, qui festos dies celebrant, & agones gymnicos instituerūt. Opposita uero. cū in utroq; membro aut contrarium ad contrarium refertur, aut idem contrarijs adiungitur, hoc pacto: Vtrifq; utilitatem attulerunt, & ijs qui remanserunt, & ijs qui sequuti sunt. Nam illis plura quàm domi habebant, conquisierunt, his sufficientia domi reliquerunt. Cōtraria uero est remansio sequitioni, sufficiens pluribus. Quare pecunia indigentibus, & absumere uolentibus, absumptio acquisitioni opponitur. Item accidit etiam sæpius ut stolidi feliciter, prudentes infeliciter agāt: quia illi mox quidem uirtuosis dignificati sunt: non multo autem posterius principatum maris acceperunt. Item nauigauit per terras, pedibus iuit per maria. Hellepontū enim coniunxit, Atho montem effodit. Item natura ciues, lege ciuitates priuantur. Nam ipsorum alij misere interierunt, alij turpiter exularunt. Item turpe est cum priuatim

Barbaris

Barbaris in famulatu utamur, multos sociorum ipsis publice seruientes negligere. Item aut uiuos amplifices, aut mortuos derelinquas. Item quod ad Pitholaum aliquis dixit, & ad Lycophronem in prætorio: Isti nos domi quidem seruientes uendebant, postea autem quàm uenerunt ad nos, empti sunt. In his enim omnibus quod diximus fit. Estq; suauis huiusmodi dictio, uel quoniam contraria patent aperte, multoq; magis cum ad se ipsa breui referuntur: uel quoniam oratio syllogismo similis uidetur. Elenchus enim oppositorum collectio est: huiusmodi autem oratio cōtentio dicitur. Compar uero, cum membra equalia sunt. Assimulatio autem est, cum ultima utrisq; membris similia sunt. Idq; necessario uel incipiendo, uel desinendo. Et incipiēdo quidem in nominibus semper sic: ager erat, qui ager esse dicebatur. Desinendo uero in ultimis syllabis uel uerbi, uel nominis, aut etiam in integra dictione. Ac in uerbi quidem ultima syllaba quod similiter desinens dicitur, sic: Putarunt cum benefecisse, & eum ipsum causam fuisse. In nominis autem quod similiter cadēs appellatur, hoc modo, Erat in cogitatione maxima, & in spe minima. In uerbo autem integro, quam conuersionem appellamus, hoc pacto, At tu & uiuo dicebas male, & nunc in mortuum scribis male. Concurrunt autē in idem nonnunquam contentio, compar, & similiter desinēs. Circuituum uero principia in Theodecticis enumerata ferè sunt. Sed cōtentiones falsæ quoq; inueniuntur, ut apud Epicharmū: Interdum quidē ego illorū eram, interdū uero apud illos ego.

De Urbanis.

Verum quoniam de his iam demonstratum est: nunc unde urbana ducantur, et ea maxime quæ probantur, dicendum est. Nam posse facete dicere, aut ingeniosi est, aut

aut exercitati: docere autem, doctrinæ huius. Quare nobis dicenda enumerandaq; sunt, id in initium sumētib; . Faciliter discere ac intelligere, natura omnibus est suaue: uerba uero aliquid significant. Quare quæcūq; ex uerbis facile nobis ingerunt disciplinā, hæc suauiſſima sunt. Prisca igitur ac aliarum gentium non intelliguntur: propria uero ac nostratia ſcimus. Translatio autē id maximē facit. Nam cum senectutem quis palæam dixerit, disciplinā per senectutem cognitionemq; fecit: quoniam utraq; defloruerunt. Verum poëtarum etiam imagines idipsum faciunt. Vnde illis uti urbanum esse uidetur, cum sit imago, ut iam dictum est, translatio additione differēs: quare minus suauiſ, quoniā longior: & non dicit hoc illud esse, quare nec animus id quærit. Necesse igitur est tam dictionem quàm enthymemata ea urbana esse, quæ uelocē nobis cognitionem faciunt. Idcirco nec quæ superficialia sunt, ex enthymematibus comprobantur. Dicimus autem superficialia, quæ cuiuslibet patent, nec quicquā habent quod in eis quærere oporteat. Nec quæcūq; dicta ignorātur, sed quorūcūq; cognitio uel simul dum dicantur fit, etiam si prius non erat, uel non multo post mens ea cōsequitur. Sic enim quasi disciplinatio fit, illo autem modo neutrum. Verum hæc atque huiusmodi enthymemata propter sententiam comprobātur, propter dictionem autem dicendi quæ idem figura si per oppositionem dicuntur, hoc modo, Quam communem alijs pacem, eam suis bellum putabant. Oponitur enim bellum paci. Uerbis uero, si translatio inest orationi, nec aliena. difficilis enim hæc intellectu est, nec superficialis. non enim mouet. Præterea si præ oculis rem ponit quasi agatur. Cernere enim magis possumus quæ aguntur, quàm futura. Et ad hæc tria consideranda sunt:

trans

trauſlatio, oppoſitio, principium. Cum autem quatuor
 translationes ſint, maxime quæ ſecundum proportionem
 ſunt, comprobantur: ut Pericles de iuuenibus qui in bello
 perierunt, dixit ſic iuuentutem è ciuitate amiſſam, ueluti
 ſi quis uer tollat ex anno. Et Leptines de Lacedæmonijs,
 non permiſſuros ut Græcia luſca fiat. & Cephiſodotus cū
 Chares Olynthiaci belli rationem reddere feſtinaret, gra-
 uiter ſerebat, dicens in laqueo ab eo plebem teneri, cui ra-
 tio reddēda eſt. Idem in Eubœam Athenienſes exhortans,
 ſumptis neceſſarijs dixit oportere Miltiadæ ſententiã exi-
 re. Et Iphicrates cum inducias cum Epidaurenſibus, &
 regionem maritimam Athenienſes feceſſent, moleſte tulit,
 dixitq; neruos belli ab ipsis eſſe incifos. Et Pericles Aegi-
 nam dixit tollendam Piræi peſtem. Et Eſion, Græciam in
 Siciliam effuderunt. Translatio enim id, & ante oculos.
 Item ut Græcia clamet. Nam & id modo quodam ante
 oculos translatio eſt. Et Cephiſodotus, cauendum eſſe ne
 conſilia concurſus fiant. Et Iſocrates in diem feſtum con-
 currentes. Et in funebri, quod dignum eſſet in ſepultura
 eorum qui apud Salamina ceciderūt, Græciam crines in-
 cidere, quoniam unà cum uirtute ipſorum libertas quo-
 que ſepulta eſſet. Nam ſi dixiſſet, dignum eſſe lacrymas
 effundere, cum unà uirtus quoque ſepeliatur, translatio
 eſſet, & ante oculos. Sed quoniam unà cum uirtute liber-
 tatem dixit: quandam habet oppoſitionem. Et Iphicrates,
 Via enim eſt mihi orationis per medias res geſtas Chare-
 tis. Translatio enim ex proportionem eſt. Et illud, per me-
 dias, ante oculos ponit. Et qui dicit pericula ipſa exhor-
 tari ut in periculis ſuccurramus, ante oculos transfert. Et
 quod Deus in anima lumen intellectus accendit. utraque
 enim ſignificanter dicta ſunt. Nec bella diſſoluimus, ſed
in po

in posterum reijcimus. utrunq; enim futurum, & reiectio, & huiusmodi pax. Item conditiones pacis trophæa sunt multo clariora, quàm quæ in prælijs constituuntur, cum hæc pro uno prælio feliciter gesto, illæ pro totius belli dispositione. Nam utraque signa uictoriæ sunt. Item magnas uituperatione hominum pœnas dant ciuitates. Pœna enim iustum quoddam damnum est. Dictum igitur est urbanitates ex translatione per proportionem dici, cum ante oculos ponant.

Quid sit ante oculos ponere.

SEd nunc dicendum est quid est quod dicimus ante oculos, & quid facientibus emergit. Præ oculis igitur ponunt, quæcunq; significâter geri aliquid ostendunt. Nam si quis bonum uirum quadratum dicit, translatione usus est. utrunque enim perfectum est. Sed hæc translatio nihil gerentem significat. Illa uero significat in florentissimo statu, ut illud: At Græci pedibus liberis irruerunt. Nam irruere, & translatio & actio est. uelocitatem enim ostendit. Et ueluti Homerus sæpius facit, dum inanimata ut animata gerere dicat per translationem. In omnibus igitur si significanter aliquid geri ostendas, cõprobat, ut in istis: Ac rursus in campos lapis impudens ferebatur. Item, hastaq; uolabat. Item, uolare ardebat. Item, fixoq; in terra corpore, saturari cupiebant. Item, at mucro per pectus ruens traiecit. Nam in his omnibus quasi animata gerere aliquid uidentur. Impudentia enim & ruere & cætera actiones sunt, quæ omnia per translationem ex proportionem poëta coniunxit. Sic enim lapis se habet ad Sisyphum, ut impudens ad eum quem impudenter uexat. Verum hæc in imaginibus etiam comprobatis de rebus inanimatis facit, Suspensos fluctus. Moueri enim ac uiuere cun-

Et ostendit. Actio autem hæc mutatio est. Oportet autem
 ut iam dictum est, à propinquis & apertis trāsferre: quā-
 le in philosophia quoque simile est, quod uel in multo di-
 uersis perspicere ingeniosi est atque solertis, ut Archy-
 tas dixit idem esse prætorem, ac aram, quoniam ad utrun-
 que refugit qui iniuriam patitur. Aut si quis dicat ancho-
 ram & suspensorium idem esse. Sunt enim idem quid am-
 bo, sed differunt in eo quod inferius atque desuper. Aut
 exæquatas esse ciuitates. Eadem enim in longe diuersis
 superficie ac uiribus dicta æqualitas est. Sunt autem urba-
 nitates etiam per translationem ex deceptione. Manifest-
 us autem fit quod didicit, quoniam contra opinabatur,
 uidetur que animus dicere, Ita uere est, ego uero errabam.
 Dicta etiam commoda ex eo quod non dicit, urbana sunt,
 ut illud Stesichori, quod ei cicadæ humi canent. Eademq;
 de causa quæ comprobantur ænigmata, iucunda sunt. di-
 sciplinatio enim inest. Dicitur etiam translatio, ut Theo-
 dorus dicit, cum noua dicuntur, quod fit cum præter opi-
 nionem sit, nec ut ille dicit, si ad priorem opinionem con-
 feras: uerum quemadmodum in ridiculis quæ deprauata
 sunt. & in salibus, qui ex literarum quadam fiunt depra-
 uatione. decipitur enim auditor, & in metris, cum non
 consequatur oratio ut auditor putabat. Ibat autem in pe-
 dibus habens ulcera. Auditor autem opinabatur calceos
 dicturum. simul enim hæc dum dicuntur, aperiri oportet.
 Quod uero deprauatione fit, aliud facit quàm dicit, ut il-
 lud Theodori aduersus citharædum Niconem, Turbat te.
 dissimulauit enim uelle dicere quod te decipiat. Id enim
 turbat significat. at ille quoniam ex Thracia ipsum esse
 sciebat, aliud dicebat, Quocirca discenti iucundum. Sic &
 in urbanis atq; facctis, ueluti apud Isocratem principatū
 ciuitatis

ciuitatis principium esse malorum. Quod enim non putabatur dicturus, id dixit. Quæ omnia tunc probantur, cum per æquiocationem uel translationem nomen affertur, & commode si semper bis, Nec oportet peregrinum peregrinum semper esse. Et illud Anaxandridæ, quod in primis fertur, Bonum est mori ante quàm morte dignum quid facias. Idem est enim ac si dicas: Dignum est mori ante quàm sis dignus mori. Genus igitur dictionis in istis idem est: uerum quanto breuius, & per oppositionem dicta sunt, tanto magis probantur. Cuius rei causa est, quoniam maior disciplinatio, faciliusq; propter oppositionem fit: & quoniam paucis, ideo citius. Oportet autem semper aut ad quem dicitur, aut quod recte dicitur, significari, si quod dicitur, & uerum est, & non superficiale. Separantur enim hæc nonnunquam, hoc pacto: Mori oportet nihil peccantem. Nam id non est urbane dictum: nec id; Dignum oportet dignam uxorem ducere. Sed si utraque simul habeat, hoc modo: Dignum enim tunc mori, cum non sis dignus mori. Quanto autem plura continebit, tanto urbanius uidetur: ut si & uerba per translationem sint, & translatio huiusmodi, & si compositio comparitasq; insit, & si geri uideatur. Imagines quoque, sicut & in superioribus dictum est, translationes quodammodo sunt, & laudantur. Nam aut ex duobus cōstant, sicut & translatio per proportionem: ueluti dicimus clypeum Martis phialam, & arcum lyram infidem. Sic igitur cum dicimus, non simplex fit: cum uero dicimus arcum lyram, aut clypeum phialam, simplex. Fingunt etiam imaginem sic, ueluti simiæ pulsanti, aut lupo ad calcar madefacto: utraque enim colliguntur. Probe uero dicitur cum translatio insit. Possumus enim clypeum phialæ Martis assimila-

re : & Niccratus, Philocteten esse à pratyos morsu lacte-
 ratum. Ita enim contulit Thrasymachus cum à pratye ui-
 ctum uidisset Niccratum uersus barbatum adhuc atque
 squalidum decantantem. In quibus maximè poëta errant,
 cum non recte reddiderint, ueluti Philamon cum Coryco
 contendens dixit, Veluti apium tortuosa crura gerit. Et
 sunt omnia hæc imagines, quas translationes esse iam sæ-
 pe dictum est. Prouerbia quoque translationes ex specie
 in speciem sunt: ut si quis ut boni aliquid consequatur, id
 adducat unde damnum illatum sit: ut Carpathius inquit
 leporem. Vtrisque enim quod dictum est accidit. Verum
 unde urbana dicuntur, & cur, causa ferè dicta est. Sunt au-
 tem probatæ quoque causæ superlationes per translatio-
 nem, ut in ulceribus plenum quidam dixit. Putaui enim
 ipsum plenam moris fiscellam esse. Nam ulcus rubrum
 quiddam est, imò ualde rubrum. Cum uero dicitur sicuti
 hoc atque hoc, superlatio est, modo quodam dicendi diffe-
 rens, ut illud, Philamon Coryco pugnat. Putaui autem
 ipsum Philamonem esse Coryco pignantem. ueluti apium
 crura esse tortuosa. Putaui enim non crura, sed apia eum
 gerere sic tortuosa. Sunt autem etiam superlationes pue-
 riles, quoniam uehementiam significant. Quocirca irati
 maxime ita dicunt, Nec si mihi tot daret, quot arena &
 puluis. Item, Atridæ uero Agamemnonis filiam nō ducam,
 etiam si aurea cū Venere de pulchritudine certaret. Utun-
 tur autem hoc modo maxime Attici oratores: sed seni sic
 dicere indecorum est.

De diuersis dicendi generibus.

Oportet autem non ignorare, non eandem unicuique
 generi eloquutionem cōgruere. Non enim eadem est
 historica, & concertatiua: nec deliberatiua, & iudicialis.

Vtrunq;

Ytrunque autem neceſſe eſt ſcire, alterum ut Latine dice-
 re ſcias, alterum ne cum alijs ſignificare uelis, tacere cogas:
 quod patiuntur qui ſcribere neſciunt. Hiſtorica igitur
 dictio eſt, quæ maxime propria eſt. Cōcertatiua uero, quæ
 maxime ſimulata eſt. Cuius duo genera ſunt. Nam altera
 morata eſt, altera affecta. Quapropter & hiſtriones hu-
 iuſmodi fabulas eligunt. poëtæ quoque hos & tales. Suſti-
 nentur uero legibiles, ut Cheræmon, (eſt enim exquisitus
 ut hiſtoricus) & Lycimnius ex dithyrambicis. Cumq; con-
 feruntur, hiſtorici quidem in certaminibus anguſti, orato-
 res autem boni, cum legantur, agreſtes uidentur. Cauſa ue-
 ro eſt, quoniam certamini cōgruunt. Quam ob cauſam ſi-
 mulata hæc cum actione remota ſuum nō reddant officiū,
 ſtolidiora uidentur: ueluti articuli, & ea quibus ſæpius idē
 dicitur, recte in hiſtoria reprobantur. At uero in demon-
 ſtratione oratores utuntur. Simulata enim ſunt. Eſt autem
 neceſſarium cōmutare cum idem dicis. Nam id uiam præ-
 bet actioni, hoc modo: Is eſt qui ueſtra furatus eſt, is qui
 uos decepit, is qui denique uos prodere conatus eſt. Quod
 Philemon hiſtrio faciebat in Anaxædridæ gerontomania,
 quādocunq; Rhadamanthus aut Palamedes introducitur.
 Et in præſatione Piorum ego ac ego ſæpius repetit. Nam
 ſi quis hæc non recte pronunciat, fit qui trabem portat. Et
 articulos ſimiliter, Veni, offendi, ſupplicauī. Opus enim eſt
 actione, nec ut unum dicere, nec eodem modo, & eadem ſi-
 gura uocis dicere. Prætera articuli breuiāq; diſſoluta pro-
 prium quiddam habent. In eodem enim tempore multa di-
 cere uidentur. Nam cum cōiunctio multa faciat unum: pa-
 tet e contra quā unum erit multa, ſi tolletur. Quare am-
 plificant: Veni: dixi: ſupplicauī: ſed deſpexit quæ dixi, quæ
 approbauī. Id Homerus quoq; facit in illo, Nireus ab Sy-

me, Nireus Aglaia, Nireus qui formosissimus. Nam cum de aliquo multa dicuntur, necesse est quoque multoties dici. quare si multoties, multa quoque uidentur. Amplificauit igitur semel eius recordatus propter deceptionem, mentionemque nullibi amplius fecit, cum & in enumeratione postremo eius meminerit. Deliberatiua uero eloquentio adumbrationi atque picturae omnino similis est. Nam quanto maior populus sit, tanto longius spectant. Quapropter quae exquisita sunt, superuacua magis, peiora quoque in utrisque uidentur. Iudicialis autem exquisitior, multoque magis si apud unum iudicem. Minimum nanque id est in rhetoricis. Nam quod ad rem pertinet, breuis est: aliena uero & concertatio absunt. quare iudicium purum est. Quapropter nec iidem in omnibus his comprobantur oratores: sed ubi actionis plurimum, ibi minimum est exquisitae eloquentiois. Id uero ubi uoce, ac maxime ubi magna opus est. Demonstratiua uero dictio, historica maxime, cuius opus lectio, post hanc iudicialis. Superuacuum uero est eloquentio in iucundam & in magnificam diuidere. Nam cur id magis, quam in liberalem & modestam, & in alias morum uirtutes? Quae enim dicta sunt, ea iucundam faciunt, si quidem eloquentiois uirtus recte definita est. Cuius enim gratia non humilem, sed dilucidam atque decentem oportet esse. Nam si prolixa est, non est dilucida. Sed nec etiam si breuis. Patet igitur mediocritatem commodam esse. Iucundam quoque facient quae dicta sunt, si trita & prisca bene collocentur, & numerus, & uerisimilitudo ita ut decet. Ac de dictione quidem, ac eloquentio, & communiter de omni, & seorsum de singulorum generum dictum est: restat modo de ordine dicere.

De Partibus orationis.

Sunt igitur duæ oratiōis partes. Necessē enim est primo rem exponere de qua, deinde demonstrare. Idcirco non demonstrare cum exposueris, uel demonstrare antequam exposueris, impossibile. Nam & qui demonstrat, aliquid demonstrat: & qui exponit, demonstrandi gratia exponit. Horum autem alterum propositio est, alterum fides, ueluti si quis diuidat, ac dicat alterum esse problema, alterum demonstrationem. Nunc autē ridiculose diuidunt. Nam narratio iudicialis solum orationis est. Demonstratiuæ autē & deliberatiuæ quomodo potest esse narratio, qualis ab his dicitur? aut quæ in aduersarium feruntur, aut demonstrationum enumeratio? Proœmium uero & collatio & replicatio tunc in concionibus fiunt, cum controuersia insit. Nam accusatio atque defensio sæpe, uerum non ita deliberatio. Sed epilogus adhuc neq; iudiciali omni: ueluti si breuis oratio est, aut si res memoratu facilis. Accidit enim ei ut prolixitatem imminuat. Quare partes necessariæ, propositio & fides. Propriæ itaque hæ: quæ aut cōmunes, proœmium, propositio, persuasio, & epilogus. Nam quæ in aduersarium feruntur, ad fidem faciendam dicuntur. Collatio uero, suorum amplificatio est. Quare pars quædam est eorum quæ fidem faciunt. Demonstrat enim aliquid qui cōfert: sed exoratiū nequaquam, nec enumeratio, sed in memoriam reducit. Quare si quis hæc ita diuidit, ut Theodori auditores faciebant: erit aliud narratio, & aliud prænarratio, & aliud supernarratio, elenchus quoque ac superelenchus. Sed oportet cum speciem quandam dicas ac differentiam, tunc nomen imponere. Aliter inane ac nugatorium est: ueluti Lycimnius in arte facit, corroborationem appellans, & aberrationem, & ramos,

De Exordio.

EXordium igitur est orationis initium, sicuti in poësi præfatio, & in lyra pulsatione præludium. Omnia enim hæc initia sunt, & quasi viæ ad sequentia præparatio. Pulsationis igitur præludium demonstratiuo exordium simile est. Nam quemadmodum qui fistula canunt, quod cantaturi sunt, id præcantatum cōiunxerunt: sic in demonstratiua oratione scribendū est. Quicquid enim uelis, oportet cum statim prædixeris, producere atque coniungere. Idq; omnes ita faciunt. Cuius exemplum Isocraticæ in Helenam orationis exordium. nihil enim contentiosus sermo- nibus & Helena commune est. Et simul si digredietur, par est ne tota oratio eiusdem sit speciei. Fluunt autem demonstratiuorū exordia ex laude aut uituperatione: ut Gorgias in Olympiaca oratione: Admiratione dignum apud multos est ô Græci. Laudat enim eos qui celebres solennitates constituerunt. Isocrates uero uituperat, quoniam uirtutem corporis muneribus honorarunt, prudentiæ autem nullum certamen posuerunt. Et à consilio, ut si quis diceret probos uiros colendos esse, ac ideo Aristidem laudare non eos qui nec probantur, nec improbantur, sed eos qui cum probi sint, latent: ut Alexander Priami. Hic enim consulit. Præterea ex iudicialibus exordijs. Id autem est ex ijs quæ ad auditorem sunt, si aut de re noua, præterq; opinionem habeatur oratio, aut de difficili, aut de peruulgata, ut ignoscendum sit, ut Chærilus dicit. Nunc uero cum omnia forte distributa sint. Demonstratiuæ igitur orationis exordia ex his sunt: ex laude, ex uituperatione, ex adhortatione, ex dehortatione, ex ijs quæ ad auditorem sunt: necesseq; est uel aliena, uel propria esse quæ uia orationi faciūt. Iudicialia uero exordia idē possunt, quod fabularū præfatio

præfationes, & poësis exordia. Sed dithyrambicorum demonstratiuis similia sunt: ut illud, Propter te, atq; munera tua, imò prædas. In orationibus autem atque poësi futuræ orationis monstratio sunt, ut audientes non sint suspensi, sed præsciât qua de re habetur oratio. Nam quod indeterminatū est, in errorē adducit. Qui ergo principium quasi in manum dedit, is facit ut auditor retentus orationem sequatur. Propterea poëta dixit: Iram pande mihi. Dic mihi Musa uirum. & Dux mihi Musa sis, quoniam pacto ex Asiatica tellure bellum in Europam ingens irrupit. Tragicæ quoque fabulam significant, quamuis non statim, ut Euripides. In præfatione tamen ipsa significant: sicut & Sophocles, Mihi pater Polybus erat. Comœdia etiam eodem modo. Exordij ergo id proprium opus est, maximeq; necessarium, finem ostendere ipsum cuius gratia oratio habetur. Quare si patet, & res parua sit, non est utendum exordio. Cætera uerò genera quibus utuntur, communia & media sunt, quæ uel ab ipso dicente ducuntur, uel ab auditore, uel à rebus, uel ab aduersarijs. A nobis igitur & ab aduersario quæcunq; ad calumniam pertinent, ita ducuntur, ut uel soluantur, uel confirmentur, sed non in eodem loco. Nam qui defendit, primum ad calumniam respondit. Qui uerò accusat, in peroratione inuehitur. nec causa latet. Neesse nanque est defendenti, quæ impedimēto sunt, primum dissoluere: calumnianti uerò in peroratione id facere, ut audientes melius meminerint. Auditor autem disponitur: si ad beneuolentiam uel ad iram prouocatur, & interdum si attentus sit, aut contra contemnens. Non tamen semper conducit attentum facere. Multi namque conantur ad risum deducere. Ad docilitatem igitur omnia refert, & si quis ita uult etiam ut probus uideatur.

his enim magis attendunt. Attenti ergo sunt rebus magnis, suis, nouis, iucundis. Quare faciendum ut de his oratio esse uideatur. Ad contemnendum uerò aptos facimus, si rem dicemus paruam, si doloris effectiuam, si nihil ad eos pertinere. Non oportet autem ignorare extra orationem hæc esse omnia. Ad prauum enim dicuntur auditore, qui quæ sunt extrarem, libenter audit. Nam si talis non est, non est opus exordio, nisi ut res summam dicatur. Est autem omnium partium communis attentio. Vbiq; enim magis remittuntur quam in principijs. Quare ridiculus qui solum in principio collocat, quando maximè omnes attente audiunt. Vbiq; igitur opus erit, dicendum, Animaduertere quæso: nam hæc res non est magis mea quam uestra. uel, Dicam enim uobis nouum atq; inauditum crimen. uel, rem ita mirabilem. Id uerò est, ut Prodicus dixit, cū ad summum auditores deferuntur, pecuniam inter ipsos spargere. Quod uerò ad auditorem non in quantum auditor, patet. Nam omnes uel calumniantur, uel à timore se in exordijs dissoluunt. Dicam, ô rex. Qui uerò rem turpem habent, aut habere uidentur, his ubiuis immorari confert magis quam in re. Quapropter etiam serui non respondent ad interrogata: sed quæ circa illa sunt, ea dicunt & exordiuntur. Vnde autem beneuoli fiant, & de huiusmodi cæteris dictum est. Verum quoniam probe dicitur, Ad Phæacas mihi præsta Pallas amicum miserabilemq; uenire: hæc duo summopere spectanda sunt. In demonstratiuis autem faciendum ut auditor collaudari aut seipsum, aut genus, aut studia sua putet, uel alio quodam modo. Nam quod Socrates in funebri dixit, non esse difficile laudare Athenienses apud Athenienses, sed apud Lacedæmonios; id uerum est. Deliberatiuæ autem orationis exordia ex
iudici

judicialibus rationibus fluūt. Nam propria minime habet. Nam cum de quo sciunt dicatur, nō eget res exordio, nisi aut propter seipsum, aut propter aduersarios, aut si nō tantum quantum uult, sed uel maius uel minus arbitrantur. Quas ob res uel calumniandum, uel dissoluendum est, & aut amplificandum, aut attenuandum. Horum igitur causa, exordio in deliberatiuis opus est, aut etiam ornatus causa, quoniam manca uidentur nisi habeant: qualis Gorgiæ laudatio in Elios. Nam cum nihil prædixerit, neq; cōmouerit, illico erupit. Elis ciuitas fœlix.

Loci ad dissoluendum calumniam.

AD dissoluendam uerò calumniam unus quidem locus, unde quispiam turpem existimationem propulsaret. Nihil enim differt, siue quis inuectus est, siue nō: quare id uniuersale. Alius locus, ut illata crimina depellas, aut quòd non sunt, aut quòd nocua non sunt, aut non huic, aut non tanta, aut non iniusta, aut non magna, aut non turpia, aut non habentia magnitudinē. De his enim quæstio. ut Iphicrates aduersus Nausicratem dixit, fecisse se quod ille dicebat, & nocuisse, sed non fecisse iniuriam. Aut aliud alij opponendum, hoc pacto: nocuum, sed honestum: dolorem inferens, sed utile: cæteraq; huiusmodi. Alius locus, quòd error, uel aduersa fortuna, uel necessitudo fuit: sicut Sophocles dixit, timere se non ut accusator dixit, ut senex uideatur, sed inuitus. Non enim uellet se annos octoginta natū. Præterea finem pro fine opponere. Noluit nocere, sed hoc uoluit. Et fecisse quidem id de quo accusatur, nocumētum uerò accidisse: par autem odio me haberi, si ut sic eueniret fecissem. Alius si deprehensus in eo crimine calumniator uel nunc, uel aliàs, et aut ipse, aut propinquorum aliquis. Alius, si alij quoq; cōprehendantur, quos aduersarij non esse

esse reos concedunt, utputa, si adulter mundus est: & hic ergo. Alius, si alios quoq; calūniatus est, aut si alius ipsum, aut si absq; calumnia credebatur, ueluti & ipse nunc, qui tamen extra id crimen erant. Alius, calumniari calumniantem. Cur enim cum ipse parum credat, huius uerba creduntur? Alius, si iudicium factum est, ueluti Euripides aduersus Hygiænonē in Antidosi accusantem impietatis, quod scripserit peicrandum esse, cum dicat: Lingua iurauit, mens uerò minime. respondit, iniuriam facere Hygiænonem, cum iudicia Dionysiæ certaminis in forum ducat. Ibi enim causam dixisse, dicturumq; si accusare uoluerit. Alius, accusatorem accusando: ut puta quod alia iudicia querit, quod rebus non credit. Communis autem utrisq; è signis est, ueluti Vlysses in Teucrum, quod propinquus esset Priamo. Soror enim Hesiōne. ille uerò: at pater Telamon, Priami hostis. tu autem etiam exploratores non prodidisti. Alius accusatoris proprius, cum parum laudat, ut magis uituperet: magnum breuiter: aut cum multa bona præposuit, ut unum quod ad rem pertineat, uituperet, quales sunt qui artificiosissimi atq; iniustissimi sunt. Nam per res bonas nocere conantur, cum malis eas permiscentes. Cōmune autem dissoluenti cum calumniatore, quoniam contingit idem multorū gratia factum esse, ut hic deprauando ad peius accipiat, dissoluens autē ad melius, hoc præto: Diomedes Vlyssē elegit. alter dicet: quoniam uirum fortē putabat. alter, non ideo, sed solum ne concertatorem haberet tanquā ignauum. Ac de calumnia hæc dicta sint.

De Narratione.

Narratio autem in demonstratiuis continua non est, sed in partes diuisa. Nam oportet exponere res gestas, ex quibus oratio cōstituitur. Constituitur autē oratio partim

partim ex eo quod artificiale non est. non enim est rerum gestarū orator causa. partim ex eo quod est artificiosum. Id uerò est cum ostendunt quod sit, præsertim si incredibile uideretur, aut quale, aut quantū, aut hæc omnia. Quas ob res non semper oportet continue cuncta enarrare. difficile enim est memoria tenere quæ sic demonstratur. sed ex his fortis, ex his prudens aut iustus ostendetur. Nam hæc oratio explicatio est, illa uerò implicatio, atque multiplex, & nunime plana. Oportet autem cum res notæ sint, in memoriã eas solummodo breuiter reducere. Nam multis narratione opus nõ est: ueluti si Achillem laudes, cuius res gestas omnes perceperunt: cognitis rebus tantum uti oportebit. Verum si Critiam laudaturus sis, cum non multi res eius teneant, narrare necesse est. Cum igitur laus sit, magnitudinem uirtutis ostendens oratio: tales res gestas fuisse demonstrandum. Laus igitur rerum gestarum est. Quæ uerò extra sunt, sicut nobilitas ac educatio, ad faciendam fidem adhibentur. Verisimile nanq; est probum ex probis, & bene educatum in bonum uirum euasisse. Quapropter et qui gesserunt, eos laudamus, & operationes ipsius actionis signa esse dicimus. Verū quoniam laudaremus etiam si non gesserit, si talem esse nobis persuaserimus: beatio & foelicitatio ipsis quidem eadem, his uerò non eadem, sed sicut uirtutem foelicitas, sic hæc foelicitatio continet. Habet autem laus nonnihil cum consilio commune. Nam quæ consulendo admoneres, hæc commutata oratione laudem conficiunt. Quare cum habeas quæ agere, qualemq; esse oporteat, admonendoq; id explicaueris, mutanda uersandaq; oratio est, ut laudem efficiat: ueluti cum dicas: Non oportet à fortuna, neque extrinsecus, sed intrinsecus, atque à seipso pendere. Hanc compositione ora-

tionis

tionis admonitionem sic in laudem uertes: Non enim à fortuna, neque extrinsecus, sed intrinsecus atque à seipso ille pendebat. Quare laudaturus, quid consuleres, & consulturus, quid laudares considera, orationemq; ita uersa, ut nunc quidem quod prohibet, nunc uero quod non prohibet, commutes. Qui uero breuem esse asserunt narrationem oportere, ridiculi sunt: ueluti qui interroganti pistori, durum ne an mollem pinset? quid, inquit, est ne impossibile bene pinsere? Oportet enim non esse longã narrationem, nec exordium, nec quæ fidem faciunt: bene dicere tamen, quod est oratoris proprium, nec in longo, nec in breui est, sed in mediocri. Id uerò est si ea dicas, quæ rem significanter exponant, id est, quæ possint efficere, ut uel factum esse, uel iniuria factum esse, uel damno fuisse, uel tantam rem esse quantum uelis, credat auditor. Aduersarij autem horum contraria. Annectenda uerò narrationi sunt quæcunque uel uirtutes tuas, uel aduersarij uitia subostendunt, uel auditoribus iucunda sunt: ut si diceres: At ego semper consulebam, quod iustum ac pium est, non esse deserendos liberos: hic autem reclamabat, ubicunque ipse esset, ibi facile alios sibi liberos futuros. ceteraq; huiusmodi, quæ dicit Herodotus transfugas Aegyptijs respondisse. Defensori igitur breuior semper narratio, & per quæstionem, aut factum non esse, aut non iniuria, aut non damno fuisse, aut non tantum. Non enim à quæstione recedendum, nisi quid ad illam cõducatur: ut si factum esset, non esset tamen iniuria factum. Ad hæc, quæ gesta non sunt, si commiserationem aut indignationem faciunt, perinde ut gesta narranda. Huius exemplum Alcinoi apologus, quod ad Penelopen in sexaginta esset annis factus. Et Phaylli circulus, & in Oeneum præfatio. Oportet autem

narrat

narrationē maximē moratā atq; affectā esse. Quod facile faciemus, si non ignorabimus quid sit quod moratam orationem efficiat. Primum igitur est, si ita dicas, ut qualis sit animus hominis, subappareat. Morata autem oratio qualis quaedā ideo est, quod uoluntas atq; electio qualis quaedam est. Huic uerò inest qualitas propter finem. Idcirco mathematica oratio affecta esse non potest: quoniam cum cuius gratia nō habeat, nulla ea subapparet electio. Socratica uerò quoniam de talibus est, morata est. Moratam igitur orationem efficiunt, quæ mores hominis consequuntur: ut si dicas: Hæc ambulando uociferabatur. Ostendit enim audacem hominem, atq; agrestem. Item si non ita ut ratione persuasus, quod multi nunc faciunt, sed ut appetitione: Elegisti, ego uerò malui quod utilissimum erat, aut quod optimum. est enim illud prudentis, utilia persequi: hoc uiri boni, honestum præponere. Quod si parum credibile quod dicis uideretur, ratio afferenda: ut Antigone apud Sophoclem facit, cum persuadere uelit fratrem se uiro atq; filijs antepone. Viro enim ac filijs amissis, alios facile forsitan habebis: frater uerò si parentes obierunt, nunquam tibi nasciturus est. Verū si nulla succurrit ratio, illud dicere poteris, non ignorare te parum credibilia hæc uideri, & tamen audacius dicere, quoniam natura huiusmodi sis. Minus autem auditori credibile uidetur, si aliud præter utile nos agere ostendimus. Præterea si ea narrando expones, quæ affectus mouent, eorumq; consequentia, & præcipuè quæ auditores non ignorant, & aut tibi, aut illi insunt, hoc modo: Hic autem cum me illuisset, abiit. Et ut de Cratylo Aeschynes, quod ore personans manusq; quassans, et intonuit, manuq; minatus est. Verisimulè enim hæc orationem faciunt: quoniam quæ non ignorantur ab auditoribus

auditoribus, hæc eorum signa fiunt quæ nesciunt. Huiusmodi uerò plurima Homerus nobis suppeditabit. Ast anus, inquit, faciē manibus retinebat. Nam qui lacrymas effundere inceptant, manibus oculos attingunt. Post hæc illic te qualem quendam uideri latenter facias. Quod facile fieri posse inde patet, quòd de nouarū rerum nuncijs, quamuis eos minimè cognoscamus, ui tamen orationis quales nam sint suspicamur. Est autem opus multis in locis narrare, et nōnunquā in ipso principio. In deliberatione uerò idcirco narratio nō incidit, quoniam de futuris rebus narrandum non est. Et cum incidit, rerum iam gestarum est, quibus, aut deprimendo, aut efferendo, auditores concitantur, ut illarum memoria de futuris melius cōsulant. Verum tunc officium consiliarij nō adhibetur. Quod si quid minus credibile narratur, dicere statim causam, aut polliceri oportet: ut in Oedipode Carcini Iocastæ cum is interrogaret, qui filium querebat, semper promittit. Similiter apud Sophoclem Aemon.

De Confirmatione.

Quæ uerò fidem faciunt, ea uim demonstrandi, quoad eius fieri potest, contineant. Et cum quatuor quæstiones sint, si factum est, si obfuit, si tantum, si iure, semper ad id quod in iudicio quæritur, accommodanda demonstratio est: eodemq; modo etiam si de faciundo aut non faciundo quæstio est. Neq; nos fugiat quod in hac una quæstione alterum esse prauum necesse est. Non enim ut si qui de iure aut iniuriâ quærent, ignoratio causa est: quare in hoc non in cæteris immorandum est. In demonstratione uerò quod honestè aut utiliter gesserit, ut plurimum amplificatio fiet, nam res quidem ipsæ cum credi debeant, raro neq; nisi cū uel incredibiles uideantur, uel alius causam habeat, solent

solent demonstrari. In deliberatione autem aut nō futura quæ dicis, respōdebit quispiam, aut si futura concedet, tamen uel nō iusta, uel nō utilia, uel nō tanta fore asseuerabit. eritq; illud maximè perspiciendū, si quid præter rem falso dicat: id enim signo erit cætera quoq; ipsum mentiri. Præterea scire oportet sic exempla deliberationibus maximè accommodari, ut iudicialibus enthymemata. nā cū sit omnis deliberatio de futuris, à præteritis per exempla de ipsis necesse est dicere. iudicia uerò de iam factis aut non factis sunt, quæ demonstrationē idcirco habent, quoniam & necessitatē habent. Præterita enim necessitatem iam habent. Non oportet autē enthymemata continuè dicere, sed alijs permiscere, ne aliud alij officiat. Est etiam quantitatis terminus quidam, ut Homerus quoq; ostendit. Amice quoniā tot dixisti, quot sapiens uir attulisset. tot inquit, non eiusmodi. Nec enthymematis cuncta tibi probāda, ne tibi necesse sit ex ignotioribus notiora cōfirmare. quod philosophantium nōnullis accidit. Nec cum affectus mouēdi sunt, enthymemate utaris, ne quoniam motus qui simul fiunt, alter alterū excutiat, uel ambo concidant, uel remissiores reddantur, aut affectus excutiantur, aut frustra sit allatum enthymema. Nec cum moratam orationē efficere uelis, enthymema quæras. Nam demonstratio nec animos mouet, nec electionē habet. Sententijs autem tam in narratione, quàm in cōcertatione utendū est. Plurimū enim afficiunt, moratamq; orationē reddunt, hoc modo: Cōmisi ego hæc illi, quamuis scirem omnibus credēdum nō esse. Et cū affectu sic: Nec tamen, etiam si uexatus iniuria sum, me poenitet, præsertim cū uideam huic lucrū, mihi ius superesse. Verum deliberatio iudiciali causa multò difficilior est: primū quia illa futurorū, hæc præteritorū est, quæ uaticinantibus

saltem (ut Epimenides Cretensis dicere solebat) certiora sunt. Is enim diuinationē futurorū respuebat, præcitorū quæ occulta erant, solum amplexabatur. Deinde quia cum leges iudicialibus supponantur, principium afferūt, unde inueniendi facultas præbetur. Ad hæc, quia nō habet multa diuersoria, ut puta in aduersarium, aut de seipso, auditoris in affectū impellendi, quod minime adhibēdum est, nisi digrediatur. Idq; per dubitationē faciendū: ut Atheniēses oratores factitant, & Isocrates: Accusat enim in consulendo ut Lacedæmonios in panegyrica, & Chæta in sociali oratione. In demōstrationibus autē exterioribus laudibus amplior efficiēda oratio est. Quod Isocrates facit, aliquid extra semper adducens. Id uerò est quod Gorgias dicere solitus erat, quod uidelicet nunquā sibi deesset oratio. Nā si de Achille dicendū est, inquit, Peleum laudabo, deinde Aeacum, postremo Iouem. Eodemq; modo si fortitudinē: aut quoniam hæc atque hæc faciat, quod tale quid est: aut quoniam talis quædā est. Cū igitur demōstrationibus nō eges, tunc & morate, & demōstrando tibi erit dicendū. Cū uerò enthymemata non succurrunt, tunc morata maxime tibi erit oratio. Quæ res idcirco bonū uirum magis decet, quod malit ipse probus uideri, quàm demōstrationes sibi esse certiores. Ex enthymematibus uerò quæ redarguunt, magis probātur, quàm quæ demōstrant. Nā quoniam contraria ex collatione magis cognoscuntur, idcirco quæ redarguunt, acrius inferūtur. Cū uerò iam aduersarij locos aggredimur: nō in alia parte, sed in faciunda fide ad huc uersamur, ac alios obijciendo, alios argumentando dissoluimus. Sunt autem tam in cōsilio, quàm in iudicio nostra primum collocāda, deinde aduersariorū cum contemptione quadam refutanda. Quod si multiplex & uaria est aduer

aduersariorum oratio, primū confutabimus: ut Callistratus in cōsultatione Messeniaca fecit: qui primo quæ dicere aduersarij possent, cōfutat, sua deinde posuit. Si uerò secundus dices, refutandū tibi prius erit soluendo, ac contra arguēdo, et maximè si aduersarius persuasisse uideretur. Nā quemadmodum infamem hominem animus aspernatur, sic orationem quoque contemnit, si bene dixisse aduersarius uideatur. Quare auditor uel omnium, uel plurium, uel firmissimorum, uel saltem confutatu faciliū infirmatione preparatas aures nostris dabit, credibiliaq; putabit: ut illud, Primum dijs propugnabo. Nam ego Iunonem. Primum enim quod honestissimum erat, aggressus est. Verum hæc de fide dicta sint. Cum autem morata utimur oratione, quoniam quæ de nobis dicimus, aut inuidiam prouocant, aut longam orationem efficiunt, aut obiectionem patiuntur: quæ uerò de alijs, uel contumeliosa uel agrestia uidentur: quoniam ergo hæc incommoda consequuntur, alium oportet dicentem introducere. Quod Isocrates in Philippo & in Antiodosi facit. Et ut Archilochus uituperat, cum patrem de filia fingat in iambo dicere: Quid non mortales pro pecunijs facturos credimus? aut quid non deieraturos? Sophocles quoque sic Aemona pro Antigone aduersus patrem introducit, ut alij dicere uideantur. Varia etiam oratione utendum, ut nunc entymemata in sententias, nunc sententiæ in entymemata commodè immutentur. hoc pacto: Conciliari maximè tunc oportet, cū felix sis. sic enim ex sententiā rem tuā conficias.

De occasione interrogandi.

Primum igitur tunc maximè interrogandum, cum ex duobus alterum iam ipse aduersarius protulit, ut altero per interrogationem adducto, absurdum quid consequatur: ut à Pericle de salutis sacrificijs interrogatum Lamponem ferunt respondisse, nefas esse non initiatum audire. Periclemque percontatum si ipse sciret. Cumque anneret, et quomodo, dixisse, cum initiatus non sis. Deinde cum propositionum alia manifesta sit, aliam duros aduersarios non ambigis: tum etiam necesse non est eam propositionem quæ manifesta est, interrogando proponere, sed conclusionem inferre: uelut Socrates cum Melitus diceret non arbitrari ipsum deos esse. Atqui, inquit, demonia esse quædam fateor. Quod ille cum affirmasset, interrogauit an demones deorum filij essent, uel saltem diuinum quiddam. Quo dato, Est igitur, intulit, qui deorum quidem filios esse, deos uerò non esse arbitretur? Præterea cum uel contraria, uel præter opinionem dicere aduersarium demonstraturi sumus. Quarto cum non possit soluere, nisi cauillatorio modo respondeat. Nam si sic respondebit, esse quodammodo, et quodammodo non esse, aut hæc quidem sic, illa uerò non: aut aliquando sic, aliquando non: turbantur dubitantes. Aliter igitur nec conandum quidem est. Nam si instabit, uictus iam uidebitur. Non enim poterit propter auditoris imbecillitatem de multis simul interrogare. Quapropter enthymemata quoque ipsa quàm maximè conuoluenda sunt. In respondendo autem si ambigua sunt, non statim soluere, sed prius ratione distinguere oportet. Sin uerò contraria uidentur, statim præ responsione inferenda solutio antea quàm consequenter aliud interroget aut ratiocinetur.

Nec

Nec enim difficile est in quo ratio sit perspicere. Ceterum ex Topicis tam hoc, quàm solutiones nobis patebunt. Præterea si concludendo conclusionem interrogationem facit, causa dicendi est: ut Sophocles à Pisandro interrogatus, si sibi quoque ut cæteris consiliarijs uisum fuit quadringentos uiros constituere, respondit: An hæc improba tibi non uidebantur? At ille: Tu ergo hæc improba comprobasti. Ita, dixit, nec enim erant meliora. Et ut Lacedæmonius quidam censuræ rationem reddens, interrogatusq; si iure sibi cæteri perempti uiderentur, lixit, Ergo tu eadem istis censuisti? At ille: Ergo tu quoque iure peribis. Minime, inquit. Nam illi corrupti pecunia hæc iudicarunt, ego uerò nequaquam, sed sententia. Quapropter nec rursus post conclusionem interrogandum est, nec iteratò conclusionē ipsam, si nō multum ueritatis habet. Quoniam uerò ridiculorum quoque usus in certaminibus est, oportereq; Gorgias rectè dicebat aduersariorum seria risu præuertere, & risum serijs, explanatumq; in ijs quæ de re poëtica dicta sunt, quot ridiculorum genera sint, quorū alia liberis congruunt, alia non: inde quæ rei conuenient, orator assumet. Est autem illusio scurrilitate libero magis idonea. Nam qui illa utitur, sui, scurra uerò alterius gratia loquitur.

De Peroratione.

Peroratio autem ex quatuor constat: ex ijs quæ faciunt ut bene de nobis, male de aduersarijs auditor sentiat. Quæ amplifican, aut extenuant. Quibus in affectus auditor impellitur. Quibus in memoriam dictorum reduci-
tur. Natura enim fit, ut cum te quidem ueracem, aduer-
sarium

sarium uero mendacem ostenderis : tunc uel laudes , uel uituperes, & omnino supermoliaris. Est autem horum duorum alterum considerandum, aut quod is semper bonus, aut simpliciter : ille uero quod his infestus, aut simpliciter. Vnde uerò tales boni aut infesti fiant, iam dicti sunt loci. Post hæc autem natura duce, quod iam demonstratum est, aut amplificandum, aut attenuandum est. Opus enim est, ut quæ facta sunt, pateant priusquam ipsorum quantitas explicetur. Nam & corporum incrementum ex præexistentibus est. Vnde autem amplificandum attenuandumq; sit, iam pridem expositi loci nobis sunt. Postea uerò cum iam & qualia sint, & quanta sint, patefactum est, in affectus auditor impellendus est : qui sunt commiseratio, indignatio, ira, odium, inuidia, æmulatio, contentio : quorum etiam loci iam dicti sunt. Quare illud iam restat, ut prædicta in memoriam reducantur. quod sic conuenit facere, sicut in exordijs non recte præcipiunt faciendum. Nam ut facilia intellectu sint, sæpius idem dicere iubent. Verum ibi quidem res summam dicenda, ne auditores de quo sit iudicium ignorent. Hic uerò ea quibus demonstratum est, per capita repetenda. Initium autem repetitionis, quando persoluit iam quæ pollicitus est, quare & quæ dicenda erant, & de quo dicendum. Repetuntur autem per collationem eorum quæ ab aduersario dicta sunt. Conferuntur igitur aut quæ de eodem ambo, aut quæ opposita dixerunt. Sed hic quidem hæc de hoc, ego uerò hæc, & propter hæc. Aut per illusionem: ut puta: Et hæc quidē hic: ego uerò hæc, atq; hæc. Et sic, Quid iste nunc faceret si hæc atq; hæc demonstrasset, & non illa? Aut per interrogationem, Quid non demonstratum est? Et econtra, Quid ab isto demonstratum est?

um est? Aut igitur sic, aut per collationem, aut ordine quo dicta sunt prius tua. Et rursus, si ita uis, quæ aduersarij dixerunt, seorsum. Fini uerò dissoluta maximè, atque per articulum oratio idonea est, ut peroratio non oratio sit, Dixi, Audistis, Habebetis, Iudicate.

